

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Praha 2014

Ing. Martin Mašita

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

**Konsolidace luteránského vyznání a projevů náboženského života v
Severní Evropě**

**Consolidation of the Lutheran Confession and Expression of Religious
Life in Northern Europe**

Vedoucí práce:

ThDr. Kamila Veverková, Th.D.

Autor práce:

Ing. Martin Mašita

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval paní ThDr. Kamile Veverkové, Th.D. za cenné rady, vstřícnost a čas, který mi věnovala při konzultacích a zpracování mé práce a faráři norské církve Ole Fredriku Kullerudovi za věcné připomínky i poskytnutou literaturu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „Konsolidace luteránského vyznání a projevů náboženského života v Severní Evropě“ zpracoval samostatně a využil pouze citovaných pramenů a literatury a moje práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2. května 2014

Martin Mašita

Anotace

Diplomová práce „Konsolidace luteránského vyznání a projevů náboženského života v Severní Evropě“ pojednává o reformaci v Severní Evropě v letech 1520 – 1560. Zahrnuje období od prvních projevů luteránské víry, pronikající ze severního Německa do Skandinávie a vyvěrající z krize katolické církve a zároveň ze sociálních a politických otřesů, až do jejího ukotvení a postupnou konsolidaci jako státního náboženství. Reformaci v severských zemích ukazuje především jako proces přicházející shora, kdy královské koruně slouží k omezení moci katolické církve a k vyřešení kritické finanční situace. Jednotlivé kapitoly - Dánsko/Norsko, Švédsko/Finsko, Island - se tomuto procesu věnují podle územního členění, vycházejícího z historického kontextu.

Klíčová slova

Severní Evropa, Reformace, luteránství, krize katolicismu, král a královské reformy, papežská kurie, katolické duchovenstvo, šlechta

Annotation

Diploma thesis „Consolidation of the Lutheran Confession and Expression of Religious Life in Northern Europe“ deals with the Reformation in Northern Europe in years from 1520 to 1560. Thesis covers period from the first manifestations of the Lutheran faith, penetrating from northern Germany to Scandinavia and based on the crisis of Catholic Church and as a result of social and political upheavals, until its anchor and gradual consolidation as a state religion. It shows reforming process in the Nordic countries primarily as a process from above, when serves to the royal crown to limit the power of the Catholic Church and to solve the critical financial situation. Individual chapters - Denmark/Norway, Sweden/Finland, Iceland - dedicated to this process according to the geographical classification, based on the historical context.

Key words

Northern Europe, Reformation, Lutheranism, crisis of Catholicism, king and royal reforms, Roman Curia, Catholic clergy, nobility

Obsah:

<i>Úvod</i>	8
1 <i>Dánsko a Norsko</i>	10
1.1 Vláda Frederika I. a církevní politika	13
1.2 Reformace ve městech a obcích.....	18
1.3 Politika a náboženství v Norsku.....	22
1.4 Reformační kroky Kristiána III. v Dánsku.....	23
1.5 Reformační kroky Kristiána III. v Norsku	26
1.6 Dokončení reformace ve společnosti.....	28
2 <i>Švédsko a Finsko</i>	36
2.1 Počátky reformace ve Švédsku a Finsku	36
2.2 Politické kroky Gustava Vasy a reformátoři Andreae a Petri	40
2.3 Odpor lidu k reformám a konec domácích reformátorů.....	47
2.4 „Německé období“ v reformaci Švédska a Finska	53
2.5 Dvě biskupství ve Finsku a Mikael Agricola.....	57
2.6 Konsolidace luteránské víry a smrt Gustava Vasy.....	59
3 <i>Island</i>	62
3.1 Počátky reformace.....	62
3.2 Reformace shora.....	65
3.3 Odpor zdola	71
3.4 Smrt biskupa Arasona a konec katolického Islandu.....	80
<i>Závěr</i>	83
<i>Použité zdroje</i>	87
<i>Seznam příloh</i>	89

Summary..... 92

Úvod

Ve své diplomové práci jsem se ujal tématu přerodu skandinávských zemí na království, založených na reformační teologii jako státní doktríně. Jednalo se o poměrně složitý úkol vzhledem k faktu, že v České republice nevyšel, kromě samostatných kapitol v rámci souborného shrnutí dějin jednotlivých států, žádný ucelený materiál ani dílo, které by plnohodnotně a podrobně mapovalo právě toto období. A to ani v rámci odborné literatury, či na půdě akademické obce. Přičemž historici ze skandinávských zemí považují toto období za jedno ze stěžejních ve své historii. Svou práci jsem rozdělil do kapitol podle územních oblastí, které měly společná specifika a charakteristiky. Z tohoto pohledu tedy práce obsahuje kapitolu věnovanou reformačnímu procesu v Dánsku a Norsku, kapitolu věnovanou Švédsku a Finsku a konečně kapitolu, která se samostatně zabývá Islandem.

K reformačnímu procesu přistupuji především z pohledu královské a církevní politiky v každé z výše zmíněných zemí a to v rámci soudobých historických souvislostí a událostí.

Cílem mé práce bylo specifikovat příčiny přijetí reformační teologie potažmo luteránství jako státního náboženství v Severní Evropě, včetně postupných kroků směřujících k jejímu zavedení a obtížím provázejících tyto kroky, dále charakterizovat rozdíly v přechodu na novou víru v jednotlivých skandinávských zemích a konečně popsat její stabilizaci.

Vzhledem k šíři tématu luteranizace Skandinávie a překotnému vývoji událostí v celém tomto období, jsem se v rámci jednotlivých zemí koncentroval jen na dobu od okamžiku, kdy se objevily první podněty směřující k reformaci (ať už se jednalo o věrozvěsty nové víry, v případě Dánska - 1520, první zásahy dánského krále do církevního uspořádání, v případě Norska - 1526, či nástupu panovníka prosazujícího přechod na novou víru, v případě Švédska - 1521 atd.), až do okamžiku základní konsolidace luteránské víry v dané zemi (nový církevní zákon v Dánsku - 1536, jmenování prvního královského superintendanta v Norsku - 1537, či smrt prvního reformačního panovníka ve Švédsku - 1560 atd.).

Práce poukazuje na specifický aspekt reformace ve Skandinávii a to na reformaci shora. Kromě částečně lidového prvku a podpory ze strany měšťanů v Dánsku (stejně jako v Německu byla ohniskem reformace městská populace), byl reformační proces využit ze strany koruny jednak k vypořádání se s politickou mocí katolické církve a jednak k řešení

složité finanční situace království. Abychom byli spravedliví, musíme konstatovat, že to nebyly samozřejmě motivy jediné, např. Frederik I. i jeho syn Kristián III., měli pezpochyby i motivy čistě náboženské a také všeobecná kritika stávajících církevních poměrů zasáhla i celý sever Evropy, ale zdá se, že to byly motivy rozhodující. Důkazem toho mohou být i královská rozhodnutí katolickou církev nereformovat, ale potlačit ji a poskytnout prostor pro vznik národních reformovaných církví pod kontrolou příslušné koruny.

Pro svou práci jsem čerpal jednak z omezených literárních zdrojů, které vyšly v České republice, a především pak ze zahraniční literatury, vydané dílem ve Velké Británii a dílem v USA.

Svou diplomovou prací jsem se tak snažil splatit dluh, který vůči reformačnímu hnutí ve Skandinavii zde v Čechách máme. Vždyť v průběhu stavovského povstání, které započalo největší náboženský konflikt v Evropě, se právě skandinávské země, a především pak Švédsko, staly nadlouho jedinou nadějí pro české evangelíky na svobodu vyznání.

1 Dánsko a Norsko

Reformace v Dánsku a Norsku byla úzce spojena s vývojem ve Šlesvicku a Holštýnsku. Důvodem byla nejen zeměpisná poloha tohoto území, které se nachází mezi Německem a Dánskem a jeho úzká politická propojenost, zejména s Dánskem, ale především fakt, že reformační hnutí, které přicházelo ze severního Německa, se projevilo nejdříve právě zde.

V politice dánských králů hrály zájmy šlesvicko – holštýnské šlechty vždy důležitou úlohu. Dynastickými svazky, majetky, zastavováním panství se dánská koruna zaplétala do komplikovaných vztahů závislosti na této šlechtě. Již od roku 1460, kdy se stal novým zemským šlesvicko - holštýnským vládcem Kristián I. díky dohodě z Ribe, kde šlesvicko – holštýnská šlechta (*ridderskab* – rytířstvo) zvolila Kristiána vévodou. Ovšem za cenu jeho znovupotvrzení *Constitutia Valdemariana* z roku 1326, která stanovila, že se Šlesvicko nikdy nezačlení do dánské říše, dále obsahovala veškerá privilegia rytířstva a i některá další. Jednotná správa posílila spojení mezi Šlesvickem a Holštýnskem, ačkoli Šlesvicko zůstalo lénem dánské koruny a Holštýnsko, povýšené roku 1474 na vévodství, bylo lénem císaře římsko – německého.

Počátky reformačního hnutí ve vévodství se shodují s politickou vřavou počátku dvacátých let a od roku 1522 se počalo šířit po celém Holštýnsku. Mezi prvními reformačními kazateli byl Hermann Tast, vzdělaný ve Wittenbergu, který začal svá kázání v jihojutském Husumi.¹ V příštích několika letech se hnutí rychle šířilo po celém Holštýnsku, když nacházelo živnou půdu často i díky kritice církve ze strany křesťanských humanistů.

Důležitým předpokladem evangelického hnutí v Dánsku a Norsku byl právě křesťanský humanismus. Studenti, kteří se vrátili z univerzit, jako byly ty v Paříži, Wittenbergu, Lipsku a Rostocku, s sebou přinášeli humanistické myšlenky. V letech 1451 - 1535 to bylo téměř 1700 absolventů evropských univerzit. Nejslavnějšími mezi nimi byli - Christiern Pedersen, který vystudoval v Paříži a publikoval velký počet humanistických děl, či Petrus Parvus Rosaefontanus, který ve zkratce myšlenky humanismu publikoval ve svém úvodu k dílu „*Hortulus Synonymorum*” (1520), jehož autorem byl další humanista Henrik Smith.

Zdůraznil v něm nutnost studia latiny, řečtiny, hebrejštiny, rétoriky a dále i studia klasických autorů. Chválil některé ze slavných humanistů, jako Erasma Rotterdamského,

¹ *Dějiny Dánska*. Steen Busck, Henning Poulsen (eds.). Přeložila Helena Březinová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 79.

Petruse Mosellanuse a Johannese Rhagiuse Aesticampianuse. Zmiňuje Wittenberg jako centrum humanistického učení a odkazuje na Melanchthona jako na učitele, zatímco na Martina Luthera jako na „teologického lékaře“, kterému se nejlépe ze všech hledá pravda Boží.

Právě v tomto čase začíná mít křesťanský humanismus vliv i v rámci Kodaňské univerzity. Tento fakt byl podporován již králem Kristiánem II. (1481 – 1559, panoval v letech 1515 – 1523), který chtěl kvalitu a postavení této univerzity zlepšit. Byl to on, kdo povzbudil karmelitánské bratry v úsilí založit kolej přímo v blízkosti univerzity.

Králi se také podařilo přilákat do Kodaně Andrease Karlstadta. Zdá se, že Karlstadt měl být jmenován královským poradcem a dvorním kazatelem se zvláštní odpovědností za nový církevní odvolací soud, jehož vytvoření si Kristián II. kladl za cíl. To mělo být součástí nového souboru právních předpisů, které plánoval král zavést a které by také zajistily, že staré scholastické učebnice budou spáleny a nahrazeny moderními učebnicemi humanistickými.

Studenti se měli zabývat studiem klasických autorů, číst Vergilia, Cicera, učit se historii a Starý a Nový zákon. Nicméně předtím, než mohly být tyto myšlenky plně uvedeny do života, byl Kristián II. nucen odejít do exilu.²

Nejvlivnější ze všech dánských humanistů byl Paulus Helie. Sdílel platformu křesťanského humanismu se svým vzorem Erasmem Rotterdamským, kritizoval tradiční katolickou teologii a katolickou zbožnost. Měl nepřátelský postoj ke scholastické teologii, protože se jí nepodařilo spojit opravdovou zbožnost s praktickým životem. Scholastiku viděl jako barbarskou, protože spoléhala na středověké komentáře spíše než na samotné texty Písma svatého. Místo toho se chtěl Helie zaměřit na text Nového zákona, s důrazem na význam pochopení Krista, Petra a Pavla a dále obhajoval výuku klasických jazyků. Částečně také přikládal váhu apoštolské tradici, církevním otcům a rozhodnutím církevních autorit, ale tyto aspekty vždy zůstaly sekundární a mohly být použity pouze pro potvrzení faktů a důkazů čerpaných z Bible. V otázce víry a důležitosti učení o svobodné vůli následoval Erasma, ale tím nebyl dotčen jeho pohled na Luthera, s jehož teologií v mnoha bodech souhlasil. Stejně jako Luther, byl Paulus Helie toho názoru, že člověk může být zachráněn skrze víru, ale zároveň zdůrazňoval nezbytnost opravdové zbožnosti. Stejně jako Erasmus

² GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 17.

přikládal velký význam etickému chování člověka. Víra každého člověka by měla být vyjádřena především zbožným životem.

Přestože byl Helie také silně kritický k tradiční katolické zbožnosti, neměl v úmyslu opustit katolickou církev. Církev měla být reformována zevnitř skrze reformu teologického učení a skrze zbožný život. Jeho učení a kritika církve však prokázala svůj nesmírný vliv nejen v rámci univerzity v Kodani, ale velmi výrazně, i když bez zjevného úmyslu z jeho strany, na reformační hnutí, v němž hrála řada jeho žáků velmi důležitou roli.³

Kristián II. se v každém ohledu snažil upevnit královskou moc a rozšířit své domény. Na prvním místě to bylo získání Švédska. S početným vojskem německých žoldnéřů se Kristiánovi podařilo roku 1520 dobýt celou zemi. Stockholm se výměnou za příslib amnestie vzdal. Několik měsíců nato se Kristián v rozporu s dohodami nechal provolat a korunovat králem Švédska. Vzápětí se vypořádal se svými odpůrci, o hlavu přišlo celkem 82 Švédů, z toho dva biskupové, několik pánů z říšské rady a všichni čelní stockholmští měšťané. Stockholmská krvavá lázeň (*Stockholms Blodbad*) byla počátkem konce snažení dánských králů o podmanění Švédska a vyvolala evropské zděšení.

V Dánsku došlo v téže době také k řadě změn. Kristián hodlal učinit konec nešvarům v církvi a zároveň usiloval o posílení královské moci. Světlo světa spatřily dva rozsáhlé zákonodárné počiny. Městské právo (*Byloven*) prohlubovalo královo protěžování měst, především postavení městských fojtů, zatímco venkovské právo (*Landloven*) mělo za cíl, kromě jiného, upevnit právní postavení sedláků.⁴

Katoličtí preláti byli hluboce znepokojeni novými zákony navrženými králem, které by přímo zasahovaly do právního postavení církve a zahájily reformy v duchu křesťanského humanismu (je příznačné, že tyto zákony byly po Kristiánově útěku slavnostně spáleny a prohlášeny za kacířské). V zahraničí si král znepřátelil nejen hanzovní města na Baltu, zejména Gdaňsk, ale také svou švagrovou – Markétu Rakouskou, regentku Nizozemí – rozšiřováním daní placených loďmi plujícími přes úžinu Sund.

Roku 1523 se proto několik biskupů spojilo s vysokou dánskou i šlesvicko - holštýnskou šlechtou na obranu svých privilegií a v úsilí svrhnout Kristiána II. Ten byl tak donucen

³ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 18.

⁴ *Dějiny Dánska*. Steen Busck, Henning Poulsen (eds.). Přeložila Helena Březinová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 63.

odejít do exilu a ukrýt se v nizozemských državách svého švagra, římsko - německého císaře Karla V. Jeho strýc Frederik pak byl samozřejmou volbou na nového krále, a to i díky silné podpoře ze strany šlesvicko – holštýnské aristokracie. V důsledku toho bylo království Dánské, Norské a vévodství Šlesvicko a Holštýnsko opět sjednoceno pod vládou jednoho panovníka.

1.1 Vlása Frederika I. a církevní politika

Frederik I. (1471 – 1533, vládl v letech 1523 – 1533) byl nucen podepsat korunovační chartu, která potvrdila tradiční práva šlechtické a církevní aristokracie. Charta obsahovala speciální záruky, v podobě nového paragrafu, pro preláty a katolickou církev proti novému heretickému učení, které bylo prosazováno Kristiánem II. Nový král se v něm zavázal, že nepovolí „... žádnému kacíři, Lutherovým žákům ani jiným, kázat nebo vyučovat tajně nebo otevřeně proti Bohu, nejsvětějšímu otci papeži nebo katolické církvi, naopak král navíc slibuje, že ten, kdo zákaz poruší, propadne na hrdle i na majetku“.⁵ Navzdory této korunovační chartě, která byla Frederikovi I. vnucena konzervativní, katolickou částí říšské rady, to bylo právě během jeho vlády, kdy evangelické hnutí začalo postupně dobývat Dánsko. Zatímco vévoda Kristián ve Šlesvicku postupně pracoval na luterské reformaci, evangelické hnutí získávalo podporu i v otcově království na severu. Hnutí těžilo z obecné feudální krize, která byla pro dánskou společnost v tomto období příznačná. Rostoucí hospodářské a politické napětí, které mělo svoje kořeny především v obchodních konfliktech, bylo zjevné mezi venkovskou aristokracií a nižší šlechtou na straně jedné a šlechtou a měšťany z měst a obcí na straně druhé. Podobně tak rostl antagonismus mezi katolickou církví a vrchností z velkých měst v důsledku faktu, že církev rozšiřovala svůj majetek právě ve městech. Stejně tak i nižší šlechta byla hluboce znepokojena rostoucím vlastnictvím orné půdy ze strany biskupů.

Navíc stále trvala hrozba invaze ze strany Kristiány II., který mohl i z exilu počítat se značnou podporou u nižší šlechty, měšťanů a sedláků. Vyhnaný král představoval hlavní bezpečnostní problém, který byl obzvláště znepokojující pro šlechtu a církev, která byla nápomocna při jeho vyhnání. Tato konstantní hrozba vyžadovala značné finanční prostředky

⁵ *Dějiny Dánska*. Steen Busck, Henning Poulsen (eds.). Přeložila Helena Březinová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 79.

a tím i dodatečné daně ze strany vlády. Podobně i novinky o dalším postupu reformace ve vévodství musely biskupům a katolické většině v radě působit další trápení.

V souladu s tím si Frederik nemohl dovolit znepřátelit duchovní aristokracii, protože byl závislý na její ekonomické a politické podpoře. Na druhé straně, vznikající reformační hnutí, k němuž král cítil sympatie, pro něj bylo v roce 1525 na sněmu Rendsburgu zároveň vítanou pákou k dosažení ústupků ze strany prelátů. Na základě této hrozby slíbili, že zvýší své finanční příspěvky na vládu, provedou nápravu nedostatků církve a zároveň poskytnou kvalifikované kněze, kteří by kázali Boží slovo. Na oplátku sněm zaručil prelátům jejich desátky a jiné duchovní výnosy.

Toto byl první náznak Frederikova pozitivního postoje k reformaci a jeho ochotě podkopat postavení katolické církve, aby tak vylepšil finanční situaci nejen svou, ale i celého království. Tyto královské názory měly v následujících letech zaznívat ve stále větší míře.

Zoufalá králova potřeba dalších dodatečných finančních prostředků se ukázala i během dalšího sněmu v Kielu v únoru 1526. Zde opět požadoval zvláštní daně od světské i církevní vrchnosti, stejně jako od měšťanů.⁶ Tentokrát použil hrozbu reformačního hnutí s ještě větším účinkem. Poprvé jak Frederik I., tak i preláti odkazovali konkrétně na „Luthерово hnutí“ ve vévodství. Jeden z králových poradců prohlásil, že Frederik I. a jeho syn vévoda Kristián jsou jediní, kteří jsou schopni potlačit a zcela zabránit dalšímu šíření učení „luterské sekty“, které by mohlo nadělat ve vévodství nenapravitelné škody. Reakcí církve byla nabídka, doručená ústy biskupa šlesvického - Gottschalka Ahlefeldta, který nabídl ekonomickou pomoc pod podmínkou ochrany a zajištění všech tradičních církevních svobod a výsad, včetně potlačení odpadlíků od víry.

Po obdržení slibu další finanční podpory ze strany světské i církevní šlechty, stejně jako ze strany měšťanů, se Frederik I. závazal sněmu, že bude vystupovat na podporu a ochranu tradičních práv všech stavů, jakož i církve a jejího učení. Nikde se však nezmiňovaly konkrétní represe vůči „luterské sektě“. Ovšem stejně jako králův slib z předchozího sněmu, o potlačení evangelického hnutí, nelze ani tento brát pravděpodobně vážně. Od roku 1526 byl vévoda Kristián, králův prvorozený syn, plně oddán věci protestantismu, přijal luteránskou víru a zavedl mezi lety 1525 a 1528 ve svém kraji Haderslev reformaci.

⁶ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 14.

Nevíme o žádném pokusu ze strany krále nebo vévody o omezení vlivu evangelíků. Přesto Frederik I. nabádal svého syna, aby nezapomínal zajistit, aby rolníci v jeho části vévodství i nadále platili třetinu ze svých desátků církvi. V této souvislosti král výslovně odkázal na nebezpečí, které představovaly rolnické vzpoury, známé z Německa.

Frederikovo využití reformačního hnutí vyděsilo katolické duchovenstvo a jejich spojence a podporovatele mezi aristokracií. Vévoda Kristián (pozdější král Kristián III., 1503 – 1559, vládl 1534 – 1559), těžil z faktu, že jeho vychovatelem byl absolvent Univerzity ve Wittenbergu, reformaci nakloněný Wolfgang Utenhof. Utenhof svou pozici přijal v roce 1518 poté, co vystudoval církevní právo. Nejenže se dobře orientoval v rámci křesťanského humanismu, ale byl také svědkem Lutherova útoku na scholastiku a papežskou kurii. Měl neoddiskutovatelný vliv na svého mladého žáka. Jako člen delegace svého strýce, vévody Jáchyma Braniborského, se Kristián zúčastnil sněmu ve Wormsu v dubnu 1521, kde byl unešen odvážnou Lutherovou obranou. Jeho protestantská orientace byla znovu potvrzena sňatkem s evangeličkou Doroteou Sasko - Lauenburskou (1511-1571) v roce 1526.

V souvislosti s jeho svatbou mu bylo svěřeno malé léno Haderslev/Torning. To sestávalo z přibližně šedesáti farností a představovalo pro mladého vévodu vynikající příležitost k zavedení reformace v rámci kontrolovaného experimentu.

Během prvních měsíců roku 1526 se mu podařilo na panství Haderslev pozvat dva německé evangelické teology. Byli jimi Johann Wenth, nedávný absolvent university ve Wittenbergu a Eberhard Weidensee, který obdržel doktorát z kanonického práva na univerzitě v Lipsku (nějaký čas strávil taktéž ve Wittenbergu), přičemž sehrál důležitou roli při reformaci Magdeburgu (1524-6). Ve spolupráci s těmito dvěma, byl vévoda Kristián schopen zahájit legální, řízenou reformaci svého léna.

V roce 1527 byl osobně zapojen do vyhoštění žebravých řádů z Haderslevu. Vévoda tak byl zřejmě připraven, v případě potřeby, i k přímé akci proti katolickým institucím.

O rok později bylo Haderslev/Torning svědkem dokončení reformace. Vévoda Kristián byl nepochybně inspirován nedávnými rozhodnutími sněmu v německém Špýru, který poskytl všem knížatům v Německu plnou svobodu ve věcech náboženských.

Z politických důvodů zastával král v náboženské oblasti, alespoň oficiálně, neutrální pozici, ale několik incidentů ilustrovalo jeho sympatie k evangelickému hnutí. Nikdy se

například nesnažil vystupovat proti reformaci svého syna, který ji pilně prováděl ve Šlesvicku. Navíc v roce 1526 provdal svou dceru za vévodu Albrechta Pruského, bývalého velmistra Řádu německých rytířů, který nedlouho před tím přešel na luteránství a byl jedním z nejvíce očerňovaných katolických odpadlíků své doby. Paulus Helie nás také informuje o tom, že král začal tento rok (rozumí se rok 1526) jíst maso i v pátek a že jeho kancléř, Mogens Goye, začal přijímat svátost podobojí způsobou. Kromě toho, v říjnu 1526, poskytl Frederik I. evangelickému kazateli Hansi Tausenovi, bývalému členovi Řádu svatého Jana Jeruzalémského, osobní ochranu vydáním ochraného glejtu.⁷ Dalekosáhlá rozhodnutí byla přijata v průběhu sněmu, který se konal v Odense v listopadu 1526. Zde dostali preláti slib podpory ze strany šlechty, zejména proti Lutherově učení, které bylo podle nich zaměřeno proti církvi a kterého se tak obávali. Byla to nicméně podpora za vysokou cenu, neboť církve musela přijmout omezení svých vlastnických práv k pozemkům, pocházejícím od šlechty. Ještě větší význam mělo rozhodnutí parlamentu, že desátky budou v budoucnu placeny přímo vládě místo do Říma. V tomto rozhodnutí můžeme vidět souvislost se základy pro vytvoření národní církve nezávislé na papeži a papežské kurii.

Dva sněmy, které se sešly v Odense v letech 1526 a 1527, a které ukázaly katolickou církve v Dánsku jako neschopnou odporu vůči pokračujícímu politickému tlaku krále i šlechty, odstranilo všechny zbývající vévodovi pochybnosti, které mohl mít pro zavedení reformace ve svém kraji. Na synodu duchovenstva z Haderslev/Torning, které se konalo na jaře roku 1528, představil vévoda svůj Haderslevský výnos, který dával přesné instrukce jak kázat luteránskou víru, jaké mají být užívány obřady, pravidla pro život duchovních a část byla také věnována organizaci církve. Je to první reformační církevní zákon, který se objevil na území Skandinávie se zřejmým vlivem Wittenbergu, potažmo Luthera.

Vévoda Kristián přetvořil své malé panství ve Šlesvicku na území luterské církve, které se ztotožňovalo svými principy s církví v Německu, která se ovšem rozkládala na mnohem větším území. Katolická církve v Dánsku a Norsku musela být hluboce znepokojena tímto reformačním experimentem přímo na svém prahu, a navíc, pokud ne přímo s královským

⁷ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 19.

souhlasem, pak jistě bez jakéhokoliv pokusu Frederika tomuto reformačnímu kroku svého syna zabránit.⁸

Pokus rady donutit Frederika I. respektovat pravomoci biskupů a nejednat v rozporu s jeho korunovační chartou a církevním právem, do kterých zasahuje prostřednictvím svých glejtů na ochranu evangelických kazatelů, selhal. Dalšímu pokusu rady nabídnout určitou formu kompromisu, podle něhož by fungovala jako odvolací soud pro církevní soudy, se nevedlo o nic lépe. Král odmítl přistoupit ke kompromisu, prohlašoval, že on byl vždy horlivým stoupencem církve a že nikdy nedal svůj glejt někomu, kdo by jednal špatně. Zároveň přece nedoporučoval kázat nic jiného než „*slovo Boží a evangelium*“. To byla politika, kterou neměl v úmyslu měnit.

Hned nato vydal další ochranný glejt. Jeho příjemcem byl další odpadlý mnich – Jorgen Jensen Sadolin (1499 - 1559), který byl stejně jako Hans Tausen, aktivní ve městě Vyborgu. I on dostal povolení „učit mladé lidi“. Což byl v té době obvyklý výraz pro evangelické školy pro duchovní, které byly právě Sadolinem zakládány ve Vyborgu. Tito dva reformátoři prokázali svou sebedůvěru a zároveň lhostejnost ve vztahu ke katolické církvi, poprvé, když Tausen sám vysvětil Sadolina na kněze, a podruhé, když se Tausen oženil se Sadolinovou sestrou. Oba muži i nadále hráli důležitou roli v evangelickém hnutí, a to i později za panování Kristiána III., v pozici superintendantů (nástupci biskupů) luteránské církve.

Mezitím se tradiční nepřátelství a nechuť rolnictva k placení třetiny desátků církvi rozhořela naplno. A společně se zvýšením daňového zatížení se stala impulsem k nepokojům v Jutsku, na Fynu a ve Scanii. Od tohoto okamžiku se evangelické hnutí rychle šíří ve velkých městech a obcích. Rada si stěžovala Frederikovi I., že „*lidé jsou neposlušni církvi svaté a prelátům v míře, v království předtím nepoznané*“.⁹

Během následujícího zasedání v srpnu 1527 dává říšská rada vinu králi za to, že neudělal dost pro udržení neposlušných rolníků na uzdě a umožnil „špatným radcům“ radit lidem, aby upustili od poskytování almužny žebravým řádům. Rada požadovala, aby byla zachována biskupská pravomoc a platba desátků církvi byla prosazována lépe. Frederik I. nabídl plnou podporu církve v otázce desátků, vzhledem k tomu, že byl připraven ochránit

⁸ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 16.

⁹ Tamtéž, s. 21.

žebравé řády před násilím. Větší význam nicméně mělo odmítnutí krále zastavit svou ochranu evangelických kazatelů a znemožnit tak katolickým biskupům vykonávat nad nimi svou jurisdikci.

Je důležité připomenout, že Frederik I. využil příležitosti a v srpnu 1527 učinil obecné prohlášení o svém konfesním postoji: král se odmítl přiklonit na stranu katolickou či evangelickou s tím, že v křesťanské víře je člověk svobodný a že ani jedna strana nebude nucena vzdát se své víry. Dále, že král nemůže zasáhnout vzhledem k tomu, že je „*králem a vládne nad životy a majetkem, ale nikoliv nad dušemi. Každý by měl jednat v souladu se svým svědomím tak, aby mohl s klidem v duši předstoupit před Boha v den posledního soudu*“. Stejně jako tomu bylo v případě obdobného rozhodnutí nedávného sněmu ve Šlesvicku a Holštýnsku, mělo mít i toto platnost pouze do jednání generálního sněmu církve, který měl případně rozhodnout jinak. Použití odkazu na jednání generálního sněmu nebylo nic jiného než pojistkou, které bylo použito již v Německu a to, co ve skutečnosti toto rozhodnutí nabídlo, byl ochranný deštník pro svobodný rozvoj evangelického hnutí.

1.2 Reformace ve městech a obcích

Pro další desetiletí se stala charakteristickou konfrontace mezi katolicismem a protestantismem. Ve své kronice (*Skibykmnikeri*) píše v roce 1526 Paulus Helie, že „*jed luteránství se plíží přes celý Jutský poloostrov*“, zatímco v jednom ze svých prvních polemických letáku proti evangelíkům (byla to odpověď Hansi Mikkelsenovi - králův rádce a starosta Malmö) dospěl k hořkému závěru, že „*Boží slovo je nyní volně diskutováno v hostincích, lázních, holičstvích, kovárnách, mlýnech, obyčejných domech, mezi opilci i hazardními hráči, akrobaty, dvořany, kejklíři a blázny a dokonce i ušlechtilými a učenými muži, kteří si myslí, že kdo křičí, skřehotá a rouhá se nejhlasitěji, ten si počíná nejmoudřeji*“. Je zřejmé, že Helie je proti jakémukoliv laickému zapojení se do věci doktríny a víry.¹⁰

Paulus Helie neměl, jinými slovy, žádné sympatie k evangelickému hnutí, ale jeho možnosti ovlivnit nastalou situaci byly v tomto směru již velmi omezené. Od roku 1530 byla všechna velká města a obce v Dánsku ovlivněna reformací, pokud již nebyla plně

¹⁰ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 22.

reformována. Vyborg se stal centrem evangelického hnutí pro západní část království. Katolická církev zde také měla silné zastoupení, včetně biskupa a kapitulní katedrály, tři klášterů - františkánského, dominikánského a Řádu svatého Jana Jeruzalémského, plus dvanáct dalších kostelů. Kromě toho, byl Vyborg důležitým administrativním sídlem, zasedal zde i nejvyšší soud a šlechta měla pravidelná shromáždění. Navzdory tomu všemu bylo město zcela reformováno pod vedením Hanse Tausena a Jorgena Jensena Sadolina a evangelická věc tak pod ochranou krále a za pomoci vrchnosti získala značnou podporu.

Ve východní části království se stalo centrem reformace město Malmö. Důvodem byl fakt, že největší skandinávské město nebylo domovem ani biskupa ani kapituly a mohlo tak nabídnout ochranu svým evangelickým kazatelům. Stejně jako ve Vyborgu i zde bylo evangelické hnutí silně podporováno králem a vrchností. Během roku 1529 byly všechny kláštery a kostely převzaty vrchností a evangelickými kazateli a byly založeny stejné školy pro duchovní jako v Haderslevu a Vyborgu. Činní zde byli přední reformátoři Claus Mortensen, Frants Vormordsen, Peder Laurentsen a Oluf Chrysostomus, kteří, s výjimkou Mortensena, byli všichni bývalými žáky Helieho.

Kázání se stalo nejdůležitějším nástrojem v rukou reformátorů. Je příznačné, že sami sebe označovali za kazatele a kázání se stalo dominantní částí protestantských bohoslužeb. V katedrále ve Vyborgu probíhalo kázání každé ráno v pět a osm hodin, zatímco kratší bohoslužby, kde byly zpívány chvalozpěvy v dánštině, se konaly vždy ráno, v poledne a večer. O nedělích se konala v katedrále hlavní bohoslužba, a to po skončení bohoslužeb v jednotlivých farních kostelích, zatímco v poledne se celebrowala speciální bohoslužba pro mladé, která měla varovat před zlozvyky, jako například opilství. V Malmö byla kázání ve třech kostelech každé ráno a duchovní písně byly zpívány v dánštině. V neděli a o ostatních svátcích se konala ne méně než čtyři kázání před polednem a dvě nebo tři odpoledne. Takto zhuštěný harmonogram probíhal na základě rozhodnutí vrchnosti, „*abychom byli schopni opravdového křesťanského vyznání a poznání našeho požehnaného Pána a spasitele Ježíše Krista*“.¹¹

Kromě kázání a vzniku evangelických škol pro duchovní, byl dalším prvkem evangelické propagandy v Dánsku knihtisk. Dánští reformátoři ho dokázali zúročit stejně jako jejich kolegové ve zbytku Evropy. Desítky překladů německých evangelických pamfletů byly

¹¹ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 23.

publikovány tiskárnami ve Vyborgu a Malmö, spolu s místní produkcí evangelických letáků a novin polemického, satirického a náboženského charakteru, nemluvě o návodech k evangelickým bohoslužbám. Značnou část z nich se podařilo zachránit do dneška. Mezi nejdůležitější patří tzv. „*Malmöbogen*“ (plný název: „*Důvod a pravdivé vysvětlení reformace, využití a praktikování mše svaté, kázání a dalších bohoslužeb a křesťanské zbožnosti, které byly zavedeny v křesťanském městě Malmö*“), publikoval v roce 1530 Peder Laurentsen.¹² Dílo obsahuje popis reformace nedávno zavedené „vrchností, radními, kazately a učitely“. Laurentsen ukazuje nejen hlavní teologické principy nové evangelické víry, ale zároveň také čtenáři vysvětluje činy a změny provedené ve městě v souvislosti s reformací, jako byly změny v rámci školní docházky či pomoci chudým. Ústředním tématem jeho krátkého pojednání bylo zavedení evangelického kázání a dánských duchovních písní, zpívaných shromážděními jako doplněk ke svátosti křtu a eucharistie, které jediné zůstaly zachovány. Zároveň zmiňuje sociální aspekt reformace. Laurentsen vysvětluje, jak byl zabavený církevní majetek použit pro zřízení škol pro děti a nové evangelické kněží i platy pro duchovní a na příspěvky pro chudé a nemocné. V krátké části související se zvoněním zvonů nám Laurentsen poskytuje letmý pohled na to, jak reformace v Malmö počala ovlivňovat každodenní život jejích obyvatel, často nečekaným způsobem. Zrušení značného počtu kostelů a klášterů vedlo k umlčení mnoha zvonů, které do té doby sloužily jako měřítko času pro mnohé denní aktivity obyvatel města. Vrchnost byla nucena přistoupit k novému systému vyzvánění, prováděné částečně nočními strážnými a částečně zbývajících kostely. To znamená, že tato kniha poskytuje praktický popis toho, jak byla reformace ve městě zavedena, její náboženský obsah a místní důsledky. Vzhledem k okolnostem se tato příručka mohla stát manuálem reformace i pro ostatní dánská města a obce. Zároveň byla impulsem pro skupinu katolických prelátů, kteří vyzvali Pauluse Helieho, aby sepsal odpověď. Helieho pojednání „*Odpověď na knihu, kterou starostové a radní v Malmö vydali o reformaci ve svém městě*“, bylo velmi polemické a agresivní a zůstalo nevytiskáno. Kopie rukopisu byla nakonec objevena až ve druhé polovině devatenáctého století.¹³

Zasedání, které se konalo v Kodani v létě roku 1530, se stalo dalším významným mezníkem v boji mezi katolíky a evangelíky. Nebezpečí invaze vedené v exilu Kristiánem

¹² GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 24.

¹³ Tamtéž, s. 25.

II., který se nedávno vrátil do lůna katolické církve na popud svého švagra Karla V., narostlo. Ještě jednou se měl Frederik I. uchýlit k dodatečné dani za účelem zvýšení tolik potřebného kapitálu. V této situaci bylo v zájmu krále, aby se pokusil vyřešit náboženskou krizi. Frederik I. měl, zdá se, v úmyslu zorganizovat náboženské disputace na stejné úrovni, k jakým již došlo na řadě míst v Německu. Zástupci obou stran byli svoláni do Kodaně, aby „na základě své křesťanské víry a vyznání ji bránili a o ni diskutovali, aby mohla být křesťanská reformace v náboženství zavedena, a stejně tak učena a kázána v tomto království“.¹⁴ K disputaci nicméně nikdy nedošlo vzhledem k tomu, že mimo jiné, vůbec nedošlo k dohodě na tom, kdo by diskusi posuzoval a v jakém jazyce by se vedla. Katolíci chtěli, aby se debata vedla v latině, jak tomu bylo u tradičního církevního soudu, zatímco evangeličtí kazatelé chtěli světské soudce a místní jazyk. Kazatelé využili příležitosti svého shromáždění v Kodani k vytvoření vlastní konfese, rozdělené do třiačtyřiceti článků, tzv. „*Confessio Hafniensis*“.

Kazatelé se odlišovali od Luthera ve svém důrazu na Bibli, kterou považovali za „zákon Kristův“. Bible z jejich pohledu nabízí pokyny jak pro duchovní, tak i světskou oblast. Autorita Bible nemohla být zpochybněna. Zůstali nedotčení Lutherovým pružnějším přístupem k Bibli a k jeho pojetí Slova jako prostředku milosti, nemluvě o jeho rozlišování mezi právem a evangeliem. Stejně tak se lišili od Luthera ve svém chápání Krista, spasení a svátostí, pokud bychom chtěli zmínit některé nejdůležitější body. Tyto rozdíly byly ovšem pravděpodobně velmi malé nebo neměly pro reformátory žádný význam. Považovali se za „luterány“ a tak také byli svými katolickými protivníky i vnímáni.¹⁵

Větší význam však má sociální aspekt, který spisům evangelických kazatelů dominoval. Řada z nich byla hluboce zaměřena na sociální nespravedlnosti soudobé společnosti a projevoval se u nich blízký vzájemný vztah mezi evangelickou teologií a bojem za sociální spravedlnost. Kromě obhajoby náboženské reformy, evangeličtí kazatelé poskytovali hlas nespokojenosti, s jakou většina městské populace pohlížela na zámožné katolické instituce a duchovenstvo. Jejich sociální citění se projevovalo v jejich plánech na sociální reorganizaci společnosti v oblasti vzdělávání, pomoci chudým a zdravotní péči. Opakovaně se kazatelé vraceli k dichotomii mezi bohatým katolickým klérem, které poškozoval pohled na křesťanskou víru a chudými laiky, kteří zachovávali evangelijní pravdu.

¹⁴ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 25.

¹⁵ Tamtéž, s. 26.

Zdůrazňovali, jak katoličtí preláti pod rouškou svého učení, hrubě zneužívali laiky, a to zejména z pohledu zádušní mše, obrazů svatých, desátků, odpustků a při zřizování bratrstev. Kromě těchto nešvarů, byli kazatelé zvláště rozhněvani negativním postojem duchovenstva k fyzické práci. Stěžovali si na fakt, že chudé rolníky zejména trápí, že mnoho katolických svatých dnů a půstu připadá na dobu sklizně, kdy je potřeba provádět nezbytné práce, a podle Pedera Laurentsena, toho duchovenstvo zneužívá a obviňuje chudý lid z hříchu.

Pro evangelické kazatele je katolické dělení na kleriky a laiky falešný. S odkazem na Nový zákon, který zdůrazňuje kněžství všech věřících. Podobně prosazovali bohoslužby, které se budou konat v mateřtině spíše než v latině, která byla považována za výraz katolické duchovní arogance a pohrdání laiky.

S těmito otázkami úzce souvisela i správa pozemků a nemovitostí, které do té doby patřily katolické církvi. Reformátor z Malmö, Frants Vormordsen požadoval, aby tento majetek byl použit na platy evangelických biskupů a farářů, na financování škol i vyššího terciárního vzdělávání a na podporu nemocnic a péče o chudé, tak jak tomu již bylo učiněno v Malmö.¹⁶

1.3 Politika a náboženství v Norsku

Vývoj v Norsku v období reformace byl velmi obdobný jako v Dánsku. Okolnosti vývoje byly determinovány směsí hospodářských, politických a náboženských faktorů. K tomu se přidává další zřetelný a významný faktor – kroky směřující k větší nezávislosti a národnostně diktovaná politika. Unijní smlouva z roku 1450, která zůstala v platnosti, až do roku 1536 stanovuje, že obě království - Dánské i Norské, by měla zůstat jednotná, a to na věčné časy a pod jedním panovníkem. Rozhodující politická moc byla udělena radě (*Rigsrdde*) pod vedením norského arcibiskupa. V reálu byla norská nezávislost odbourána již během panování Kristiána II.

I když musel Frederik I. podepsat norskou korunovační chartu, která byla obdobná té, kterou přijal v Dánsku, jeho slib bojovat proti „luteránství“ se ukázal, stejně jako tomu bylo v Dánsku, planý. Evangelickému hnutí se ale v Norsku nepodařilo získat příliš velkou

¹⁶ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 27.

podporu. První evangelická kázání začala pravděpodobně v roce 1526 a mezi lety 1527 a 1529 byla aktivní řada evangelických kazatelů, která našla přívržence i mezi předními šlechtickými rodinami. Nicméně i přesto byla podpora pro evangelickou věc celkově mizivá.

Arcibiskup Olav Engelbriktsson se stal hlavním obhájcem katolické církve i představitelem národní nezávislosti během panování Frederika I. Engelbriktsson prokazoval od samého počátku vůči Frederiku I. nepřátelský postoj a bylo jen otázkou času, kdy krále prohlásí za kacíře. Politicky hledal arcibiskup podporu u Kristiána II. navzdory faktu, že exilový král projevil k norské katolické církvi a jejím představeným v minulosti nepřátelství. Engelbriktsson zřejmě považoval konverzi Kristiána II. ke katolicismu (1530) za upřímnou. Navíc usmíření exilového krále a jeho švagra, císaře Karla V. umožňovalo Kristiánovi pokusit se získat Dánsko a Norsko zpět. Když v roce 1531 dorazil do Norska Kristián II. s expedičním sborem, byl Engelbriktssonův vliv na politickou a církevní situaci v Norsku značný.

I přes fakt, že si rychle podrobil části jižního Norska a byl silně podporován většinou katolického duchovenstva, šlechticů i měšťanů, Kristiánova invaze selhala a on sám poté skončil na 20 let ve vězení na hradě Sonderborgu v Jutsku, kde také nakonec zemřel.

Arcibiskup a jeho stoupenci byli však dostatečně politicky silní, aby tuto krizi přežili. Sami se podrobili Frederiku I., ovšem až po Kristiánově smrti v roce 1533, a Olav Engelbriktsson se ještě jednou pokusil zajistit pro katolické Norsko nezávislost. Tentokrát se arcibiskup snažil na norský královský stolec získat zetě Kristiána II. Friedricha Falckého. Ovšem pozdější vítězství Kristiána III. v občanské válce v Dánsku zcela podkopalo politickou pozici Olava Engelbriktssona a ten musel uprchnout do Nizozemska. V důsledku Engelbriktssonova politického dobrodružství ztratilo Norsko svou nezávislost a za vlády Kristiána III se stalo dánskou provincií.¹⁷

1.4 Reformační kroky Kristiána III. v Dánsku

Katoličtí biskupové a katolická většina šlechty se v říšské radě pokoušela, po smrti Frederika I. v roce 1533, zvrátit běh času zpět. Šlechta chtěla zabránit zvolení nástupce

¹⁷ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 29.

krále a převzít dočasnou kontrolu nad vládou. Biskupové zase chtěli, aby byla obnovena jejich tradiční pravomoc nad duchovenstvem, majetek, který byl církvi uzmut se ji měl vrátit a evangelický kazatel Hans Tausen, měl být radou souzen. Nicméně katolická většina v radě rychle ztratila kontrolu nad vývojem a vypukla občanská válka. Sociální a politické napětí explodovalo a dalo vzniknout spojení hansovního města Lübecku a vzbouřených měst Malmö s Kodaní. Tato města najala hraběte Christoffera (Kryštofa) Oldenburského, vzdáleného příbuzného dánské královské dynastie, aby vedl armádu ve jménu vězněného krále Kristiána II. (důvod, proč se válce také říká hraběcí svár – *grevens fejde*).¹⁸ Tváří v tvář tomuto nebezpečnému povstání byli katoličtí členové říšské rady, pod mohutným tlakem nižší šlechty, nakonec nuceni za krále zvolit Frederikova nejstaršího syna - luterána vévodu Kristiána (který byl po otcově smrti již velmoži ve Šlesvicku a v Holštýnsku uznán za oprávněného dědice trůnu), aby chránil jejich zájmy. Stalo se tak 4. června roku 1534 na shromáždění v kostele sv. Sörena v Rye. V červenci 1534 ho již vítali jako krále Kristiána III. Dánského poté, co jim zaručil jejich výsady. Pokud se týká náboženských otázek, byly sliby nového krále neobyčejně vágní, když poukázoval na to, že po vítězství bude prosazovat „dobré křesťanství jakéhokoliv druhu“. Od té chvíle nemohl být nikdo na pochybách, že království bude nakonec zcela reformováno.

Dne 6. srpna 1536 mohl vítězný Kristián III. vstoupit do Kodaňe, která byla posledním místem, které se po téměř ročním obléhání vzdalo. Spolu se svými nejbližšími rádci z Holštýnska a vojenskými veliteli přijal rozhodnutí, které změnilo politickou a náboženskou mapu Dánska. O této události jsme dobře informováni ze zprávy, kterou napsal jeden z přímých účastníků, pruský admirál Johann Pein. Bylo rozhodnuto uvěznit všechny katolické biskupy a činit je zodpovědným za devastaci způsobenou občanskou válkou. Zbytek rady byl tento postup nucen přijmout a dále musel podepsat králi závazek. Závazek obsahoval tři hlavní body: 1) král se rozhodl, že v říši bude napříště vládnout on a světští členové rady, v radě už nezasedne žádný biskup, 2) toto rozhodnutí má platit do doby, než „všeobecný, křesťanský koncil“, uznáný všemi křesťanskými národy, nerozhodne jinak. Tento odkaz na všeobecný koncil je v souladu s tehdejší dobou. Existovaly plány na svolání takového koncilu, přičemž podmínkou ze strany evangelíků bylo, že musí vzniknout bez papežské kontroly a že evangelíci i katolíci budou mít rovnoměrné zastoupení. Dále pak, že rozhodnutí koncilu bude založeno výhradně na Bibli. Zda někteří

¹⁸ *Dějiny Dánska*. Steen Busck, Henning Poulsen (eds.). Přeložila Helena Březinová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 83.

členové říšské rady věřili v přínos takového shromáždění nebo byl odkaz na něj vložen prostě jen z diplomatických a politických důvodů má jen malý význam, protože se všeobecný koncil nikdy nesešel. A konečně, 3) světští členové říšské rady museli slíbit, že nebudou vystupovat proti kázání evangelia a evangelickému učení a souhlasí s konfiskací veškerého biskupského a klášterního majetku.

Kristián III. využívá zasedání stavovského sněmu, který svolal do Kodaně v říjnu roku 1536, k veřejnému vysvětlení změn, které má v úmyslu zavést v rámci církve a státu a zprávou, jak by přechod od katolicismu k luteránství měl probíhat. Význam této události spočíval v šíři, v jaké se sněm sešel. Sešli se na něm zástupci všech stavů - v podstatě všichni dospělí šlechtici, ale i zástupci měst a sedláci z každého kraje (*herred*). To pro krále byla příležitost dát celé věci maximální zákonnost a možnost najít proti říšské radě, úhlavnímu nepříteli královské moci, spojence v jiných skupinách obyvatelstva.

Zasedání v Kodani začalo podrobným obviněním proti jednotlivým biskupům, která byla čtena veřejně. Obvinění byla převážně politické povahy - biskupové byli zodpovědni za rozhodnutí říšské rady odložit volby nástupce Frederika I., ukázala na jejich tyranii vůči šlechtě, měšťanům a sedlákům a dále poukázala na spáchání ekonomických ale i náboženských zločinů, jako bylo bránění svobodného hlásání evangelia. Kromě řady individuálních nedostatků morálního charakteru, se Kristiánova obvinění proti biskupům soustředila hlavní podstatou na jejich neposlušnost vůči koruně a jejich zradu vůči lidu. Rozhodnutí o zabavení majetku bylo vyjádřeno v návrhu zákona ze dne 30. října 1536. Tento zákon popisuje sama sebe jako novou ústavu království a obsahoval mimo jiné i nové rozdělení moci mezi církev a stát, včetně ustanovení církevní správy. Biskupové byli zavrženi „*vzhledem ke svým zlým skutkům*“ a země už nikdy takové biskupy mít nemá. Kromě toho propadnou biskupské majetky a statky koruně a budou použity ve prospěch krále a obecného blaha.

Desátky musí být nadále placeny. Dvě třetiny, které byly odváděny vždy ve prospěch příslušného místního kostela a jeho duchovního, budou placeny i nadále, zatímco poslední třetina, která šla biskupům, bude do budoucna placena králi. Ostatní drobné duchovní poplatky jsou napříště zrušeny. Šlechta si udržela své tradiční privilegium, že nebude muset platit desátky ze svých soukromých statků. Katedrální kapituly a kláštery budou pokračovat ve své činnosti do doby, než král představí svou reformu. Jednotliví mniši a jeptišky mají ovšem svobodu je opustit. A konečně, v sociální oblasti bylo rozhodnuto, že

špitály ve městech nesmějí být používány jako léna, ale podrží si své příjmy a jmenují do svého čela kvalifikované vedení, žebrání má být zakázáno.

Tento návrh signalizuje nejen zrušení katolické církve v Dánsku, ale také něco napovídá o evangelickém vyrovnání, jehož rámec tvoří a které mělo následovat. Uvězněním a odsouzením biskupů vyřešil Kristián III. několik problémů najednou. Dosáhl právního vypořádání občanské války, našel řešení k většině svých ekonomických problémů, jako byly válečné dluhy a peníze na zaplacení zahraničních žoldněrů a nemluvě o řešení náboženských problémů.

Kristián III. byl po převratu ve velmi silné pozici. Vítězství koneckonců dosáhl ozbrojenou intervencí. Nicméně král potřeboval k zabezpečení své pozice i podporu šlechty.

Následující rok proběhlo královské vypořádání s katolicismem a vytvoření státní luteránské církve. Stalo se tak čtyřmi akty: 1) korunovací a pomazáním královského páru luteránským obřadem, který vedl wittenberský teolog Johannes Bugenhagen v kostele Panny Marie v Kodani; 2) Bugenhagen vysvětil ve stejném kostele sedm nových superintendentů/luteránských biskupů, 3) Kristián III. podepsal výnos o nové luteránské církvi, 4) univerzita v Kodaňi byla znovuotevřena jako luteránská univerzita. Všechny tyto události proběhly v měsících srpnu a září roku 1537.¹⁹

1.5 Reformační kroky Kristiána III. v Norsku

Kromě politického rozhodnutí začlenit Norsko do království Dánského, rozpuštění norské říšské rady, byla Kristiánem III. a jeho poradci také formulována strategie pro zavedení luteránské reformace. Do dánského církevního zákona byla vložena zvláštní kapitola. Ta uvádí, že král by měl co nejrychleji jmenovat správce pro církevní záležitosti. Ti by měli pro všechny norské farnosti zajistit evangelické duchovní, kteří budou jednat v souladu s církevním nařízením. Kromě toho bylo rozhodnuto, že Kristián III. osobně navštíví Norsko a spolu s novými správci zavede církevní zákon speciálně přizpůsobený norským podmínkám. Kristián III. si však nikdy nenašel čas ani chuť zajet do Norska a norská církev se tak řídila dánským církevním zákonem až do roku 1607, kdy se země konečně dočkala svého vlastního.

¹⁹ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 32.

Na rozdíl od většiny evropských zemí, kde přijetí reformace znamenalo zavedení místního „národního“ jazyka do bohoslužeb a podnítilo tak vypracování norem tištěného jazyka, se v Norsku stala jazykem reformace dánština. Pro zavedení nového vyznání ale navíc nebyly v Norsku, na rozdíl od Dánska, příhodné podmínky. Prakticky žádný duchovní nevystudoval v zahraničí a luteránští kazatelé v Bergenu mohli ovlivňovat smýšlení širokých vrstev obyvatelstva jen velmi málo (jedinou výjimkou bylo reformačně smýšlející německé obyvatelstvo tohoto přístavu).

Pokud jde o ekonomický základ norské církve, tak ten byl postaven na stejných principech jako v Dánsku. Farní kostely a jejich duchovní si podrželi svoje příjmy, zatímco král vyvlastnil veškerý majetek, který patřil katolickým biskupům a značnou část toho, co dříve patřilo ke katedrálním kapitulám. Současně se změny odrazily i v norských desátcích, a to i přes vehementní námitky ze strany rolnictva. Stejně jako v Dánsku byly rozděleny do tří částí s tím, že král převzal tu část, která patřila tradičně biskupům.

Ústředním principem zavedení reformace v Norsku bylo postupný a pozvolný přístup ze strany vlády. Kristián III. zdůraznil ve svém pokynu dánskému šlechtici, Esge Billemu v Bergenu, aby umožnil katolickým kněžím pokračovat v katolických bohoslužbách a obřadech a vyhnul se jmenování nových kazatelů, aby nedošlo k „*vystrašení a zneklidnění chudého, prostého a nevzdělaného lidu*“. Nižší a střední třídy norské populace prokázaly mnohem pevnější a trvalejší vztah ke katolicismu než tomu bylo u jejich protějšku v Dánsku.

Nicméně původní záměr vlády, aby byli norští správci odpovědní za zavedení reformace nebyl nikdy splněn. Na rozdíl od jmenování Geble Pederssona (někdejšího místního katolického biskupa vzdělaného v Lovani) superintendantem Bergenu v roce 1537, zůstala ostatní místa neobsazena řadu let.²⁰ Například Trondheim měl svého prvního evangelického superintendanta až v roce 1546. Je zřejmé, že nová vláda v Kodani nepřikládala církevním záležitostem v Norsku velký význam.

I když byli norští superintendanti jmenováni osobně Kristiánem III., dohled nad nimi a nad norskou církví připadl prvnímu evangelickému superintendantu Zeelandu - Pederu Palladiusovi. Ujal se péče o norské superintendanty, když tito přišli do Kodaně, aby byli vysvěceni a přísahali svou věrnost králi. Stejně tak věnoval Palladius zvláštní pozornost

²⁰ HROCH, Miroslav, KADEČKOVÁ, Helena, BAKKE, Elisabeth. *Dějiny Norska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. s. 74.

norským studentům teologie na znovuotevřené univerzitě v Kodani a rovněž se podílel na vydávání brožury specificky zaměřené na rodící se luteránskou církev v Norsku. Ale stejně jako jeho král, ani Peder Palladius si nikdy nenašel čas navštívit Norsko. Vleklá slabost luteránské církve v Norsku během šestnáctého století nepochybně úzce souvisí s přáním dánské vlády udržet si její řízení pouze na dálku, z Kodaně.²¹

1.6 Dokončení reformace ve společnosti

Zákon ze dne 30. října 1536 vytváří základ nové ústavy. Je jím regulován vztah mezi státem a církví. Katolický koncept, kdy papež a jeho biskupové měli pravomoc v rámci světské stejně jako i církevní vlády, byl odmítnut. Světská a církevní autorita byly rozděleny a duchovenstvo bylo z přímého vlivu na politické záležitosti království vyloučeno. Tato doména nyní spadá výhradně králi a jeho světským rádcům. To samozřejmě neznamená oddělení náboženství a politiky - pojem, který by v soudobé společnosti dával jen malý nebo žádný smysl. Namísto toho vyplývalo, že společnost byla řízena křesťanskou autoritou, která byla odpovědná Bohu. Jednalo se o pozici, která se významně neliší od Luthera. Nicméně, Kristián III. a jeho rádcí měli obavy, jak ospravedlnit věznění katolických biskupů. V jednom okamžiku pomýšlela vláda na zveřejnění pamfletu, který by vysvětlil a ospravedlnil akci krále v zahraničí. Od toho se nakonec upustilo a místo toho Kristián III. požádal přímo Luthera o výrok nad tímto aktem. V dopisu ze dne 2. prosince 1536 Luther nabídl Kristiánovi III. svou podporu, použil argumenty své vlastní teologické koncepce pro vztah mezi duchovní a světskou vládou: „*těší mě, že jeho královská výsost vymýtila biskupy, kteří se odmítli zastavit před pronásledováním Božího slova a způsobili zmatek ve světské vládě*“. Luther také využil příležitosti a požádal krále použít biskupský majetek k podpoře nové evangelické církve.

Oficiální zavedení reformace v Dánsku ohlašoval konec středověkého feudálního státu a vytvoření moderní monarchie. To klade událost z října roku 1536 na stejnou úroveň s ostatními hlavními dějinnými událostmi dánské historie, jako například zavedení absolutismu v roce 1660 nebo přijetí ústavy (*Grundloven*) v roce 1849.

²¹ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 33.

Kristián III. pokračoval v tradici pozdního středověku, která se projevovala maximální královskou snahou o nadvládu a kontrolu církve. V Dánsku byla tato politika realizována již od panování Kristiána I. (1448-1481). Původně prostřednictvím úzké spolupráce mezi papežskou kurií a dánskými králi, která obcházela a podkopávala sílu místních prelátů. Toto porozumění mezi papežem a králem skončilo během panování Frederika I., když v roce 1526 byly přerušeny tradiční kontakty s Římem. Nicméně se nic nezměnilo na královském vměšování do církevních záležitostí. Frederik I. byl ve skutečnosti v mnohem silnějším postavení vůči církvi než jeho předchůdci, a to vzhledem k faktu, že už nemusel uklidňovat nebo podplácet členy kurie. Kristián III. tak nadále posiloval již zavedenou královskou politiku vůči církvi a jediným rozdílem byla změna z katolického na luteránské vyznání. V tomto ohledu vývoj v Dánsku zapadal do německého modelu protestantského státu pod knížecí kontrolou.

Základ nového protestantského státu byl vyjádřen i v obřadech při korunovaci Kristiána III. v srpnu roku 1537. Dříve byla korunovace velkou církevní událostí, kde katolický arcibiskup pomazal krále, který tímto obřadem dosáhl svatosti, která ho tím ustanovila do pozice zprostředkovatele mezi klérem a laiky. Jako takový, byl oblečen jako jáhen a při korunovaci přijímal eucharistii pod obojí. Z pohledu Lutherova učení o úplném oddělení dvou království (duchovního a světského) vypadala korunovace Kristiána III. prováděná Johannesem Bugenhagenem přinejmenším zvláště. Katolický rituál byl totiž v podstatě kompletně dodržen a přidáno bylo pouze několik evangelických úprav. Bugenhagen, který sám neměl biskupské svěcení, pomazal krále. Vyvrcholení obřadu bylo vyhlášeno fanfárami a chvalozpěvem zpívaným Bugenhagenem a dvanácti duchovními, během něhož král svíral v ruce meč a četl text slibu, obsahující slova o použití jak meče, tak evangelia ve prospěch lidu. Tento obřad v Kostele Panny Marie v Kodani tak může sotva připomínat Lutherovo učení o oddělení dvou království.

Místo toho tady byl koncept dvou království od Philippa Melanchthona, který se odrazil na korunovaci v Kodani. Melanchthon zkombinoval povinnost lásky, kterou Luther požadoval od vladaře, se svým vlastním pohledem na vladaře s jeho povinností pomáhat svým poddaným ke spáse. Melanchthon neodvozoval své představy o roli vladaře v rámci církve od myšlenky „vladaře všech věřících“, ale z laického charakteru církevních opatření. Pro Melanchthona byl křesťanský vladař hlavním členem církve (*praecipuum membrum ecclesiae*) a jeho hlavním úkolem bylo, aby byl nositelem obou desek Mojžíšova zákona

(*custos utriusque tabulae*). Vladař byl, jinými slovy, povinnen podporovat skutečnou křesťanskou zbožnost (*cura religionis*) a zajistit existenci spravedlivé společnosti. On měl být otcem svého lidu (*pater Patria*) a poskytovat příklad svým poddaným. Melanchthon, který byl pevně zakořeněn v křesťanském humanismu, převzal tento patriarchální náboženský koncept vladařské role od Erasma Rotterdamského. Konečným cílem samozřejmě bylo vytvoření „křesťanského státu“, kde byli vladař i poddaní spojeni věcí společného dobra (*publica utilitas*). Zahraniční politika, legislativa a daně, vše se řídilo touto zásadou a vladař byl povinen vzdělávat své poddané právě tímto směrem. Mnoho z těchto ambicí se projevilo právě během korunovačního ceremoniálu v roce 1536.

Kromě toho jsou stejné principy zmíněny v královské předmluvě dánského církevního zákona z let 1537/9 a církevního zákona pro Šlesvicko a Holštýnsko (1542). Zde král, podle Bugenhagenovi formulace, prohlásil, že jako vladař je zodpovědný za církev a právo a povinnost ji reformovat čerpá z pozice „strážce desek zákonů Mojžíšových“. Že je povinen znovu vytvořit opravdovou křesťanskou zbožnost.

To že Kristián III. církev pevně ovládal, bylo možné vidět i na způsobu, jakým proběhly vizitace v rámci nové luteránské církve. Konaly se z pověření krále a byly prováděny společně superintendanty a místními šlechtickými správci. Kristián III. odmítl jmenovat evangelického „arcibiskupa“ (generálního superintendanta), tak jak požadoval evangelický klérus. Navíc král duchovenstvo těsně svázal s korunou tím, že požadoval přísahu věrnosti, a to v souvislosti s předchozími událostmi (rozumí se hraběcí svár). Kristián III. si konečně také zachoval plnou kontrolu nad financemi církve, nemluvě o církevních a kázeňských předpisech.²²

Věznění katolických biskupů bylo ústředním prvkem zrušení katolické církve. Byli nahrazeni luteránskými biskupy, kteří byli zpočátku, podle německého příkladu, nazýváni superintendanty, a sami se zajímali jen o kázání evangelia. Měli dohlížet na duchovní a také na církevní shromáždění a osobně kázat v katedrálních městech.

Dále měli sloužit jako královy poradci v teologických otázkách a dohlížet na nový systém vzdělávání a sociální péče. Tradiční diecézní struktura byla udržována a téměř všichni katoličtí duchovní na farnostech fungovali i nadále v rámci nové luteránské církve. Novým superintendantům tak připadl úkol je zacvičit a převychovat, což byl často obtížný a

²² GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 36.

namáhavý úkol. Noví luteránští biskupové se ale lišili od svých katolických předchůdců v tom, že to byli v podstatě placení zaměstnanci koruny.

V souladu s církevní politikou Kristiána III. bylo pokračování činnosti všech katedrálních kapitul. Ve snaze ujistit se, že nezůstala žádná nezreformovaná bašta katolicismu, byl v rámci každé kapituly zaměstnán evangelický lektor. Kanovníci si nicméně podrželi své výhody a očekávali, že budou i nadále vykonávat svou činnost. Bugenhagen napsal speciálně pro kapituly evangelický manuál. Četní vikáři, kteří byli potřební pro čtení zádušních mší, především u postranních oltářů, byly nyní přebyteční. I v jejich případě jednala vláda s tolerancí. Bylo jim dovoleno, aby měli svůj příjem po zbytek života a pouze tehdy, když zemřeli, mohla rodina donátorů, pokud měla potřebné dokumenty, získat finance zpět. S většími venkovskými kláštery bylo zacházeno obdobně jako s kapitulními. Spadaly nyní přímo pod dohled krále a říšské rady, přičemž jednotliví mniši mohli volně odejít. Nicméně, ti bratři, kteří zůstali, museli nosit hábit, poslouchat opata a konvertovat na luteránství. Stejně jako v kapitulách, také každý z klášterů musel zaměstnat evangelického lektora. Tato praxe, zahájená již v pozdním středověku, dávat kláštery jako léna koruny buď opatovi nebo příslušníkovi šlechty tudíž dále pokračovala.

Tato mírná politika se nevztahovala na žebravé řády. Všechny jejich kláštery byly uzavřeny a předány příslušné vrchnosti, zatímco ti mniši, kteří nekonvertovali, byli vyhnáni. Výjimky byly přijaty pouze u bratrů, kteří byli staří a slabí. Jim bylo povoleno zůstat a dostávat potravu a ubytování až do smrti.

Vzdělání, za které byla dříve zodpovědná katolická církev, připadla v reformačním Dánsku světským autoritám. Král měl vypracována nová pravidla a předpisy a „trhovým“ městům bylo nařízeno, aby založily a podporovaly školy. Ukázalo se ale, že tradiční úlohu církve nelze vyloučit. Tento odstavec zabývající se vzděláváním byl zahrnut do církevního výnosu, který se v Dánsku ve skutečnosti stal zákonem o vzdělání. Podobně byla kontrola a dohled nad školami prováděny společně superintendanty/biskupy a královskými správci z řad šlechty. Univerzita neztratila po reformaci svůj duchovní charakter navzdory tomu, že přešla pod odpovědnost státu. Změnilo se jen vyznání, administrativní správa a osnovy. Stejně jako v mnohém jiném to byl Johannes Bugenhagen, který byl hybnou silou těchto změn. Univerzita v Kodani byla modelována podle té ve Wittenbergu.

Před reformací byl důvod pro dobročinnost a pomoc chudým spatřován v učení katolické církve o dobrých skutcích a jejich záslužnosti. Prostřednictvím těchto činů milosrdenství si dárci vylepšovali své vyhlídky na spasení. Během reformace se dobročinnost a pomoc chudým staly odpovědností místní, světské autority. Nicméně jejich podstata zůstala stále náboženská, i když se toto teologické zdůvodnění posunulo. Nyní byla dobročinnost považována za obecný závazek všech pravých křesťanů a jako výraz sousedské lásky. Že by měl být každý odměněn nebo potrestán Bohem v závislosti na dobročinnosti, prostřednictvím které reaguje na chudobu, byla myšlenka, kterou formuloval Peder Palladius (1503-1560), první luteránský biskup Zeelandu. Bylo to něco nového a pro mnoho laiků obtížně pochopitelného a nový systém pomoci chudým tak nefungoval plynule hned od začátku. Nedávný výzkum však prokázal, že obecně na tom nebyli chudí po reformaci hůře než před ní.²³

Lid byl povzbuzován k tomu, aby byl štedrý k chudým, zatímco se vláda pokoušela omezit žebřání. Ti, kteří byli schopni pracovat, byli z žebřání vyloučeni. Žebráci museli získat speciální certifikát od místní samosprávy, které byly vydávány na základě doporučení duchovních.

Špitály měly být zakládány ve všech městech pořádacích trhy. Král požadoval, aby také místní vrchnost nesla svůj díl odpovědnosti a zaručila se, že finanční prostředky, které byly do té doby používány katolickou církví pro obdobné účely budou vybírány i nadále. Bylo stanoveno, že mají být pečlivě vybírání děkané a jáhni, že superintendanté budou dohlížet na špitály a že místní duchovenstvo bude povinno navštěvovat pacienty několikrát týdně.²⁴

To bylo pro Kristiána III., usilujícího o obnovení práva a pořádku (narušených v souvislosti s občanskou válkou a zavedením reformace) a jeho snahu o zavedení obecné koncepce spravedlnosti nejrychleji, jak jen to bylo možné, nesmírně důležité. Zrušení kanonického práva po sobě zanechalo právní vakuum, které se král pokusil v prvních letech své vlády vyplnit tím, že sám vystupoval jako „putovní“ nejvyšší soud, pokrývající tak celou zemi. Z rozsudku z dubna roku 1537 vyplývá, že v případě cizoložství bylo v platnosti římské právo – „*Carolina*“ císaře Karla V., tak jak doporučoval Melanchthon. Vliv římského práva v následujících letech pak ještě narostl. Po určitém počátečním

²³ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 38.

²⁴ Tamtéž, s. 39.

váhání, byly vytvořeny speciální soudy, zabývají se manželskými případy, vždy jeden v každé diecézi. Soud se skládal z královského správce a některého z místních duchovních, často rekrutovaných z katedrální kapituly. Tyto soudy zasedaly jednou za čtvrtletí. První dánský manželský zákon byl sice vydán až roku 1582, ale poté představoval právní základ až do dvacátého století.

Značná nejistota nicméně zůstala v otázce jak se vypořádat s hospodářskými trestnými činy, na které se dříve vztahovalo kanonické právo. Především záležitost úroků se stala problematickou. Kristián III. byl nakloněn tomu dodržovat Lutherův zákaz vybírání úroků, ale uvědomoval si, že toto stanovisko je neudržitelné a přijímá tak poté Melanchthonovu radu stanovení maximální úrokové míry ve výši pěti procent. Vyšší úroky byly považovány za lichvu a byly přísně trestány. Přetrvávající králův odpor k jakékoliv formě úroku, lze případně nalézt v jeho pokynu duchovenstvu, aby v rámci církevních shromáždění varovali své farníky před braním úroků s poukazem, že je to hřích.²⁵

Osobně byl Kristián III. zbožný křesťan, pevně ukotvený v luteránské víře. Jeho každodenní život byl charakterizován řadou bohoslužeb, modliteb, chvalozpěvů a kázání. Král příležitostně kázal sám a se značným zájmem se účastnil teologických debat. Během svého života si pravidelně dopisoval s Lutherem, Melanchthonem a Bugenhagenem, stejně jako s některými dalšími reformatory z Wittenbergu.

Přes jeho osobní závazek k luteránství, byla jeho zahraniční politika diktována reálnou potřebou. Taková politika mu byla nepochybně vnucena ekonomickými problémy, kterým čelil v důsledku nedávné občanské války a dynastickým problémům díky sesazenému králi Kristiánovi II., který zůstal uvězněn v Dánsku. Tyto úvahy pomáhají vysvětlit, proč Kristián III. přijal mírovou smlouvu s císařem Karlem V. v roce 1544 ve Špýru. Tato smlouva vytvořila základní kámen řady politických iniciativ, které byly v rozporu se zájmy německých evangelických knížat. Za účelem zajištění míru a bezpečnosti odmítl Kristián III. podpořit evangelická knížata ve Šmalklanské válce (1546 - 1547), přičemž se snažil navázat dynastické kontakty s Habsburky a jinými katolickými vládci v Německu. Král se dokonce pokusil dosadit členy své rodiny na některá knížecí katolická biskupství.²⁶

²⁵ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 39.

²⁶ Tamtéž, s. 40.

Od roku 1536, na rozdíl od evangelických kazatelů, kteří zaváděli reformaci, zdůrazňoval Kristián III. fakt, že dánská církev je teologicky pevně zakotvena v luteránství, ztotožňující se s Wittenbergem. Církevní nařízení z let 1537/9 zdůrazňuje, že by každý duchovní měl vlastnit kopii Lutherovy *Postilly*, Melanchthonovi *Apologie* (pravděpodobně též *Confessio Augustana*) a jeho *Loci communes*, včetně příručky pro interpretaci Lutherova *Malého katechismu*, dále pak Melanchthonovu *Výuku vizitátorů a farářů kurfiřtství Saského* a samozřejmě Bibli. Luther a Melanchthon společně tvoří doktrinální autoritu a jejich teologické rozdíly jsou prakticky ignorovány. Peder Palladius, který studoval šest let ve Wittenbergu u Luthera, se stal prvním luteránským biskupem Zeelandu. Jako vedoucí profesor teologie na univerzitě pobýval v Kodani a stal se nejvýznamnějším dánským teologem tehdejší doby. Jeho více než padesát knih, pojednání a přednášek odkazuje na vliv Melanchthona, i když je místy více patrný vliv Lutherův, jak je tomu například v jeho pojetí eucharistie. Podobnou teologickou orientaci lze nalézt i u dalších čelních představitelů mladé luteránské církve v Dánsku, jako například u Nielse Palladiuse, bratra známějšího Pedera, který sloužil jako superintendant v Lundu v letech 1552 - 1560 a evangelického kazatele Hanse Tausena, který se stal biskupem v Ribe v roce 1542.

Lid vnímal reformaci především skrze změněnou roli duchovenstva a prostřednictvím změn v bohoslužbách a obřadech. Postupně vznikaly luteránské fary a přicházela změna role duchovenstva. Bohoslužby se nyní konají v národním jazyce a jejich ústředními prvky se stává kázání společně s duchovními zpěvy, eucharistie je pak přijímána podobojí způsobou. Ve stejné době se noví biskupové usilovně snaží vymýtit starou katolickou víru, jako je uctívání svatých, odpustky, zmínky o očistci a používání růžence. Dobrým příkladem toho, jak se ujali svého úkolu je vidět v *Knize zjevení* napsané Pederem Palladiusem v roce 1540. Zde superintendant popsal své zážitky. Prostřednictvím jednoduchého, často alegorického jazyka, se Palladius snaží rolnictvu v Zeelandu vysvětlit novou luteránskou víru. Záměrně z knihy vyloučil veškerou teologickou terminologii. Je zřejmé, že za tolerancí, smyslem pro humor, anekdotami a tvůrčím jazykem, které charakterizují jeho práci, se skrývá impozantní pedagogická mysl. Jeho cílem bylo inspirovat lid k zbožnému a odpovědnému životu.²⁷

²⁷ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 41.

Dánská reformace vděčí bezpochyby za svůj úspěch osvícenosti a přizpůsobivosti luteránských teologů a církevních představitelů, jako byl Palladius. On sám nám poskytl cenné informace o tom, jak bylo nové luteránské učení zavedeno na venkově právě prostřednictvím své *Knihy zjevení*.

2 Švédsko a Finsko

2.1 Počátky reformace ve Švédsku a Finsku

Reformace ve Švédsku a Finsku byla často popisována jako pokojný přechod z univerzální, ovšem zkorumpované katolické církve na morálně čistou a majestátní státní církev evangelickou, ale tento idealistický obrázek není zcela věrohodný. Ve skutečnosti postupovalo evangelické hnutí v rámci první generace reformátorů jen velmi váhavými, postupnými kroky.²⁸ Předpoklady pro přijetí protestantismu se v porovnání s Německem výrazně lišily z důvodů pluriformity náboženského, politického, sociálního a vzdělanostního prostředí. Nicméně, i když se podoba a průběh jednotlivých evangelických hnutí v jednotlivých zemích utvářela podle místních podmínek a tlaků, raná reformace nikdy nedegenerovala do provincialismu. Přes všechny regionální a národní rozdíly totiž zůstaly jednotlivé národní či územní reformace součástí stejného hnutí.

I přes svou odlehlost tak nezůstaly Švédsko a Finsko izolované od událostí, které v pozdním středověku otřásl samotnými základy katolické církve. I přesto, že zde byla křesťanská církev plně ukotvena teprve na počátku třináctého století, setkala se i ve Švédsku kolem roku 1500 s rostoucí kritikou a ve stejnou dobu si i lidé ve Finsku stěžovali na byrokracii a korupci církevních hodnostářů.

Ve Švédsku a Finsku nebyl úpadek církve tak viditelný jako jinde v Evropě, ale církev zjistila, že její politické a sociální postavení se v období vlády dynastie Sture změnilo. Sten Sture starší, který byl regentem (v letech 1470-1503), se snažil omezit politickou moc biskupů, stejně jako jejich ekonomické zdroje.²⁹ Následná konfrontace vedla k jeho sesazení říšskou radou (*Riksrådet*) v čele s arcibiskupem. Jeho porážka však nezabránila jeho nástupci Svante Sturemu (regentem v letech 1504-1512), aby vůči církvi nesledoval stejnou politiku. Arcibiskup a jeho stoupenci nadále prosazovali tradiční politiku církve, která považovala společnou vládu církevní a laické aristokracie za nejlepší pro zemi. Tuto myšlenku navíc považovali za nejlepší uskutečnit v rámci Skandinávské unie.³⁰

Unie tří skandinávských království založená v roce 1397 (známá jako Kalmárská unie), která byla ovládána Dánskem, byla na počátku šestnáctého století na pokraji kolapsu.

²⁸ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 42.

²⁹ Tamtéž, s. 43.

³⁰ Tamtéž, s. 43.

Kromě toho, osud této unie úzce souvisel s dopadem reformace na Skandinavii.³¹ Vztahy mezi církví a státem již byly napjaté, když byl mladý a nezkušený Gustav Trolle, jehož otec soupeřil v roce 1512 se Stenem Sturem mladším o regentství, zvolen roku 1515 arcibiskupem. Situace se zhoršila a záležitosti se poté vyhrtily v roce 1517, kdy se švédský parlemant rozhodl Gustava Trolle z funkce odvolat.³² Tento rozkol povzbudil dánského krále Kristiána II., který se snažil oživit myšlenku unie, aby napadl Švédsko. Kristián II. dobyl Stockholm, při čemž byl Sten Sture smrtelně zraněn, a poté s požehnáním arcibiskupa Trolleho zorganizoval masakr členů švédské laické a církevní aristokracie, kteří byli bráni jako opozice proti jeho vládě. Sotva se Kristián II. vrátil do Dánska, vypuklo ve Švédsku pod vedením Gustava Vasy (1496 – 1560, panoval v letech 1523 – 1560) povstání. Do srpna 1521 si Gustav Vasa podmanil většinu země a byl zvolen regentem.³³

Města byla již dlouho uznávána jako kolébky evangelického hnutí. Značná část jejich obyvatel byla nejen gramotná, ale také politicky uvědomělá a města také jako centra obchodu a komunikace sloužila k šíření poselství reformátorů. V německých městech bylo přechodu k reformaci, vznikem evangelických, lidových hnutí, dosaženo již v polovině dvacátých let 16. století.³⁴ Lidový prvek v reformaci Švédska a Finska byl naopak zanedbatelný. Ačkoliv jsou hospodářské a kulturní styky s Německem důležité pro vysvětlení šíření evangelických myšlenek ve Švédsku a Finsku, společnost přijímající reformaci byla v těchto zemích příliš odlišná na to, aby usilovala o reformaci typu německé městské reformace. Velikost (rozuměj jejich malý rozsah) většiny švédských a finských měst, včetně Stockholmu s velkou německou populací, je jednoduše vyloučila z úlohy hrát podobnou roli v reformaci své země, jako tomu bylo u mnohem větších měst v Německu.

Evangelické myšlenky se nejprve objevily ve Stockholmu v roce 1522, kde jak se zdá, byly rozšiřovány místními německými obchodníky. Také někteří z německých žoldnéřů, poslaných z Lübecku pomáhat Gustavu Vasovi v jeho vzpouře proti Kristiánu II., šířili

³¹ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 43.

³² Tamtéž, s. 44.

³³ OAKLEY, Stewart. *A Short History of Sweden*, New York: Praeger (Praeger Short Histories), 1969. s. 70.

³⁴ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 44.

pravděpodobně evangelické myšlenky v Söderköpingu.³⁵ O pár let později, díky velké a vlivné německé populaci ve Stockholmu, evengelická víra zvítězila. V roce 1524 získali svého evangelického duchovního, Nicholase Steckera, který se narodil v Lutherově domovském městě Eislebenu, studoval ve Wittenbergu a nakonec se stal německým kancléřem Gustava Vasy. Ovšem samotná švédská populace Stockholmu byla v přijímání nových evangelických myšlenek poněkud pomalejší.

Pouze ve Stockholmu a několika městech podél švédského a finského pobřeží se postupně vyvinula jakási lidová forma podpory pro reformaci. Zatímco se prokázalo, že na německém venkově mohou evengelické myšlenky najít vnímavé publikum³⁶, mezi švédským rolnictvem neexistovala pro protestantismus žádná lidová podpora, to se naopak snažilo prostřednictvím několika povstání chránit staré (rozuměj katolické) náboženství. Když byl Gustav Vasa zvolen říšským sněmem, který se sešel v létě 1523 v Strängnäs v létě roku 1523, králem, byl Kristián II., po odvolání dánskou radou, již ve vyhnanství v Nizozemsku. Společný strach z exilového krále Kristiána II. a soupeření hanzovních měst v čele s Lübeckem však ke sjednocení nových králů Dánska a Švédska, Frederika I. a Gustava Vasy, nevedlo. Kromě setkání obou králů v Malmö v roce 1524, kde Frederik I. upustil od svého nároku na švédskou korunu a vedení unie, se oba vládci podstatně lišili ve svém přístupu k novým evangelickým myšlenkám. Díky tomu se raná reformace v obou zemích vyvíjela odlišně a do značné míry nezávisle.³⁷

Ve Švédsku a Finsku, stejně jako jinde, závisel pokrok reformace na celkových politických změnách národního státu. Dosud přirozené aliance, mezinárodní dohody a zažité spolupráce uvolnily cestu potřebám a požadavkům malých skupin, často daných společným jazykem, pro něž se hlavním cílem stalo posílení územního státu. Tento boj o suverenitu také znamenal, že stát se snažil přivést mezinárodně etablovanou katolickou církev pod místní laickou kontrolu, tedy uskutečňování politiky, pro kterou evangelická teologie dodávala potřebné ospravedlnění.

Začátek evangelického kázání ve Švédsku se shodoval s úsilím Dánska o obnovu unie s pomocí členů švédské aristokracie a arcibiskupa Gustava Trolleho. Tak začíná ve Švédsku od samého začátku národní boj za svobodu, současně se snahou o zmenšení moci katolické

³⁵ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 44.

³⁶ Tamtéž, s. 45.

³⁷ Tamtéž, s. 45.

církve. Praktický důsledek této politiky může být vidět v podpoře evangelické církve ze strany koruny. Během závěrečných fází povstání Gustava Vasy, byly všechny snahy zaměřeny na osvobození země, zatímco náboženské záležitosti byly až na druhém místě. Po vítězství nad Dány a jejich spojenci však Gustav Vasa obrátil svou pozornost na církevní záležitosti a prioritou se stalo obsazení volných biskupských pozic. Zdá se, že v době, kdy Kristián II. opustil Dánsko, byla všechna arcibiskupství ve Skandinávii prázdná. Církevní situace ve Švédsku a Finsku byla obzvláště chaotická. Arcibiskup Uppsaly, Gustav Trolle, uprchl ze země, biskupové Strängnäs a Skary byli popraveni, zatímco diecéze Abo/Turku a Västerås byly od roku 1522 neobsazeny. Kromě toho, byl biskup Växjö již starý a slabý, a tak zůstal k obraně katolicismu a svobody víry (*libertas ecclesiae*) pouze energický biskup Linköpingu, Hans Brask.³⁸

Gustav Vasa využil této příležitosti, aby oslabil katolickou církev přímým zasahováním do volby nových biskupů. Snažil se, aby byli zvoleni kandidáti, kteří byli politicky blízcí jemu nebo staré dynastii Sture. Zpočátku se snažil získat pro biskupské kandidáty, kteří by sloužili zájmům království i podporu kurie. Když toto bylo toto řešení ze strany Říma odmítnuto, zaměřil se na novou církevní politiku s cílem vytvoření národní církve.

Finsko zůstalo pod kontrolou podporovatelů Kristiana II., zatímco ve Švédsku započala evangelická přeorientace církevní politiky. Když Gustav Vasa získal v roce 1523 kontrolu i nad Finskem, byl na prázdný stolec sv. Jindřicha v biskupství Abo/Turku (pojmenovaném po prvním misionářském biskupovi ve Finsku, který byl později zavražděn finským rolníkem) jmenován nový biskup. Předchozí biskup, Arvid Kurki, který, podobně jako řada jeho předchůdců získal své vzdělání v Paříži, se roku 1522 utopil v Botnickém zálivu, když se během osvobozené války snažil uniknout před Dány.³⁹ Krátce před jeho nešťastnou smrtí byl zvolen arcibiskupem Uppsaly, prounijním měšť, stoupenec Kristiána II., Gustav Trolle. Kurkiho nástupcem v Abo/Turku pak jmenován Erik Svensson (ve funkci v letech 1523-7).⁴⁰

Finská církev užívala stejné výsadní postavení ve společnosti jako švédská církev ve středověku. Její představitelé studovali na zahraničních univerzitách a její bohatství bylo

³⁸ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 46.

³⁹ JUTIKKALA, Eino, PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*. Překlad Lenka Fárová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 62.

⁴⁰ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 46.

pozoruhodné.⁴¹ Její preláti vykonávali jak církevní, tak světské pravomoci a tradičně hráli důležitou roli v politice království. Jako katolické biskupství, patřila finská církev k církevní provincii/arcibiskupství Uppsala, ale udržovala také přímé kontakty s papežskou kurií. Teprve až po reformaci byla finská církev plně začleněna do církve švédské. Že se finští církevní představitelé snažili řídit své záležitosti samostatně, se dá pravděpodobně nejlépe vysvětlit středověkým biskupským partikularismem.⁴²

2.2 Politické kroky Gustava Vasy a reformátoři Andreae a Petri

Když si Gustav Vasa uvědomil, že nemůže spoléhat na bezvýhradnou podporu katolického duchovenstva pro jeho politiku, začal prosazovat zástupce evangelického hnutí. Ve Strängnäs, v roce 1523, se seznámil s dvěma muži, Laurentiusem Andreaem a Olausem Petrim, kteří měli hrát do budoucna důležitou roli ve švédském evangelickém hnutí, a to až do počátku 30. let 16. století. V roce 1523 se Andreae stal kancléřem Gustava Vasy a v 1524 dostal Olaus Petri vlivnou pozici úředníka a kazatele ve městě Stockholmu. Olaus Petri, švédský reformátor, se narodil v Örebro v roce 1493. V roce 1516 se zapsal na univerzitu ve Wittenbergu, kde se osobně setkal s novým evangelickým učením Martina Luthera. O tři roky později absolvoval Wittenberg a vrátil se do vlasti, kde se stal tajemníkem biskupa ve Strängnäs.⁴³

Švédská církev se úspěšně bránila ideám charakteristickým pro katolickou církev ve smyslu *libertas ecclesiae* - doktríně, že církev má výrazné výhody týkající se majetku a příjmů, které jsou chráněny církevní soudní pravomocí na základě kanonického práva. Šlechtický boj o moc v rámci skandinávské unie výrazně pomáhal církvi v realizaci této doktríny, i když na počátku šestnáctého století se již církev ocitla pod zvýšeným tlakem. A tak se v průběhu období dynastie Sture vláda snažila posílit svou kontrolu nad církví. To

⁴¹ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 47.

⁴² Tamtéž, s. 47.

⁴³ Tamtéž, s. 47.

ovšem nastalo až v době panování Gustava Vasy, kdy se vztahy mezi církví a státem radikálně změnily.⁴⁴

V Německu přestala být reformace již do roku 1520 čistě náboženskou záležitostí. Stejně tak pochopili velmi rychle vládci řady evropských zemí politické a ekonomické důsledky vyplývající z evangelické teologie. Gustav Vasa, který nebyl zvláště náboženský založený muž, byl viditelně nejistý, co se týká jemnějších nuancí věrouky nové víry. Jeho církevní politika byla dána spíše majetkem a bohatstvím katolické církve, než Lutherovým učením. Přesto to byl Luther, který mu poskytl teologické zdůvodnění pro rozdrčení politické moci katolické církve a zabavení jejího obrovského bohatství.⁴⁵

Po vleklé válce za nezávislost potřebovala koruna nutně peníze a podporu ze strany církve. To byl účel, pro který Laurentius Andreae nastínil novou církevní politiku. V únoru roku 1524 vypracoval svůj dobře známý dopis mnichům z města Vadsten. Tento dokument je tradičně vnímán jako první evangelická listina ve Švédsku. V něm Laurentius Andreae napadl středověkou definici církve a uvedl, že církev není nic více a nic méně, než společenství lidí. V důsledku toho tedy patří bohatství církve lidu, v jehož prospěch by mělo být použito. Andreae také využil příležitosti, aby mnichům z vadstenského kláštera doporučil ke studiu Lutherovy spisy. O dva roky později došlo ze strany koruny k zabavení části desátků s odkazem na skutečnost, že je lepší brát bohaté církvi než chudým poddaným. To byl sice jistě populistický krok, který také oslovil širokou část společnosti.⁴⁶

Od poloviny 20. let 16. století byl Stockholm centrem evangelického hnutí ve Švédsku. Zhruba asi v té době si Gustav Vasa uvědomil, že by mohl evangelické hnutí využít pro své vlastní politické cíle. Zatímco vrchnost ve Stockholmu slíbila v únoru 1524 potrestat všechny ty, kteří se provinili nactiutrháním nové víry, Gustav Vasa obvinil kněze a mnichy z toho, že žijí na náklady koruny. Zároveň dal souhlas k základním principům politických idejí Laurentiuse Andrease: že jak politické, tak náboženské spory všech subjektů by měly být řešeny v říšském sněmu. Během následujícího jednání říšského sněmu ve Västerås v

⁴⁴ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 48.

⁴⁵ Tamtéž, s. 48.

⁴⁶ Tamtéž, s. 48.

roce 1525 obdržel Gustav Vasa přísahu věrnosti všech čtyř stavů (šlechty, duchovenstva, měšťanů a stavu selského) říšského sněmu.⁴⁷

Evangelické hnutí ve Švédsku nemohlo samozřejmě fungovat bez evangelické literatury v mateřské řeči. Od začátku se reformátoři soustředili na propagaci nové církve tištěnou formou. V červenci roku 1525, z iniciativy Laurentiuse Andreaese, rozeslal Johannes Magnus, arcibiskup z Uppsaly, katedrálám a klášterům oběžník, týkající se překladu Nového zákona do švédštiny. Ten byl publikován v následujícím roce a podle mínění současných vědců byl přeložen nikoli jedním překladatelem, ale týmem učenců. Nicméně Laurentius Andreae a Olaus Petri hráli ústřední roli v organizaci celého podniku, včetně konceptu předmluvy. Hlavními zdroji tohoto překladu Nového zákona byl latinský překlad Erasma Rotterdamského a v menším rozsahu i *Vulgata*. Kromě toho byl použit dánský překlad Nového zákona z roku 1524, stejně jako překlad Luthera a některé verze německých překladů z doby před Lutherem.⁴⁸

V polovině 20 let 16. století se reformace v Německu stala silným lidovým hnutím a městská reformace dostala v řadě jižních německých měst a obcí, jako např. v Norimberku a Štrasburku, institucionální charakter. Zprávy o dramatickém vývoji ve Frankách se rychle šířily přes Prusko i do Švédska. Na sněmu v Norimberku na jaře v roce 1524, se vyznavači nové víry zatvrdili a snaha najít politické řešení naléhavých problémů vytvořených rostoucím vlivem evangelického hnutí prostřednictvím národní rady německé církve, se nezdařily. Byla to snaha o nalezení řešení náboženské konfrontace, která přiměla markraběte Kazimíra Brandenbursko – Ansbašského požádat luteránské a katolické teology, aby připravili návrh odpovědí na třiatvacet sporných otázek. V odpověď na tuto výzvu napsal přední reformátor Norimberku, Andreas Osiander, společně s kolegy tzv. *Ansbacher Ratschlag*. Jeho části byly publikovány v roce 1525 a diskutovány během klíčové disputace, která se konala v témže roce.⁴⁹

Situace ve Švédsku v polovině 20 let nebyla nepodobná té v Německu. Zjevně tlačěn událostmi, začal Gustav Vasa plánovat národní synod. Koncem roku 1526 požádal obě náboženské strany, aby vysvětlily své názory, pokud jde o deset sporných otázek, které

⁴⁷ JUTIKKALA, Eino, PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*. Překlad Lenka Fárová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 65.

⁴⁸ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 49.

⁴⁹ Tamtéž, s. 49.

byly podobné těm, které lze nalézt v Osianderově *Ratschlagu*. Když Peder Galle, kanovník z uppsalské kapituly, předložil katolickou odpověď písemně, rozhodl se také Olaus Petri evangelické zásady vytisknout. Nicméně tuto práci přerušil, aby mohl reagovat na polemický útok na Luthera ze strany učeného dánského karmelitánského teologa Pauluse Helieho. Olaus Petri publikoval svou odpověď Heliemu v březnu 1527, zatímco jeho odpověď Gallemu následuje o dva měsíce později.⁵⁰

Brzy nato pochopili švédští reformátoři, stejně jako jejich němečtí kolegové, význam tištěného dokumentu pro šíření evangelických myšlenek. V tom byli podporováni Gustavem Vasou, který v roce 1526 nachal uzavřít katolickou tiskárnu ve městě Linköping a přestěhoval tiskařské práce, které byly pod kontrolou kapituly v Uppsale, do Stockholmu. Od té doby byly všechny tiskárny ve Švédsku pod evangelickou kontrolou. Následně Olaus Petri vydal v roce 1526 svůj první evangelický pamflet, ve kterém popsal cestu člověka ke spáse, tak jak je předepsáno v Bibli. Byl to částečně překlad Lutherova *Malého katechismu* z roku 1522, ale Petri také využil díla jiných německých reformátorů, a to zejména Martina Bucera, Johannese Bugenhagena a Urbanuse Rhegiuse.⁵¹

Náboženské záležitosti byly znovu předloženy říšskému sněmu, který zasedal ve Västerås v červnu roku 1527. Toto zasedání bylo svoláno za účelem nalezení řešení finančních potíží vlády a vyústilo v přijetí zákona z Västerås, který vedl k zabavení všeho „nadbytečného“ církevního majetku korunou a zároveň ke konci církevních právních a politických výsad. „Nadbytečnost“ byla vykládána tak volně, že to církvi nedávalo prakticky žádnou naději.⁵² Kromě toho bylo šlechtě dovoleno získat zpět všechny majetek darovaný jejich rodinami církvi, a to zpětně až od roku 1454. Vzhledem ke katolickému, konzervativnímu postoji rady a rolnictva, se král vyhnul radikálním změnám v náboženství. Také otázka vztahů s Římem se v tichosti přešla, zatímco autorita biskupů ve všech církevních záležitostech byla zachována. Parlament však zdůraznil, že ve Švédsku by mělo být kázáno „čisté“ slovo Boží. Po vzoru Německa byla domluvena debata mezi Olausem Petrim a Pederem Gallem.⁵³

⁵⁰ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 50.

⁵¹ Tamtéž, s. 50.

⁵² JUTIKKALA, Eino, PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*. Překlad Lenka Fárová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 69.

⁵³ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 50.

Skutečné náboženské změny provedené ve Västerås byly minimální a stejně jako v Prusku, dostali jednotliví biskupové odpovědnost za jejich uvedení do praxe.⁵⁴ Daleko větší význam nicméně mělo rozhodnutí týkající se ekonomického postavení církve, které umožnilo Gustavu Vasovi zahájit politiku, která nakonec zdvojnásobila jeho příjmy.

Vládu Gustava Vasy je možno charakterizovat posedlostí zajistit pevný finanční zajištění koruny. Hlavním problémem Švédska, jako zemědělského státu, byla směna příjmů koruny, které byly v nerostech a zemědělských produktech, na hotové peníze. Následné různé pokusy o centralizaci, přímou správou a přechod na peněžní ekonomiku se staly pro královu ekonomickou politiku charakteristickými. Ukazuje se, do jaké míry byl Gustav Vasa připraven ignorovat tradiční hodnoty i církev, pokud nepodporovaly jeho finanční a administrativní cíle, dokonce dal krásné a starobylé církevní pergamenové rukopisy roztrhat a používat je jako obaly pro účetní knihy svých soudních vykonavatelů, či zabavená obřadní roucha kněží nechal přешít na oblečení pro děti početné královské rodiny.

Stejně jako u řady jiných evropských panovníků, se i u Gustava Vasy zpočátku zdálo, že dává přednost náboženskému řešení, které by odpovídalo vytvoření reformační národní církve v rámci katolické církve. Proto, až do říšského sněmu ve Västerås v roce 1527, se jeho církevní politika týkala především ekonomických a administrativních záležitostí. Jeho nechuť udělat náboženské změny byla nepochybně založena na snaze o realistickou politiku. Paradoxně právě na jaře roku 1527 musel potlačit první větší rolnické povstání, tzv. „Daljunkernsovu“ vzpouru, namířenou proti jeho vládnutí.⁵⁵

Tradičně byl, v rámci švédské reformační vzdělanosti, zvláštní význam věnován rozhodnutí říšského sněmu ve Västerås z roku 1527, ale podrobný rozpis provádění těchto rozhodnutí chyběl. Nicméně pokud můžeme brát diecézi v Linköpingu jako typickou, pak rozhodnutí z Västerås byla uskutečňována pomalu. Znamením tvrdohlavého odporu proti novým náboženským doktrínám ve Švédsku mohou být spisy Olausse Petriho o manželství duchovních a jeho útoky na mnišství, které byly zveřejněny v roce 1528. Petri ostře kritizoval žebřavé řády, které tvořily hlavní katolickou hráz proti evangelickým kazatelům ve městech. Ten rok také publikoval knihu kázání, spolu s Laurentiusem Andreaesem, která byla hlavně překladem sbírky Lutherových kázání publikovaných v roce 1526. Nicméně

⁵⁴ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 51.

⁵⁵ Tamtéž, s. 51.

aby nedošlo k znepřátelení „slabých“ (rozuměj prostého lidu), Petri a Andreae slíbili svým čtenářům, v předmluvě v roce 1528, že brzy zveřejní další sbírku kázání, která by oslovila širší publikum, což nakonec udělali o dva roky později.⁵⁶

V období reformace byl evangelický duchovní/bohoslovec především kazatel. Panovala myšlenka, že správná nauka a patřičná schopnost se vyjadřovat bylo to, co dělá skutečného kazatele. Olaus Petri sloužil ve Švédsku jako nástroj, prostřednictvím svých spisů, k postupné transformaci liturgie a přijetí bohoslužeb v mateřštině. V roce 1531 vydal švédskou mši a více než kdokoliv jiný energicky prosazoval evangelické kázání. Tento syn kováře měl údajně rád rčení, že stejně jako má kovář kovat, tak úkolem duchovního je kázat.⁵⁷

Kázání a spisy reformátorů samozřejmě podporovaly pokrok raného evangelického hnutí. Vypadá to, že mezi předními švédskými a finskými reformátory byla pozoruhodná shoda ve věci věroučných otázek. Pouze mezi méně vzdělanými kazateli a mezi radikálními německými kazateli ve Stockholmu mohly být zaznamenány určité teologické rozmanitosti. V tomto směru se vývoj ve Švédsku shodoval s tím v Německu. Nicméně, ve srovnání s Německem je méně zřetelné ohnivé, antiklerikální a militantní evangelické kázání, i když i raná reformní kázání ve Švédsku a Finsku stále přinášela implicitní anti-katolické poselství.⁵⁸

Na korunovaci Gustava Vasy v lednu 1528, zaujal Laurentius Andreae teologický postoj, který původně zastával již ve svém známém dopisu do kláštera ve Vadstenu z roku 1524, ve kterém jde ještě o krok dál, v rámci něj církve plně ztotožňuje s lidmi. Ve svém korunovačním kázání, připomněl Olaus Petri králi jeho povinnosti jako strážce (*nutricius*) a obránce církve (*defensor ecclesiae*). Názor Olausse na stát a církve byly silně ovlivněny Lutherem, ale v názoru na oddělení skutečně věřících od těch ostatních, byl inspirován Martinem Brucerem ze Štrasburku a také franckými reformátory. Nicméně zdůrazněním faktu, že i vládcové jsou vázáni zákony země, se pevně ukotvil ve středověké švédské právní tradici.⁵⁹

⁵⁶ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 52.

⁵⁷ Tamtéž, s. 52.

⁵⁸ Tamtéž, s. 52.

⁵⁹ ELTON, R. Geoffrey. *The New Cambridge Modern History: Volume 2, the Reformation 1520–1559*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. s. 158 – 9.

Dosud se Gustavu Vasovi a jeho poradcům dařilo vyhýbat se závazku jednoznačného náboženského postoje. V roce 1529 bylo již nicméně zřejmé, že tento přístup je neudržitelný a v únoru se setkal v Örebro národní synod s cílem pokusit se najít řešení náboženské otázky. Bylo sice dosaženo „kompromisu“, který ale spočíval v tom, že bylo odsouhlaseno to, co předložil a chtěl Gustav Vasa, ale nikoho dalšího tento kompromis neuspokojil a nemohl být pozitivně interpretován ani katolíky, ani protestanty. Pouze posloužil k zneprátení tvrdé linie evangeliků a ve Stockholmu okamžitě vypukly nepokoje mezi vlivným německým obyvatelstvem. Olaus Petri byl obviněn, že podlehl nátlaku katolické strany. Radikální v těchto názorech byli zejména známí kazatelé, Tileman a Melchior Hoffmann.⁶⁰

Mezitím, v duchu kompromisu sjednaného v Örebro, využil Olaus Petri možnosti publikovat liturgickou příručku ve švédštině. Byl to především překlad latinského katolického manuálu, ale můžeme v něm rozeznat i německé evangelické vlivy. Ještě jednou s odvoláním na „slabé“, prosazoval zachování všech obřadů, které nejsou výslovně proti Bibli.⁶¹

Politicko - náboženský vývoj ve Stockholmu byl pro protestantskou věc ve Švédsku velmi důležitý. Teprve v květnu 1529 rozhodla městská rada, že mše se mohou konat jak v latině, tak ve švédštině, ale již v srpnu následujícího roku byla povolena mše jen v mateřském jazyce, zatímco duchovenstvu bylo nařízeno řídit se pokyny Olause Petriho a Laurentiuse Andreaeho. Stockholm se stal skutečným evangelickým městem. Strängnäs byl prvním městem, který následoval příkladu Stockholmu a v roce 1532 zavedl bohoslužby v mateřštině. Náboženské inovace ve Stockholmu se však setkaly s širokými lidovými protesty. Čelíc rostoucímu počtu stížností, odmítl Gustav Vasa jakékoliv náznaky královského zapojení do těchto změn, zdůrazňujíc, že byly přece zavedeny samotným lidem.⁶²

⁶⁰ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 53.

⁶¹ Tamtéž, s. 53.

⁶² Tamtéž, s. 53.

2.3 Odpor lidu k reformám a konec domácích reformátorů

V Německu bylo evangelické hnutí prováděno prostým člověkem, který nabyt nového občanského uvědomění a využíval politickou platformu, která mu umožnila více se zaměřit a veřejně vystupovat proti zlořádům církve. Tato nová sebedůvěra v aplikaci evangelického učení do stížností, nemluvě o obecnějším hledání sociální spravedlnosti se evidentně projevila v Německé selské válce.⁶³ Na rozdíl od toho, co se stalo v Německu, se lidová povstání a nepokoje ve Finsku a Švédsku, a to zejména na venkově, naopak téměř ve všech případech týkala zachování „starého“ (rozuměj katolického) náboženství. Jen tři měsíce po synodu v Örebro, vypukla v jihozápadním Švédsku katolická, tzv. Västgöta herrarnaská vzpoura. Rebelové, kteří se rekrutovali z širokého spektra společnosti, obvinili Gustava Vasu z toho, že zavádí nekřesťanský režim, vypovídá ze svých míst stávající biskupy a kněze a místo nich jmenuje heretiky, kteří přinášejí nové vyznání. Pouze pod příslibem zachování náboženského status quo, se králi podařilo pozdržet nebezpečí. Ke svým akcím byli katoličtí vzbouřenci nepochybně povzbuzeni i nedávným vývojem v Německu, kde sněm ve Špýru zastavil evangelické reformy a sekularizaci církevního majetku.⁶⁴ Mimoto byli rebelové povzbuzeni rostoucími rozpory mezi Gustavem Vasou a Lübeckem, způsobených snahou krále podkopat obchodní monopol baltských hanzovních měst (který jim byl v roce 1523 nucen udělit) povolením obchodovat se Švédskem pro Holanďany. Tak se stalo, že Hansa na jaře roku 1529 aktivně podporovala povstání v jihozápadním Švédsku.⁶⁵

Někteří rebelští vůdci uprchli ze země v květnu 1529 po potlačení povstání a o měsíc později svolal Gustav Vasa laické stavy na jednání říšského sněmu v Strängnäs. Zde přednesl projev, napsaný Laurentiusem Andreaem, kterým se snažil zmírnit náboženské obavy prostých lidí. Využil příležitosti zdůraznit rozhodnutí přijatá ve Västerås v roce 1527, kde bylo rozhodnuto, že boží slovo má být kázáno „čistě“.⁶⁶

Během celých 20. let zůstaly vztahy mezi králem a reformátory blízké a důvěrné. Gustav Vasa se často spoléhal na jejich rady, a to i v záležitostech státu. Zvláště Andreae hrál důležitou roli v rámci veřejné správy. „Västgöta herrarnaské“ povstání však signalizovalo

⁶³ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 54.

⁶⁴ Tamtéž, s. 54.

⁶⁵ Tamtéž, s. 54.

⁶⁶ Tamtéž, s. 55.

konec kariéry Laurentiuse Andreae ve vládě Gustava Vasy. Rebelové si vybrali ke kritice Andreaeho. Viděli ho zejména jako architekta anti-klášterní politiky Gustava Vasy. Král, který postupně začal pochybovat o Andreaeho úsudcích, se nakonec rozhodl ho odstranit, v neposlední řadě také proto, že se Andreae stal cílem nespokojenosti katolického rolnictva. Kromě toho Laurentius Andreae, na říšském sněmu v Strängnäs v roce 1529 tvrdil, že změny v náboženství nebyly provedeny na příkaz krále, ale byly učiněny k potěše Boha, jehož zákony musí ctít i král. V svém dopisu biskupovi Hans Braskovi do exilu, psaný jménem krále v roce 1529, Andreae argumentoval tím, že rozhodnutí přijatá ve Västerås v roce 1527 byla součástí švédského práva.⁶⁷

Podobné nepřátelství také stále rostlo vůči Olausi Petrimu, v neposlední řadě pro jeho prominentní postavení jako předního evangelického spisovatele království. Někdy během roku 1529 si Gustav Vasa uvědomil, že se riziko být úzce spojován s reformátory stalo větším než případné zisky a objevuje se stále rozšiřující se propast mezi aspiracemi krále a těmi Petriho a Andreaeho. Od té doby byl král více opatrný a nepřál si dělat žádné změny ve věrouce nebo církevních obřadech. Vliv reformátorů se postupně zmenšoval.⁶⁸

Na počátku 30. let 16. století se stalo zřejmé, že myšlenky evangelických reformátorů již neodpovídají těm Gustava Vasy. V roce 1531 Laurentius Andreae ztratil své místo v radě a jeho kancléřství bylo předáno Olausi Petrimu. V listopadu 1532 byl Andreae zbaven prakticky veškerého politického vlivu a během roku postihl nakonec podobný osud i Petriho. Andreae byl opomíjen i církevně, když ztratil dvě arcidiecéze, ve Strängnäs a Uppsale, a to v roce 1534. Jeho izolace se zdá být téměř úplná a jeho jméno se v pramenech neobjevuje až do let 1539-40.

Důvody pádu reformátorů byli politické, stejně jako ideologické. Jejich nástupcem ve vládě byl reformátor Kristoffer Andersson, který dával větší prostor realistické politice Gustava Vasy. Jako například, když platba desátků koruně byla ospravedlněna v roce 1534 s odkazem na švédské právo, stejně jako na boží zákon (*lex divina*).⁶⁹

Historická biskupství (*successio apostolica*), byla ve Švédsku zachována a katolickým biskupům bylo povoleno pokračovat v obřadech. Humanistická orientace většiny biskupů, kteří byli silně závislí na králi, je učinila přístupnější myšlenkám změn v obřadech.

⁶⁷ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 55.

⁶⁸ Tamtéž, s. 55.

⁶⁹ Tamtéž, s. 56.

Jmenování nového arcibiskupa Uppsaly v roce 1531, bylo významnou událostí pro švédskou církev. Vybraný kandidát Laurentius Petri, bratr Olause, podporovaný zároveň ze strany Andreaese, byl umírněným členem evangelické strany. Bezprostřední příležitostí pro jeho jmenování byl blížící se sňatek Gustava s Kateřinou Sasko - Lauenburskou, včetně její korunovace švédskou královnou.⁷⁰ Nový arcibiskup studoval ve Wittenbergu, zejména pod Melanchthonem, jehož humanistické, vzdělávací a pedagogické myšlenky mu vyhovovaly. Protestantismus Laurentiuse Petriho se zdál být blíže k protestantismu jeho bratra a Luthera, než tomu Melanchthona. Jeho zájem o praktické církevní záležitosti a liturgické obřady byl inspirován Johannesem Bugenhagenem a dalším wittenberským reformátorem Johannesem Brenzem. Nicméně, názory Laurentiuse Petriho byly asi nejbližší těm anglického reformátora Thomase Cranmera, který stejně jako on musel jednat s téměř tyranským vládcem.⁷¹

Mezitím realizoval Gustav Vasa svou opatrnou církevní politiku. V roce 1533 zakázal novému arcibiskupovi dělat jakékoliv další církevní reformy bez královského souhlasu. Ve stejném roce vypracoval Laurentius Petri komentář k dokumentům z Västerås, který ukazuje na jeho nezávislé myšlenky o vztazích mezi státem a církví. Obhajoval královské konfiskace církevního majetku, ale navrhoval, aby získané prostředky šly na podporu studentů a chudiny. To ukazuje, že podrobení se švédské a finské církve vládě nebylo úplně a často muselo být vynucováno. V souladu s Melanchthonem prohlašoval i Petri, že král by neměl být brán jako pán církve (*dominus religionis*), ale spíše jako hlavní člen církve (*praecipuum membrum ecclesiae*), a že by církev měla v duchovních záležitostech zůstat nezávislá.⁷²

Jak je uvedeno výše, Švédsko a ještě ve větší míře Finsko, bylo svědkem knížecí reformace s velmi omezeným zapojením obyvatel. Krok za krokem se katolická církev provincie Uppsala stala národní švédskou církví, nezávislou na jakýchkoli cizích ústředních orgánech. V počátku 30. let byl ještě prostor pro luteránství, křesťanský humanismus a reformistický katolismus. Postupně se švédská církev vyvíjela luteránským směrem, ale se stále přetrvávajícími katolickými prvky, a to více než v jakékoli jiné luteránské církvi.⁷³

⁷⁰ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 56.

⁷¹ Tamtéž, s. 56.

⁷² Tamtéž, s. 57.

⁷³ Tamtéž, s. 57.

Reformace ve Finsku následovala ve velkém rozsahu vývoj ve Švédsku, ale měla svůj vlastní speciální charakter. Skutečná reformační práce byla prováděna mladými finskými teology, kteří se seznámili s novým náboženstvím během svých studií na zahraničních, převážně německých, univerzitách. První luteránský kanovník a později arciděkan v Abo/Turku, Pietari Särkilahti, byl synem starosty v Abo/Turku. Studoval několik let v Rostocku, Louvainu a pravděpodobně i Wittenbergu. V roce 1524 se vrátil do své rodné země a až do své předčasné smrti v roce 1529 měl značný vliv na mladé kněze.⁷⁴ Navíc aktivity Olaus Petriho ve Stockholmu, stejně jako úzké vazby mezi tamním německým obyvatelstvem a tím v Abo/Turku, Vyborgu/Viipuri a pobaltských zemích, kde se reformace uchytila v polovině 20. let, pomohly nové víře šířit se také ve Finsku.⁷⁵

Zásada, že Boží slovo by mělo být hlášáno lidem v jejich mateřském jazyce, a že by měli dostat příležitost v mateřštině i číst, pomohla vytvořit a užívat nové psané jazyky v odlehlých a nepřístupných částech Evropy. Literatura napsaná během reformace ve švédštině, ale zejména ve finštině, byla psána především pro církevní účely. Tento úžasný kulturní úspěch měl trvalý význam. Ve Švédsku byl samozřejmě hlavním autorem Olaus Petri. Díla *Manuál* (1529) a *Mše* (1531) byla především jeho prací. Kromě toho napsal řadu dalších děl, jako např. *Sbírku kázání*, *Švédské letopisy* a *Pravidla pro soudce*, a dokonce sestavil švédsko-latinský slovník.⁷⁶

Olaus Petri byl ovlivněn učením Luthera a menší měrou i Melanchthona. Zvláště v jeho právních spisech je Melanchthonův vliv nápadný. Svou stopu na Petriho myšlení zanechal také současný německý humanismus, stejně jako inspirace z jižního Německa, zvláště je patrný vliv Norimberku, Württemberku a Štrasburku.⁷⁷

Není žádných pochyb o Lutherově ojedinělém významu pro první generaci švédských a finských reformátorů. Nicméně, tak jako v případě Olaus Petriho, nebyl Luther jediný, kdo ho ovlivnil a po roce 1530 se zdá, že byl nahrazen jinými reformátory. Kromě toho, všichni vedoucí švédští a finští reformátoři, s výjimkou Laurentius Andreaeho, studovali ve

⁷⁴ JUTIKKALA, Eino, PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*. Překlad Lenka Fárová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 70.

⁷⁵ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 57.

⁷⁶ Tamtéž, s. 58.

⁷⁷ Tamtéž, s. 58.

Wittenbergu, kde se setkali s Lutherem. Nicméně Luther, kterého znal Olaus Petri, byl jiný než Luther, než kterého potkal finský reformátor Mikael Agricola o dvacet let později.⁷⁸

Překlad Lutherových prací dokazuje jeho vliv ve Skandinávii. Dánské překlady s dvaceti osmi vydáními a devatenácti tituly zaujímají druhé místo za nizozemskými překlady, zatímco ve Švédsku a Finsku to bylo za Lutherova života jen po jednom překladu - v obou případech to byl jeho *Malý katechismus*. Tato práce se stala základním nástrojem programu křesťanské výchovy v celé evangelické Evropě.

Kromě Luthera a Melanchthona čerpali švédští reformátoři především z děl reformátorů jižního Německa. Jak jsme viděli, využíval Olaus Petri při přípravě svého pamfletu o cestě ke spáse člověka v roce 1526 jako svůj zdroj Luthera, Bucera, Bugenhagena a Rhegiuse. První část jeho práce o slově Božím a lidských nařízeních a zákonech, publikované o dva roky později, byla volným překladem Osianderova „*Ansbacher Ratschlag*“ V jiném pojednání, které publikoval v roce 1529, využil Petri opět Osianderových myšlenek. Osianderův metafyzický a zkoumavý mysticismus je možné jasně vystopovat v jeho hymnu, který napsal v polovině 30. let. Stojí také za povšimnutí, že např. švédská modlitební kniha z roku 1544, která byla dotiskována více než desetkrát, byla silně ovlivněna modlitební knihou vydanou v Norimberku v roce 1536 a modlitební knihou Johannese Brenze z roku 1538.⁷⁹

Jak bylo již uvedeno, stalo se Švédsko a Finsko díky reformaci kulturní provincií Německa.⁸⁰ Zdá se, že knihy, které byly publikovány na kontinentě, zvláště v Německu, našly brzy svou cestu do severních oblastí kontinentu. Němečtí knihkupci navštívili skandinávská města a místní tiskárny tak objednávaly knihy ze zahraničí. Je také důležité si uvědomit, že ti, kteří studovali v zahraničí, si z cest přivezli domů také knihy, z nichž bylo mnoho teologických. Proto, když se diskutuje o evangelické literatuře a jejím vlivu na Skandinávii, nelze v této souvislosti přehlédnout přímý vliv center protestantismu. Počet lidí, kteří mohli číst knihy publikované v cizích jazycích, byl samozřejmě omezen, ale mezi šlechtou, střední třídou a dokonce i rolnictvem bylo mnoho těch, kteří si mohli přečíst spisy národních reformátorů. Negramotnost jako taková nebyla překážkou, jestliže byla v domácnosti alespoň jedna osoba, která uměla a mohla číst. Kromě toho, v různých

⁷⁸ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 58.

⁷⁹ Tamtéž, s. 59.

⁸⁰ Tamtéž, s. 59.

sociálních skupinách byli zaměstnání placení předčitatelé.⁸¹ Nemáme sice dost důkazů, které by nám umožnily předložit komplexní a podrobnou analýzu dopadu evangelické literatury ve Švédsku a Finsku, ale ty nemohly být každopádně zanedbatelné, a to i v případě, že náklady, ve kterých tehdy knihy vycházely, byly malé a ceny knih naopak vysoké.

Reformátoři předpokládali, že vzdělání pomůže věci protestantismu odstraněním nevědomosti a implantací poznání pravdy. Školy byly stále pod kontrolou církve, a i když ztratila svůj tradiční monopol ve vyšších školách, přesto si na švédské školství udržela značný vliv. Sám Gustav Vasa si vyššího vzdělání nevážil, ale věřil, že farnosti by měly mít duchovní a civilní královské úředníky, kteří by byli schopni číst, psát a počítat. Když nařídil žákům řady středních škol opustit školu předčasně a zaujmout pozici v rámci místní a centrální správy, způsobilo to určité napětí. Švédští a finští reformátoři zaujali k pohanským obřadům a magickým praktikám více nepřátelský postoj, než samo katolické duchovenstvo.

Posun církevní politiky Gustava Vasy opatrnějším směrem lze částečně vysvětlit jak bouřemi na konci 20. a počátkem 30. let 16. století, tak i posledním politickým vývojem v zahraničí. Například v roce 1531 vypuklo ve Švédsku tzv. „povstání kostelních zvonů“. Toto povstání, které trvalo až do roku 1533, s sebou přinesla královská konfiskace kostelních zvonů. Základní příčinou povstání však byla nová daň vybíraná na splacení části úvěru poskytnutého vládě hansovním městem Lübeck. Rostoucí politický a obchodní význam Baltského moře zvýšil zájem velmocí o tento region. Nebezpečí zneužití vnitřních nepokojů ze strany zahraničních vládců tak bylo všudypřítomné.⁸²

Postupující sociální a radikální tendence evangelického hnutí v Německu a v neposlední řadě poslední reformační kroky v Lübecku, mohly v Gustavu Vasovi podporovat podezření, pokud jde o věrnost evangelických vůdců ve Švédsku. Navíc bylo v roce 1536 odhaleno spiknutí s cílem vyhodit krále do povětrí střelným prachem a předat Stockholm Hanze. Mezi spiklenci byli mistr královské mincovny a několik německých obchodníků.

⁸¹ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 5.

⁸² Tamtéž, s. 60.

Potulní a někdejší radikální němečtí kazatelé pomáhali šířit protestantismus mezi německými obyvateli, a to zejména mezi předními obchodníky.⁸³

V roce 1533 zrušil Gustav Vasa bez varování smlouvu s Lübeckem, která zajišťovala hanzovnímu městu značné obchodní výhody ve Švédsku a Finsku. Když v následujícím roce Lübeck na odplatu napadl Švédsko, vstoupil Gustav do obranného spojení s vévodou Kristiánem Šlesvicko - Holštýnským, který měl brzy nahradit svého otce, jako král Dánska a Norska. V důsledku války v letech 1534-6, se Švédsko uvolnilo z nevýhodných obchodních koncesí udělených Lübecku ve 20. letech i ze zbytku svého dluhu městu. Tento příznivý výsledek a rychle se zlepšující finanční situace koruny dala Gustavu Vasovi zvýšenou moc, která se brzy odrazila v jeho církevní politice.⁸⁴

Politická situace švédské církve se začala postupně měnit v návaznosti na mírovou smlouvu s Lübeckem v roce 1536. Ve stejném roce byla reformace oficiálně zavedena v Dánsku a Norsku. Na synodu konaném v Uppsale bylo rozhodnuto, že evangelická mše a církevní manuál budou zavedeny v celé zemi, zatímco celibát byl oficiálně zrušen. Gustav Vasa dal tichý souhlas k rozchodu s katolickou církví a rozdělení tak bylo dokončeno. Švédská církev se stala národní evangelickou církví, ale oficiálně bylo Švédsko prohlášeno evangelickým královstvím až v rámci zasedání nástupnického říšského sněmu, který se konal ve Västerås v roce 1544. Nicméně nikoliv biskupové, ale koruna byla zodpovědná za církevní zvyky a náboženský život.⁸⁵

2.4 „Německé období“ v reformaci Švédska a Finska

Skutečnost, že Gustav Vasa zaujal ke konci 30. let pozitivnější přístup ve snaze změnit směřování švédské církve evangelickým směrem, bylo částečně způsobeno jeho ambicí vstoupit do Šmalkaldského spolku. V roce 1538 bylo Dánsko přijato za člena, zatímco švédská žádost byla zamítnuta. To lze částečně vysvětlit i napjatými politickými vztahy právě mezi oběma zeměmi. V Německu také kolovaly pověsti o úzkých kontaktech mezi Gustavem Vasou a císařem. Počátkem roku 1541 se Švédsko znovu pokusilo, s podporou

⁸³ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 60.

⁸⁴ Tamtéž, s. 61.

⁸⁵ Tamtéž, s. 61.

Luthera, stát se členem ligy, ale opět neúspěšně.⁸⁶ Švédsko se stalo v očích německých protestantů spolehlivějším partnerem teprve v okamžiku, kdy uzavřelo mírovou smlouvu s Dánskem, k čemuž došlo v září 1541. Brzy byly luteránské státy Skandinávie - s jejich těsnými ekonomickými, dynastickými, politickými a náboženskými svazky s některými z vládnoucích protestantských domů v Německu - viděny protestanty v zahraničí jako potencionální spojenci.

V té době došlo ve Švédsku k důležité změně. V roce 1540 se církevní politika Gustava Vasy začala více podobat politice německých zemských knížat. Unavený z nezávislých tendencí švédských reformátorů, jmenoval bývalého habsburského radu, Konráda von Pyhy, svým kancléřem.⁸⁷

Na doporučení Luthera a Melanchthona, byl pomořanský teolog Georg Norman pozván do Švédska, aby radil Gustavu Vasovi v církevních záležitostech. Toto tzv. „německé období“ trvalo od roku 1539 až do roku 1544. Přistěhovalci z Německa s sebou přinesli novou ideologii, která zdůrazňovala moc panovníka a jeho kontrolu nad místní státní církví.⁸⁸ Královská moc byla dále umocněna zvyšujícími se finančními prostředky koruny. Rovnováha sil mezi Gustavem Vasou a jeho poddanými, nemluvě mezi ním a reformátory, se začala naklánět v jeho prospěch.

Během roku 1539 Gustav Vasa opakovaně napadal Laurentiuse Andreaeho a Olause Petriho pro nedostatek jejich poslušnosti vůči světské moci. Napětí vyvrcholilo na říšském sněmu v Örebro v prosinci roku 1539, kde král přijal opatření nezbytná k zabezpečení úplné královské kontroly nad švédskou církví. Byla vydána nová nařízení a švédská a finská církve konečně poznaly královskou reformaci církevní správy. Napětí mezi králem a reformátory mělo za sebou dlouhou historii a může být vykládáno různými způsoby. Olaus Petri, například, vykládal nebeská znamení nad Stockholmem v roce 1535 jako znamení posledního soudu země za hříchy jejich vládců.⁸⁹ V roce 1539 vydal svá kázání, kde tvrdil, že Bůh posílá hlad, mor a válku na ty, kteří odmítají Jeho nařízení. Podle Petriho se také současní vládcí, na rozdíl od svých předchůdců, nezbyvali provinilci, ale tento úkol připadl kazatelům.

⁸⁶ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 61.

⁸⁷ OAKLEY, Stewart. *A Short History of Sweden*, New York: Praeger (Praeger Short Histories), 1969. s. 75.

⁸⁸ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 62.

⁸⁹ Tamtéž, s. 62.

V Örebro bylo zahájeno soudní řízení proti Laurentiusi Andreaemu a Olausi Petrimu. Byli obviněni, že nesou zodpovědnost za prakticky každou chybu královské politiky a všechny vzpoury proti Gustavu Vasovi. Byli také obviněni z toho, že měli kontakty s politicky nespolehlivými elementy mezi měšťany Stockholmu. Olaus Petri byl obviněn, že věděl o spiknutí v roce 1536 s cílem zabít krále a také padlo obvinění, že označil krále za tyrana. Pád reformátorů byl součástí obecného posunu církevní politiky Gustava Vasy, a soudní řízení, která následovala, byla především politickou akcí, která měla je samotné a jejich příznivce neutralizovat. Ačkoli byli reformátoři odsouzeni v lednu 1540 k smrti, byli okamžitě Gustavem Vasou amnestováni.⁹⁰ Poté, co jim byla přistřížena křídla, zůstali králi užiteční a již následující rok, spolu s pány von Pyhy a Normanem, kteří nad nimi vynesli rozsudek smrti, byli aktivně zapojeni do zavádění nové reformy církevní správy. Až do své smrti v dubnu 1552 Laurentius Andreae žil poklidně v Strängnäs, zatímco v roce 1542 byl Olaus Petri jmenován školním inspektorem ve Stockholmu, jen aby se v následující rokem stal rektorem tamtéž. Až dokonce svého života však ve svých kázáních pokračoval v kritice Gustava Vasy.⁹¹

Lutherův vliv v rámci zavedení reformace v Dánsku a Švédsku se v obou zemích významně lišil. Jeho přítel a spolupracovník Johannes Bugenhagen osobně dohlížel na vypracování nových dánských církevních pravidel a pravidelně s Lutherem konzultoval zřízení státní luteránské církve v roce 1537. Dosáhnout normativní kodifikaci evangelických církevních zákonů ve Švédsku trvalo mnohem déle. Bugenhagenův švédský protějšek, Melanchthonův žák Georg Norman, navrhl v roce 1540 církevní zákon, ale ten nebyl nikdy dokončen. Norman opakovaně odkazoval na dřívější vydání Melanchthonovy *Loci communes*, ale ani jednou se nezmínil o Lutherovi.⁹²

Říšský sněm byl v roce 1544 svolán do Västerås, částečně s cílem vypořádat se s nejzávažnější vzpourou proti vládě Gustava Vasy, která vypukla v jižním Švédsku. Jako mnohokrát předtím, byla vzpoura i tentokrát způsobena především hospodářskými a sociálními křivdami, ale katoličtí kněží této příležitosti využili k tomu, aby se pokusili znovunastolit starou víru. Dokonce i císař a další cizí vladaři projevovali zájem o tuto

⁹⁰ OAKLEY, Stewart. *A Short History of Sweden*, New York: Praeger (Praeger Short Histories), 1969. s. 75.

⁹¹ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 63.

⁹² Tamtéž, s. 63.

vzpoureu. To vše bylo pro Gustava Vasu jasným důkazem toho, že úplný rozchod s katolicismem a zřízení dědičné národní monarchie bylo v zájmu koruny.

Reformace ve Finsku zatím pokračovala pokojnějším způsobem. Když v roce 1527 získal frustrovaný Erik Svensson povolení k rezignaci na funkci biskupa v Abo/Turku, a na tento stolec byl jmenován zbožný dominikán a katolický reformista Mårten Skytte (ve funkci 1528-1550). Bylo to právě Skytteho rozhodnutí poslat talentované mladé finské studenty do Wittenbergu v první polovině třicátých let, což mělo dalekosáhlý význam pro reformaci ve Finsku. První z nich se vrátili v roce 1536. Byli to právě tito vzdělanci, kteří reformaci představili finskému lidu.⁹³ Osobně Skytte reprezentoval tradiční katolickou zbožnost, ale nebyl ani proti novým evangelickým obřadům a zvykům, ani proti zmenšení církevního majetku ze strany koruny. Ve Finsku byly zavedeny bohoslužby v mateřštině kolem roku 1537. Právě tehdy finské bohoslužby transformovaly královskou reformaci do reformace finské. Současně vzala reformace ostrý evangelický obrat. Byly zavírány kláštery a jejich majetek byl konfiskován.⁹⁴

Po prvotním tápání byla v zájmu království uznána potřeba jednoty v doktríně a církevních obřadech. Stát a církve se nicméně snažily tohoto cíle dosáhnout různými způsoby. Církve uznala krále jako hlavního člena církve (*praecipuum membrum ecclesiae*) a jako nositele obou desek Mojžíšova zákona (*custos utriusque tabulae*), ale chtěla právo definovat věrouku.⁹⁵ To vyvolalo napětí, a to nejen mezi církví a státem, ale také uvnitř církve. Obecně lze říci, že v tomto období nebyl konfesionalismus ještě příliš patrný. Během raného reformačního období předpokládali švédští a finští reformátoři, že písmo svaté je nezbytným základním principem. V souladu s tím pak nejsou nutné další konfesijní definice. První návrh evangelického církevního zákona od arcibiskupa Laurentise Petriho v roce 1547 byl králem zamítnut. Ani druhý návrh vytvořený v roce 1561, se neseťkal s okamžitým souhlasem. Bylo to až o deset let později, kdy byl tento návrh ratifikován ve Stockholmu říšskou radou.⁹⁶ Augšpurské vyznání *Confessio Augustana* bylo ve Švédsku a Finsku přijato až roku 1593, a teprve tehdy se, doplněno třemi zásadami rané církve, stalo normou.

⁹³ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 64.

⁹⁴ Tamtéž, s. 64.

⁹⁵ Tamtéž, s. 64.

⁹⁶ Tamtéž, s. 64.

Reformátoři se snažili vytvořit řádnou křesťanskou společnost. Brzy bylo jasné, jak bude úkol, vzdělávat „opravdový“ křesťanský lid, náročný. Pro tento účel měla velkou důležitost tiskárna založena v roce 1543 ve Stockholmu.

Ve stejném roce byl publikován *Slabikář (ABC-kiria)* Mikaela Agricoly ve finštině, která obsahovala i překlad Lutherova *Malého katechismu*.⁹⁷ Během následujících třiceti let pak bylo ve Stockholmu vytištěno více než sto evangelických spisů.⁹⁸

Po smrti Laurentiuse Andreaeho, George Normana a Olaus Petriho na počátku padesátých let (všichni konkrétně v roce 1552), se stal arcibiskup Laurentius Petri vůdčí postavou švédské církve. Petri hrál vedoucí úlohu při organizování a překládání švédské Bible v roce 1541, v následujícím desetiletí byl aktivní v publikační činnosti důležitých pastoračních prací, jako zpěvníku z roku 1553 a o dva roky později knihy kázání (ve dvou částech). Kázání byla volně přeložena z díla Luthera a Veit Dietricha a byla vedena v umírněném tónu. Později, v roce 1557, napsal první švédskou knihu o střídmosti a v roce 1559 pak traktát o životě křesťanské rodiny.⁹⁹

2.5 Dvě biskupství ve Finsku a Mikael Agricola

Ve Finsku to trvalo čtyři roky, než byl nalezen nástupce biskupa Mártena Skytteho, který zemřel v roce 1550. Pak však byli jmenováni hned dva biskupové, protože se Gustav Vasa ozhodl rozdělit zemi na dvě biskupství. Mikael Agricola byl zvolen na stolec v Abo/Turku a Paavali Juusten na nově vytvořený stolec ve Vyborgu/Viipuri ve východním Finsku. Král šel dokonce ještě dál tím, že degradoval funkce nových představitelů finské církve na ordináře, tj. ekvivalent supritendantů v Německu.¹⁰⁰

Mikael Agricola byl jedním z mladých mužů, na kterého udělala Särkilahtiho kázání v druhé polovině dvacátých let hluboký dojem. Narodil se okolo roku 1510 na pobřeží Uusimaa (jižní Finsko)¹⁰¹ a po absolvování školy ve Vyborgu/Viipuri přijel v roce 1528 do Abo/Turku, kde se později stal sekretářem biskupa Skytteho. V roce 1536 odešel do

⁹⁷ JUTIKKALA, Eino, PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*. Překlad Lenka Fárová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 408 s. ISBN 80-7106-406-8. s. 71.

⁹⁸ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 65.

⁹⁹ Tamtéž, s. 65.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 65.

¹⁰¹ JUTIKKALA, Eino, PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*. Překlad Lenka Fárová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 408 s. ISBN 80-7106-406-8. s. 72.

Wittenbergu, kde navštěvoval přednášky Luthera o Genesis a také Melancthonovy přednášky o Démosthénovi, Euripidovi, Socratovi a Aristotelově etice.¹⁰² O tři roky později, když dostudoval, se vrátil do Finska společně s Georgem Normanem. V Abo/Turku se stal ředitelem latinské školy a devět let později asistentem Skytteho. Po Skytteho smrti se mu podařilo pro sebe získat jmenování do funkce, ale plný titul biskupa dostal teprve až roku 1554. V následujícím roce vypukla válka mezi Švédskem a Ruskem. To nutilo Gustava Vasu trávit mnohem více času ve Finsku, zatímco Agricola byl stále více zapojen do diplomatických jednání mezi oběma zeměmi. V roce 1557 byl vyslán do Moskvy jako mírový vyjednaváč a na cestě zpět onemocněl a zemřel na Karelské šíji.¹⁰³

Mikael Agricola je znám nejen jako finský reformátor, ale také jako otec finské literatury. Správně by mohl být charakterizován jako učitel Finska (*praeceptor Finlandiae*). První prací ve finštině byla již dříve zmíněná kniha *ABC-kiria*, publikovaná v roce 1543. Jejím cílem bylo naučit všechny číst, a umožnit tak osobní přístup k B

ibli a duchovní literatuře. V následujícím roce byla vytištěna jeho biblická modlitební kniha. Tento velký manuál o téměř 900 stránkách, který obsahuje podklady z Bible, od církevních Otců, od středověkých autorů i reformátorů, byl jediný svého druhu ve Skandinavii.¹⁰⁴

Jako mladý muž, začal Agricola ve Wittenbergu překládat do finštiny Nový zákon a pokračoval v této práci po návratu do Abo/Turku. Jeho překlad Nového zákona byl publikován v roce 1548. Kromě řeckého textu vydaného Erasmem, využil i Erasmův latinský překlad Bible z roku 1541 a dále *Vulgatu*, Lutherovu Bibli, švédský Nový zákon z roku 1526 a Bibli Gustava Vasy vydanou v roce 1548. Asi čtvrtina Starého zákona – Žalmy a části z knihy Proroků – byly publikovány v letech 1551-2. Všechny překlady obsahují komentáře a přehledy, které byly začleněny do předmluvy k jednotlivým sekcím nebo částem Bible, v nadpisech různých kapitol a v krátkých poznámkách na okraji textu. Předmluvy k evangeliím byly přeloženy z Erasmova latinského Nového zákona, zatímco ostatní části Nového zákona byly přijaty z Lutherovy Bible, s výjimkou Lutherovy kritické předmluvy ke Zjevení, kterou přeložil z Bible švédské. Agricola přeložil souhrn knihy

¹⁰² GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 65.

¹⁰³ Tamtéž, s. 66.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 65.

žalmů z prací Luterových kolegů, Veit Dietricha a George Majora, zatímco souhrn knihy proroků jsou převzaty od Veita Ditricha a Johannese Bugenhagena.

Podstatná část literární tvorby Agricoly ležela hlavně v překladech latinských, německých a švédských spisů, ale také odrážela jeho reformační aktivity a jeho osobní myšlenky. Agricola nebyl radikální reformátor, ale spíše Melanchthonský tradicionalista. Například v liturgických otázkách byl staromódní a situace ve Finsku mu nedávala žádný důvod k agresivním útokům na katolickou církev. Jeho uctivý postoj k tradici lze vidět i z jeho náklonnosti k pozdní středověké zbožnosti a eucharistii. Nicméně zdůrazňoval význam výuky náboženství a byl toho názoru, že povinností kněze je především učit. Jeho tolerantní postoj k různým formám náboženského života a nauky z něj dělal typického představitele finského náboženského myšlení v ranném reformačním období.¹⁰⁵

2.6 Konsolidace luteránské víry a smrt Gustava Vasy

Když Gustav Vasa v roce 1560 zemřel, bylo Švédsko konfrontováno s množstvím těžkých národních a mezinárodních problémů. Král měl pevně v rukou kontrolu církve až do konce svých dní, ale nedostatek jakéholi doktrinárního základu nové evangelické církve během panování způsobilo jeho synům vážné potíže. Na rozdíl od svého otce měli dobré vzdělání a měli zájem o teologické otázky. Každý z nich však chtěl formovat církev podle svých vlastních priorit, které způsobily nejistotu v církvi po celá další desetiletí.

V období reformace mělo švédské a finské duchovenstvo, jako jeden ze čtyř stavů, poměrně silnou politickou pozici. V říšském sněmu se zúčastnilo politické debaty, zatímco jiné stavy je považovaly za odborníky v náboženských záležitostech. To pro krále nebylo vždy snadné přijmout. V roce 1554-7 se Gustav Vasa snažil zmenšit moc a vliv duchovenstva, zejména pokud jde o biskupy. Učinil tak rozdělením starých zavedených biskupství a osobním jmenováním nových biskupů. Tak bylo Finsko rozděleno v roce 1554 do dvou biskupství.

Pro syny Gustava Vasy bylo těžké se rozhodnout, zda tuto praxi zachovat nebo ne. Mikael Agricola se vždy snažil vyhnout zapojení do některého z politických sporů své doby,

¹⁰⁵ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 67.

uplatňoval tedy politiku ve které ovšem jeho nástupce Petrus Follingius z Linköpingu (ve funkci 1556-1563) nepokračoval.

Ten se okamžitě zapletl do sporů mezi syny Gustava Vasy, krále Erika XIV. (králem 1560 – 1568) a Jana, vévody finského (podějšího krále Jana III., vládl v letech 1568 - 1592). Jan, který se oženil se sestrou polského krále, začal provádět nezávislou zahraniční politiku s podporou biskupa Petruse Follingiuse.¹⁰⁶ Následně zasáhl Erik a dobyl hrad Abo/Turku a využil příležitosti k odstranění Follingiuse z jeho funkce. Po Follingiusově propuštění převedl král Paavali Juustena z Vyborgu/Viipuri do Abo/Turku (zde ve funkci 1563-1575). Na místo ve Vyborgu/Viipuri pak jmenoval Knuut Johanneksenpoika, který však následujícího roku zemřel.¹⁰⁷ Až v roce 1569 byl zvolen do biskupství Vyborgu/Viipuri nový biskup. Byl to Erik Harkapaa (ve funkci 1569-1578), který studoval ve Wittenbergu. Teologicky přecházeli tito mužové, stejně jako mnoho švédských a finských teologů té doby, postupně od tradičního filipismu k umírněné Melanchthonově ortodoxii.¹⁰⁸

Politicky a společensky, ale i nábožensky a kulturně se reformace ukázala pro Švédsko a Finsko rozhodujícím obdobím. Ne všechny důsledky byly pozitivní, na rozdíl od Dánska byla i předzvěstí kulturního úpadku. Bylo tomu tak částečně i kvůli zoufale se zmenšujícím hospodářským zdrojům církve, a to ve větším rozsahu než v řadě jiných zemí, kde byly hlavní oporou učení. Komunikace s katolickými centry vyuky se staly méně častými nebo byly přerušeny úplně. Duchovní s vysokoškolským vzděláváním se stali vzácnějšími a vědecké kontakty byly omezeny pouze na protestantské německé univerzity, především ve Wittenbergu a později v Rostocku.¹⁰⁹ Na druhou stranu byl publikován rychle rostoucí počet lidových církevních spisů, které se staly základem švédské a finské literatury. Na politické úrovni se také zvyšuje počet kontaktů a roste spolupráce s protestantskou Evropou a především Německem.

Po zavedení reformace se změnilo sociální složení duchovenstva. O církevní kariéře a duchovenské službě, která se stala pro šlechtu ve Švédsku a Finsku na konci patnáctého století podstatně méně atraktivní, členové této třídy již v podstatě vážně neuvažovali. Rovněž konec církevního celibátu vedlo k velkým změnám. Prostřednictvím ženatých

¹⁰⁶ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 68.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 68.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 68.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 68.

kněží se vyvinula speciální farská kultura, která významným a trvalým způsobem postupně ovlivňovala materiální a duchovní život ve Švédsku a Finsku. Reformátoři věnovali zvláštní pozornost péči o nový druh evangelického kněze, který měl být nejen vzdělaný, ale i morálně bezúhonný. Jeho úkolem bylo „studovat, kázat a modlit se“. Realita však ne vždy odpovídala tak vysokým ideálům a duchovenstvo neustále čelilo obviněním z opilosti a hrabivosti.¹¹⁰

Sociální postavení duchovenstva upadalo. Podobně se změnil status celé církve ve společnosti. Administrativně a finančně se stávala stále více závislá na koruně, která mohla využít jak svého práva jmenovat duchovní, tak svojí kontrolou nad ekonomickými záležitostmi ovlivňovat církevní rozhodnutí. Navzdory tomu se církev nikdy nedostala plně pod kontrolu státu. Historická biskupství, teologicky vyškolené duchovenstvo a starobylá švédská a finská samospráva na farní úrovni, pomohly k udržení vlastní identity. Neochota Gustava Vasy provádět jakékoliv změny v liturgii a obřadech, alespoň během raného období reformace, podpořila de facto nezávislost církve, což mohlo být dokonce královským záměrem. Nicméně přes všechny své nedostatky, byla právě za vlády Gustava Vasy založena územní luteránská církev ve Švédsku a Finsku. Ani pozdější doktrinární změny, ani politické rozmazy jeho nástupců, nebyly schopny zásadně změnit tento kurs.

¹¹⁰ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 69.

3 Island

3.1 Počátky reformace

Luteránství začalo pronikat na Island někdy kolem roku 1520. Bylo zpočátku omezeno jen na německé obchodní komunity, které nechaly postavit v Hafnarfjörðuru v zálivu Faxaflói (severně od dnešního Reykjavíku) první luteránský kostel, a nebylo to dříve než v roce 1537.¹¹¹ Kostel byl udržován bratrstvem z Hamburku, které samo sebe nazývalo “St Anna – Bruderschaft”.¹¹² Již o čtyři roky dříve si byl althing (islandský parlament) vědom reformního hnutí, když schválil rezoluci, ve které se zavázal věrností králi Norska a zároveň slíbil pokračovat ve „svaté víře, kterou nám dal sám Bůh, a kterou potvrdili apoštolští otcové”.¹¹³ Tento dekret byl podepsán jak dvěma zemskými biskupy - Ögmundurem Pálssonem z jižní diecéze Skálholt a Jónem Arasonem ze severní diecéze Hólar, tak i „nejlepšími muži na Islandu“ (rozuměj velmožové). Ihned po zasedání althingu, odplul Ögmundur do Norska a vrátil se následující rok, poté co zajistil schválení dekretu ze strany říšské rady.¹¹⁴

První údaj o nové víře, hodný naší pozornosti, se zřejmě objevil v Skálholtu, v blízkosti biskupského stolce. Bylo jen přirozené, že jižní diecéze byla prvním místem, kde se objeví příznaky vlivu reformace, neboť ji k tomu předurčovala jak její zeměpisná poloha, tak i tamní přístavy, které byly vystaveny hlavnímu náporu cizího vlivu. Dozvídáme se, že duchovní správce Jón Einarsson, měl již někdy mezi lety 1524 - 1528 kázání, ve kterých odsoudil vzývání svatých jako modlářství.¹¹⁵

V Ögmundurovi farnosti se však začali přiklánět k luteránství další prominentní členové a tato vzniklá skupina se stávala postupem času stále aktivnější. Zahrnovala Oddura Gottskálkssona (syna předchozího biskupa v Hólaru), který studoval v Dánsku a Německu a tajně konvertoval k luteránství. Ve Skálholtu se stal důvěrným sekretářem biskupa Ögmundura, přičemž současně skrytě pracoval na islandském překladu Nového zákona, a to za pomoci Lutherova překladu a Erasmovy *Vulgaty*. To mělo své historické důsledky

¹¹¹ KARLSSON, Gunar. *The History of Iceland*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000. s. 128.

¹¹² CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 67.

¹¹³ ELTON, R. Geoffrey. *The New Cambridge Modern History: Volume 2, the Reformation 1520–1559*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. s. 144.

¹¹⁴ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 68.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 68

nejen pro Island. Byl to právě tento osudový okamžik, kdy se osudy Norska a Islandu rozešly. Namísto použití islandské Bible používali Norové tu dánskou, „což zpřetrhalo jejich původní kulturní kořeny“.¹¹⁶ Práce byla publikována v dánské Roskildě v roce 1540, byla vytištěna královskou tiskárnou a obsahovala i předmluvu dánského krále.¹¹⁷ Později Oddur pokračoval ve svých překladech *Postilou* (1546) od Antonie Corvinuse, užitečnou knihu, která měla pomáhat kněžím s jejich kázáním o nedělích a ve svátky, a byla tak důležitým příspěvkem pro reformaci. V roce 1556 se Oddur utopil v řece Laxá, když se ji snažil překonat na svém koni.¹¹⁸ K dalším překladům, které pak byly publikovány posmrtně, patří Bugenhagenovo *Utrpení a vzkříšení* (1558) a Lutherův *Malý katechismus* (1562).

Druhý člen skupiny, Gissur Einarsson, byl asistentem biskupa. Jeho rodokmen mu propůjčil značný respekt v církevních kruzích. Jeho teta Halldóra byla abatyší v klášteře Kirkjubaer a jednou z nejmocnějších žen na Islandu. Chtěla kultivovat vzdělání svého synovce a po složení slibu do rukou biskupa ho poslala na studium na univerzitu v Hamburku.¹¹⁹ Rozhodnutí založené na tradici, se ovšem poněkud minulo účinkem, vzhledem k náboženskému vývoji v tomto městě. Došlo tudíž k tomu, že se Gissur stal přesvědčeným luteránem poté, co několik let studoval v Německu a slyšel ve Wittenbergu kázat Luthera i Melanchthona.

Se skupinou ze Skalholtu je dále spojován Petur Einarsson, syn kněze ze Staðuru v Ölduhrygguru. Také byl vzdělán v zahraničí a po svém návratu na Island zapůsobil na biskupa Ögmundura, který mu zajistil ubytování a do budoucna mu slíbil patronát. Nicméně si byl biskup jasně vědom možného hrozícího nebezpečí a proto na oplátku za tyto laskavosti žádal slib věrnosti. Mladý chráněncem byl v této fázi již téměř jistě evangelíkem a tak biskupovu důvěru poněkud zklamal. V reformaci své země hrál klíčovou roli, a nakonec se stal komisařem prokonzula v Bessastaðiru.¹²⁰ Přesto nikdy nebyl schopen setřást stigma spojené s činy, které byly považovány za svatokrádežné a zrádné. Zejména to bylo osobní obohacení na úkor zrušeného kláštera Viðey v roce 1539,

¹¹⁶ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 68.

¹¹⁷ HOOD, John Charles Fulton. *Icelandic Church Saga*, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1946. s. 144.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 145.

¹¹⁹ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 69.

¹²⁰ Tamtéž, s. 69.

kde zajišťoval převádění vypleněného majetku.¹²¹ Byl nepochybně ambiciózní a cílevědomý, některé z jeho činů mohou být rovněž považovány za nemilosrdné, přesto není důvod pochybovat o jeho skutečném zapálení pro věc reformace. Jako člověk hledící kupředu, jak o sobě sám rád mluvil, byl prvním člověkem na Islandu, který nosil brýle, což mu vyneslo přezdívku „Myšák Petur“.

Marteinn Einarsson (bratr Petura ale bez příbuzenského vztahu ke Gissurovi), byl rovněž zapojen do činnosti skupiny. Byl vychován v Anglii, kde žil a chodil do školy celkem devět let. Nevíme, kdy byl Marteinn vysvěcen na kněze, ale víme, že v roce 1530 už knězem byl. Je také pravděpodobné, že k nové víře konvertoval pod vlivem Oddurovým.¹²² Později, po smrti Gissura, převzal funkci superintendanta v Skálholti, a ihned po této volbě začal přes zimu studovat evangelickou teologii v Kodani, pod vedením Johna McAlpina a Hanse Machabeuse, profesora bohosloví a bývalého převora dominikánu v Perthu.¹²³ Marteinnovo jmenování bylo zrušeno králem v roce 1556 poté, co vyjádřil svůj odpor ke konfiskaci církevních nemovitostí a majetku ze strany koruny.¹²⁴ Marteinn přispěl k reformaci na Islandu hned dvakrát: za první byl energickým a odvážným vůdcem rodícího se evangelického hnutí, a za druhé přispěl k formování nezávislé liturgické tradici tím, že přeložil do islandštiny luteránskou liturgii pro církevní shromáždění, která se v předchozím období uchýlovala pouze k liturgii Bugenhagenově.¹²⁵

Gísli Jónsson byl dalším členem skupiny, narodil se v Hraungerði ve Flói. V raném věku byl poslán na vzdělání k Alexiusovi Pálssonovi, přednímu knězi a později opatu ve Viðey. V roce 1529 Gisli vstoupil do služeb biskupa Ögmundura. Je pravděpodobné, že strávil několik let v Německu a je také pravděpodobné, že mluvil plyně německy.¹²⁶ Gisli byl blízkým přítelem Oddura Eyjólfssona a později se oženil s jeho sestrou Kirstin Eyjólfsdóttirovou. Gisli byl aktivním překladatelem, stejně tak jako redaktorem a vydavatelem. Přeložil *Margaritu Theologicu* a v roce 1558 vytiskl Bugenhagenovu *Historii utrpení a smrti Ježíše Krista*, přeloženou Oddurem Gottskálkssonem. Editoval také

¹²¹ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 70.

¹²² Tamtéž, s. 70.

¹²³ HOOD, John Charles Fulton. *Icelandic Church Saga*, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1946. s. 152.

¹²⁴ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 70.

¹²⁵ Tamtéž, s. 70.

¹²⁶ Tamtéž, s. 70.

části *Knihy Jozue*, když jeho pokus zveřejnit a popularizovat *Gíslasálmur* (Kniha žalmů) v islandštině skončil neúspěchem, vzhledem ke špatné kvalitě překladu.¹²⁷ Gísli se stal superintendantem ve Skálholti v roce 1558, kdy odstoupil Marteinn Einarsson.

Tato skupina mladých vzdělaných mužů, představovala intelektuální základ reformace na Islandu. Byli to humanisté, stejně jako reformátoři a dostalo se jim většinou vzdělání v srdci protestantské Evropy. Tajně se setkávali v domě Oddura Eyjólfssona, kde morálně podporovali jeden druhého. Nemohou být sice považováni za hnací sílu reformace, kterou byla více než domácí hnutí politika koruny (rozuměj dánské), nicméně do značné míry usnadnili nadcházející změny.

3.2 Reformace shora

Skupině ze Skálholti se podařilo své náboženské sympatie před biskupem utajit a není pochyb o tom, že i díky faktu, že během uplynulých let Ögmundur téměř oslepl. I přes tento handicap rostlo u stárnoucího biskupa podezření vůči členům jeho domácnosti. Když byl pro své potíže se zrakem nucen jmenovat svého asistenta, rozhlédl se mimo okruh chráněnců a vybral svého synovce Sigmundura a poslal ho do Trondheimu k vysvěcení. Mezitím spěla občanská válka v dánském království ke svému konci a situace v Norsku byla kritická. Katolická církev zde byla na straně poražených a hlava tamní církve, arcibiskup Engelbrektsson, bránil proti Dánům ztracenou věc. Na jaře roku 1537 se z Dánska vypravily dvě lodě a dvě stě vojáků na plavbu do Trondheimu, aby potlačili zbylý odpor a ujistili se, že arcibiskup neunikne.¹²⁸ Vysvěcení Sigmundura bylo před nástupem reformace poslední v nidarosském arcibiskupství (*Provincia Nidrosiensis*) a v průběhu několika měsíců ležela Engelbrektssonova církev v troskách.¹²⁹ Dalším neštěstím pro stávající církev bylo, že po 19 dnech Sigmundur náhle umírá a jeho strýc si za svého nástupce vybírá Gissura. Snad uznává jeho umírněnost a bere ho jako nejmenší zlo. V roce 1538 Ögmundur vysvěcuje Gissura na kněze a na althingu příštího roku byl vyhlášen legálním biskupovým nástupcem.

¹²⁷ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 71.

¹²⁸ Tamtéž, s. 71.

¹²⁹ Tamtéž, s. 71.

Během tohoto období bylo Dánsko, svrchovaný vládce Islandu, zataženo do občanské války. Nový král Kristián III. byl přesvědčený luterán, který byl vychován Wolfgangem Utenhofem, absolventem wittenberské univerzity. Hodně cestoval po Německu a byl přítomen sněmu ve Wormsu.¹³⁰ Po svém vítězství Kristián zaměřil své úsilí na zavedení reformace do Dánska. V roce 1536 odhlasoval parlament odstranění starých biskupů a jejich nahrazení novými „křesťanskými“ biskupy a superintendanty a v roce 1537 král vydal církevní zákon „*Ordinatio Ecclesiastica Regnorum Danie et Norvegiae*“.¹³¹ Dne 2. prosince téhož roku Luther vyjadřuje králi svůj souhlas s reorganizací církve.¹³² Následující rok pak byl zákon odeslán na Island a přečten před oběma biskupy v althingu.¹³³ Odpověď althingu se nedochovala, ale pamflet, který v té době nechal rozeslat Ögmundur, varuje před „šedými mnichy, kteří káží kacírství a bludy“.¹³⁴ V březnu roku 1539 biskup popsal zákon jako neortodoxní a nutil duchovenstvo své diecéze, aby vyčkali sdělení z Říma dříve, než začnou jednat. Ve stejném roce se vyjádřil otevřeně vůči králi, i když si dával velký pozor, aby nezmínil přímo církevní zákon,

*„Budeme udržovat víru a církevní obřady, které byly schváleny našimi nejmoudřejšími a nejučenějšími, a které nejsou v rozporu s norskými zákony. Ale pokud vláda vašeho lordstva touží realizovat jakoukoli doktrínu v rozporu s naším chápáním, pak vaši královskou výsost pokorně žádáme o udělení svolení odejít se svými věcmi tak, abychom si mohli najít útočiště v zemi, která nám bude Bohem určena“.*¹³⁵

Na rozdíl od počáteční fáze reformace, kdy jednali skrytě, počali se její zastánci brzy projevovat zjevně, a to prostřednictvím akcí zahraniční úřední moci. Sídlo dánského místodržícího se nacházelo v Bessastaðiru, poloostrově na jihu, který byl vystaven krutým vichřicím a byl na něj přístup pouze ze dvou malých farem. Solí do rány byla přítomnost nedaleko se nacházejícího, dobře vybaveného a lépe situovaného kláštera ve Faxaflói, na

¹³⁰ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 14.

¹³¹ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 72.

¹³² Tamtéž, s. 72.

¹³³ HOOD, John Charles Fulton. *Icelandic Church Saga*, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1946. s. 144.

¹³⁴ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 72.

¹³⁵ Tamtéž, s. 73.

chráněném ostrově Viðey.¹³⁶ Byl to pomyslný klenot na koruně diecéze Skálholt a na významu mu přidával fakt, že biskup Ögmundur byl kdysi jeho opatem. Na svatodušní neděli 1539 fojt, zástupce místodržícího, němec jménem Dederik van Minden, zjevně nespokojený se svým poněkud spartánským sídlem, a na základě předpokladu, že klášter byl králem udělen právě místodržícímu, vedl útok na Viðey. Na veslici spolu se třinácti sluhy překonal zátoku, rozehnal mnichy a přivlastnil si budovy, pozemky i majetek, včetně např. 20 krav, 120 ovcí a 620 sudů tresek.¹³⁷ Později měl Gissur Einarsson v úmyslu změnit klášter na školu, ale tento úmysl byl zmařen, když se ukázalo, že noví obyvatelé nejsou ochotni se vzdát tak cenného hospodářství. Tato záležitost vyvolala mnohé protesty a v létě na jednání althingu se Ögmundur dotázal zástupce místodržícího na rozkaz nebo zákon, které mu daly nárok na zneužití kláštera, tak jak to učinil. Didrik údajně odpověděl, že „škůdce mít právo může“.¹³⁸ 30. července 1539 Ögmundur a jeho rada dvanácti kněží exkomunikovali místodržícího Clause van der Marwitzena i jeho fojta van Mindena. Jejich majetek byl prohlášen za zabavený islandskou církví a jejich osud byl svěřen králi. Navíc biskup osobně napsal a prezentoval v dopisu svou verzi incidentu. Pro biskupa bylo v sázce víc, než jen samotný svatokrádežný akt. Případ měl pro něj i osobní dopad vzhledem k faktu, že se chystal oznámit svůj odchod do důchodu a zbytek života měl v úmyslu strávit právě v dobře vybaveném klášteře Viðey. Dopis byl podepsán všemi duchovními diecéze Skálholt a zároveň i mnohými laiky.¹³⁹ Postoje a činy představitelů dánského království na Islandu byly nepochybně výsledkem obecných potíží, způsobených občanskou válkou v Dánsku.

Přes oficiální i lidové protesty, vyrazil v srpnu van Minden ze svého sídla s deseti muži se záměrem zrušit klášterní školu v Kirkjubaeru a klášter v Þykkvabaeru na jihovýchodě země.¹⁴⁰ Na své cestě, jasném aktu koloniálního nepřátelství, se rozhodl zastavit se a strávit noc v rezidenci biskupa Ögmundura. Byl vlídně přijat, ale plánovaným aktem vlastně zneužil pohostinctví svého hostitele, který ho na oplátku varoval, že členové jeho diecéze

¹³⁶ HOOD, John Charles Fulton. *Icelandic Church Saga*, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1946. s. 144.

¹³⁷ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 73.

¹³⁸ Tamtéž, s. 74.

¹³⁹ Tamtéž, s. 74.

¹⁴⁰ KARLSSON, Gunar. *The History of Iceland*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000. s. 130.

nebudou takové chování tolerovat.¹⁴¹ Když tato slova slyšel Jón Hedinsson, kněz a biskupův kancléř, dostala se informace o tom, co se odehrálo ihned ven. Narychlo se shromáždilo improvizované vojsko a van Minden a jeho muži byli krátce nato, dne 10. srpna 1539, zabiti.¹⁴² Narychlo bylo uspořádáno soudní řízení a sedláci, kteří se případu zúčastnili, byli osvobozeni. Soud rovněž dospěl k závěru, že nebude stanovena žádná pokuta (*wergild*), protože ti, kdo zemřeli, zemřeli při páchání trestného činu.¹⁴³ Althing následujícího roku toto rozhodnutí schválil a udělil Ögmundurovi úplné prominutí. Šlo o zproštění žaloby ze strany van der Marwitzena, který tvrdil, že biskupa tento trestný čin diskvalifikoval a znemožňuje mu být nadále příjemcem královské daně. Za sebe pak místodržící poslal králi zprávu, ve které napsal, že veškerá vina za incident padá přímo na Ögmundurovu hlavu a dále ho obviňoval z podněcování vzpoury.¹⁴⁴

Když se Gissur Einarsson dozvěděl o vraždě van Mindena, nacházel se zrovna v Hamburku, usilujíc o audienci u krále. Chtěl se mu představit jako ten, kdo byl vybrán a doporučen jako Ögmundurův nástupce, vzhledem k faktu že Ögmundur měl již oznámit své rozhodnutí odejít do důchodu. Ponuré zprávy byly ještě zvýrazněny nepodloženými zvěstmi o tom, že biskup Skálholtu nařídil popravy a že má v úmyslu rozšířit svou kampaň i na německé obchodníky, kteří zimovali na Islandu. Gissur se zřejmě jako islandský církevní hodnostář cítil v německém městě pod určitou hrozbou a napsal proto Ögmundurovi rozdušený dopis, kde ho obvinil z ohrožování svého života. Současně však napsal i králi a pokoušel se ospravedlnit svého biskupa.¹⁴⁵

Gissur byl jmenován, i když ještě ne vysvěcen, superintendantem a po svém návratu na Island v roce 1540 se mu dostalo, pro něj poněkud překvapivého, přivítání v althingu jako novému superintendantovi. Ihned předložil církevní zákon s dopisem od krále, požadujíc jeho přijetí. To bylo provázeno prudkou výměnou názoru řízenou Arasonem a zákon byl nakonec zamítnut. Althing poté odsouhlasil odeslání dopisu králi, podepsaného dvaceti čtyřmi členy s uvedením jejich postavení, společně s peticí, ve které byl král požádán o novou vládu. Situace přinutila krále zaujmout smířlivý postoj: místodržící van der Marwitzen byl povolán zpět do Dánska, a král dokonce zašel tak daleko, že ho dal uvěznit.

¹⁴¹ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 74.

¹⁴² Tamtéž, s. 74.

¹⁴³ Tamtéž, s. 74.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 75.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 75.

Události způsobily, že Kristián III. začal o dění na Islandu jevit aktivní zájem. Na situaci odpověděl tím, že na Island poslal svého místodržícího, Christoffera Huitfeldta, spolu se dvěma válečnými loděmi a dvěma sty vojáků vyšetřit zločin.¹⁴⁶ Byla to opravdu výjimečná reakce ze strany království vyčerpaného a unaveného válkou. Král by dával přednost ještě přímější a násilnější akci, ale měl v úctě obchodní zájmy obchodníků z Hamburku (hanzovní přístav měl velký vliv, vzhledem ke značným obchodním investicím na Islandu, které si Kristián III. nemohl dovolit přehlížet) a tak schválil tento víceméně umírněný postup.¹⁴⁷

Huitfeldt přijel na Islandu v květnu roku 1541 se třemi směrnicemi: dohlížet na přijetí nového církevního zákona, dosáhnout přísahy věrnosti ze strany althingu a prosadit nové daně (*landshjálp*). V tom mu měl být nápomocen Gissur Einarsson, který byl dne 28. června 1540 všeobecně přijat duchovenstvem diecéze jako superintendant. Dokument o přijetí zahrnuje i jména jako Alexius Pálsson, opat ve Viðey, či opat Halldór z Helgafellu.¹⁴⁸ Jistě působivé prohlášení o podpoře, přesto si musel být Gissur až příliš dobře vědom toho, že jeho pozice bude pevná jen tak dlouho, dokud bude nablízku Ögmundur.

Stojí za zmínku, že v rámci Gissurova jmenování došlo k zásadnímu posunu v pozici superintendanta, a to v tom smyslu, že on byl již královský a nikoliv papežský pověřenec. Byl to králův služebník, na králi přímo závislý a se společenskou prestiží, kterou s sebou takový blízký vztah přináší. S ohledem k této skutečnosti se také jasně projeví náznaky, že katolická islandská elita zažívala určitý stupeň nejistoty, pokud jde o jejich výsady a práva. Podmínky byly stanoveny a Gissura zavazovaly k respektování dřívějších záruk. Nicméně na podzim tohoto roku vznikly další obtíže, a to když měl jako nástupce v úřadu přebírat diecézní účetnictví. Podle tradice ho byl Ögmundur povinen předat ve stejném stavu, v jakém ho sám převzal.¹⁴⁹ Stejná tradice pak stanovovala, že Gissur měl nárok na vrácení každého majetku nebo pozemku církve, který byl poskytnut neoprávněně. Zdá se, že Gissur zdědil od svého předchůdce diecézi ve stavu ekonomického zanedbání. I když v Ögmundurův prospěch musíme konstatovat, že vzhledem k velkému požáru katedrálního

¹⁴⁶ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 75.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 75.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 76.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 76.

chrámu (katastrofa musela být zaplácena z peněz z biskupských fondů)¹⁵⁰ si v rámci svého působení, ani on neužil bezproblémového období.

Jakmile Gissur přistoupil k programu vyvlastnění, napětí mezi ním a jeho starým patronem vzrostlo. Vyměňovali si ostře formulované dopisy, ve kterých si navzájem připomínali své dřívější přísahy. Gissur zřejmě přísahal poslušnost biskupovi a biskup na oplátku přísahal, že nebude nakládat s církevním majetkem. V dopisu z roku 1540 Gissur popíral, že někdy takovou přísahu dal a obvinil Ögmundura z prodeje bohatství katedrály ve Skálholti.¹⁵¹ Ve stejné době, kdy Gissur ukazoval žalujícím prstem, sám zoufale potřeboval budovat svá vlastní spojení. Poněkud ironicky zjišťuje, že pro jejich vybudování musí používat metody přidělení pozemků, majetku a privilegií, čímž se dostává na roveň kritizovaného biskupa Ögmundura. V dopisu ze zimy roku 1541 si Ögmundur postěžoval Jónu Arasonovi. Psal mu, že mnoho lidí dostalo od Gissura pozemky, funkce a jiné výsady na oplátku za to, že ho podporovali.¹⁵² Ale zhoršení jejich vztahu nebylo dáno jen o ekonomickými otázkami. Okolnostmi byl nucen Ögmundur nominovat Gissura jako svého nástupce, ale bylo jasné, že jeho evangelické sklony pro něj byly důvodem k obavám. Ögmundur se vehementně snažil Gissurovi bránit v úsilí o šíření reformace. Biskup byl především úspěšný při vytváření Gissurova negativního obrazu, a díky tomu se jakékoliv Gissurovi snahy o podporu reformační víry setkávaly s odmítáním ze strany skalholtského duchovenstva.

Pozice nového superintendanta byla velmi vratká, a i přes veškeré úsilí se mu nepodařilo nashromáždit větší podporu pro věc reformace. Začal mít proto podezření, že někteří jedinci kují zradu. Za těchto okolností je zřejmé, že za dané situace potřeboval zapojení ze strany dánské koruny. Sám se kromě jiného také obrátil i na dva islandské úředníky, Þorleifura Eirikssona a Erlendura Þorvarðssona. Ten druhý byl silný muž a ten typ hlučné osobnosti, která se chytí každé příležitosti získat v rámci společenského zvratu nějakou moc.¹⁵³ S podezřením, že Ögmundur vytváří alianci s jeho starým nepřítelem Jónem Arasonem, si Gissur domluvil schůzku s Erlendurem na Eyrarbakki. Správně tušil, že pokud Ögmundur plánuje předat diecézi Skálholt Arasonovi, bude Erlendur působivým spojencem. A takový krok Ögmundura by byl naprosto v pořádku, vzhledem k tomu, že by

¹⁵⁰ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 77.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 77.

¹⁵² Tamtéž, s. 77.

¹⁵³ Tamtéž, s. 78.

mohl rozumně tvrdit, že nidaroský arcibiskup (Trondheim) byl sesazen a biskup Skálholtu odešel do důchodu. Arason by v takovém případě byl nejvyšším duchovním arcidiecéze. Bez ohledu na to, obvinil Gissur oba biskupy z velezrady.¹⁵⁴

Z vlastní iniciativy rozhodl Huitfeldt o zatčení věkovitého biskupa pro blíže nespécifikovaný incident. Ögmundur byl však přáteli varován a rozhodl se uchýlit do kláštera Þykkvabaer. Na své cestě se biskup zastavil na Hjalli, na východě země, na farmě své sestry, kde se na nějakou dobu zdržel. Zatímco tam pobýval, někdy během května nebo června, bylo za ním posláno 14 mužů s rozkazem ho zatknout. Ögmundur byl uprostřed noci vytažen z postele, hrubě vyvlečen ven a jen s trochou oblečení odveden do Bessastaðiru, kde ho čekající loď vzala do Dánska.¹⁵⁵

Zdroje se rozcházejí v tom, zda zemřel na cestě nebo přežil několik let po svém příchodu do Dánska, dožívajíc svůj život v klášteře Sorø.¹⁵⁶ V žádném případě ale už nikdy znovu nevkročil do své rodné země. Krátce poté odjel i Gissur do Kodaně, kde byl prozkoušen tamními teology a poté byl plně vysvěcen na superintendanta.¹⁵⁷ Jón Arason tak zůstal vůbec posledním zbývajícím katolickým biskupem na dánském území.

3.3 Odpor zdola

Když se althing sešel v Þingvelliru v roce 1541, učinil tak pod taseným mečem a Gissur Einarsson se na něm prezentoval s překladem církevního zákona. Rukopis dodnes existuje, a je zajímavým faktem, že si Gissur dovolil zkrácení jeho textu. Obě nové daně (*landshjálp*) i církevní zákon byly ve skálholtské diecézi přijaty. Arason a duchovenstvo z Hólaru přítomni nebyli.¹⁵⁸ Když Jón obdržel zprávy o zatčení biskupa Ögmundura, byl zrovna na cestě, aby se althingu zúčastnil. Tato novinka ho však přiměla vrátit se zpět. Místo toho se věnoval Jón a jeho syn Ari komunikaci s Huitfeldtem prostřednictvím série dopisů. V jednom takovém dopisu kritizovali korunu pro nedodržování stanovených zákonů:

¹⁵⁴ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 78.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 78.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 78.

¹⁵⁷ ELTON, R. Geoffrey. *The New Cambridge Modern History: Volume 2, the Reformation 1520–1559*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. s. 145.

¹⁵⁸ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 79.

*V létě tohoto roku jsme obdrželi sdělení, které neslo královskou pečeť a uvádí, že úředníci by se měli držet zákonů a dobrých křesťanských zvyků, které byly vždy v naší zemi dodržovány. Vložili jsme svou důvěru v toto sdělení a vyrazili na althing ze severu do Kalmanstungu v Borgarfjordu. Tam jsme dostali zprávu, že biskup Ögmundur byl proti své vůli zajat a jeho majetek byl zabaven bez jakéhokoliv soudního řízení. Z toho jsme došli k závěru, že se ustanovení uvedených v královském dopisu, které odeslalo jeho lordstvo, nikdo moudrý nemůže držet. A získali jsme také jistotu, že svoboda, právo a dohody svázané přísahou, byly v naší zemi královskými úřady mnohokrát porušeny.*¹⁵⁹

Ari schvaloval otcův postup - prokazovat svou oddanost, ale pouze v souladu s knihou zákonů známé jako Jónova kniha (*Jónsbók*) a tzv Starou smlouvou.¹⁶⁰ Tento dopis byl podepsán většinou předních mužů země s jednou významnou výjimkou, a tou byl Gissur Einarsson. Ari byl v té době mužem zákona. Tato vysoce důležitá pozice se datovala již od třináctého století a opravňovala ho k výběru soudců z řad členů althingu. Poté co připojil svůj podpis, podal zároveň svou rezignaci, která byla řádně přijata.¹⁶¹

Po této nepříznivé výměně názorů, se překvapivě mezi severní katolickou a jižní luteránskou diecézí vytvořil střícný vztah, který se zdá být výsledkem paktu. Byl to vztah, který Jón Arason neváhal označit za „bratrský“ a také za „nerozbitné přátelství“.¹⁶² Možná unikátní příklad mezikonfesijní spolupráce v Evropě šestnáctého století. Nepochybně to bylo výsledkem Gissurova přistoupení k reformě, která byla prosazována jen postupnými kroky.

Dne 15. června 1541 Arason svolal tzv. diecézní radu, která souhlasila, že zaplatí daně (*landshjálp*) a bude pomáhat královským úředníkům tak dlouho, dokud budou zachovávat „norské a islandské zákony, staré svobody a zvyky“.¹⁶³ V pozdním létě tohoto roku dodal Huitfeldt do královské pokladny tolik potřebné peníze. Mezitím muži zákona, Erlendur

¹⁵⁹ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 80.

¹⁶⁰ KADEČKOVÁ, Helena. *Dějiny Islandu*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 134

¹⁶¹ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 80.

¹⁶² Tamtéž, s. 80.

¹⁶³ Tamtéž, s. 80.

Þorvarðsson, Þorleifur Pálsson a Petur Andrésón z Tønsbergu vynesli rozsudek nad vrahy van Mindena, ti byli vyhnáni a vydáni na milost a nemilost krále.¹⁶⁴

V Miðdaluru v roce 1542 na setkání vedoucích duchovních zveřejnil Gissur církevní zákon a trval na tom, aby se k němu všichni definitivně vyjádřili. Zákon sice ve skutečnosti stanovil program celkové reformy církve, ale z taktických důvodů se snažil o restrukturalizaci církve vedoucí k evangelizaci s minimálním odporem. Z toho důvodu používal vágní výrazy pro konkrétní ustanovení. Ve snaze o celkové vylepšení bylo nařizováno, aby v každém městě i vesnici poskytli magistři mladým lidem základy v „pravém učení“. Co se týká obřadů, byla zavedena jejich jednotnost, takže se nemělo dál pokračovat v rozdílech, které do té doby mezi obřady existovaly. Bylo ustanoveno zaopatření duchovenstva i chudiny a superintendenté byly pro příště prohlášeny za skutečné biskupy a arcibiskupy církve. Svěcení mělo být prováděno superintendentem, společně s kněžími, kteří by se připojili s kladením rukou. Zákon dále pokračoval ujednáním o svěcení superintendentů, kteří budou svěceni před oltářem v hlavním městě. Obřad by byl udělován proboštem a pěti až šesti duchovními. Byly také stanoveny příspěvky a zajištění pro superintendanta:

*Superintendent se svou ženou a svými dětmi má mít dvě služebné pro domácí práce, notáře, podkoního a čtyřspřeží s povozem, poslíčka a pro nevlastního syna možnost proškolení pro následné vysvěcení.*¹⁶⁵

Je také vytvořen seznam požadovaných knih jako základ reformní četby. Kromě Bible byly předepsány - Lutherova kázání a *Malý katechismus*, Melancthonova *Apologie* a *Nový bohoslužebný řád*.¹⁶⁶ Dvacet osm z přítomných se podřídilo, mezi nimi i Alexius Pálsson, opat ve Viðey. Současně vyjádřili své naděje, že nebude snižována finanční podpora duchovenstva a že tradiční práva náležející kostelům a klášterům budou zachována. Šest kněží důrazně vyhlášku odmítlo, včetně opata Sigvarðura z kláštera Þykkvabæ. Nicméně v opatrnosti slíbili svou věrnost králi. Je nemožné říci, zda signatáři jednali z vlastního

¹⁶⁴ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 81.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 81.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 81.

podnětu, nebo byli reprezentativním vzorkem obecného názoru duchovenstva. Pro ilustraci, v době těchto událostí byl celkový počet kněží v Skálholti 150.¹⁶⁷

Jakmile se Gissur usadil ve své funkci, bylo jedním z jeho prvních počínů zrušení zvyku konkubinátu.¹⁶⁸ Nový biskup nařídil, aby kněží jeho diecéze byli buď ženatí, nebo dodržovali celibát. Nicméně skutečnost, že si kněží, kteří se oficiálně odmítli na synodu připojit k církevnímu zákonu, mohli ponechat svůj úřad, svědčí o jeho opatrném přístupu k této věci.¹⁶⁹ V roce 1543 byl vydán dodatek k církevnímu zákonu - článek z Ribe, který poté dorazil na Island. To zahrnovalo i podrobné předpisy týkající se volby a ekonomického zajištění pastorů. Byl to zároveň pokus o ukáznění laiků, zavedením zákazů a trestů za přestupky.¹⁷⁰ Gissur byl v té době konfrontován s velkými problémy se získáváním kandidátů na vysvěcení s dostatečným reformačním vzděláním. Pro zmírnění tohoto nedostatku, však ustanovení článku z Ribe udělalo jen velmi málo, a to často vyústilo ve vysvěcení nedostatečně vzdělaných mužů.¹⁷¹ Ani Gissur si nicméně neodpustil několik diskutabilních reformních kroků, kdy je zdokumentováno, že „z chybné horlivosti“ nechal odstranit drahocenné ozdoby z hrobu sv. Þorlaka, vyměnit je za střízlivější pozlacenou měď. Na druhou stranu byl Gissur natolik rozumný, aby Kaldaðarnesúv kříž, důležitý a velmi populární objekt svatých poutí, nechal sundat až v roce 1548. Je příznačné, že na rozdíl od pozdějších reformátorů, nebyl Gissur schopen tento uctívaný objekt zničit a místo toho zvolil variantu jeho uskladnění.¹⁷²

Kromě Gissurovi umírněnosti, to bylo i typem luteránství hlásaného církevním zákonem, jeho flexibilitou a anti-doktrinalitou. Obecně myšlenka skandinávské reformace byla identifikována jako liberální, philipistická a krypto-kalvínská.¹⁷³ Dánové formulovali svou reformační víru na sněmu v Kodani v roce 1530. Výsledný dokument (*Confessio Hafniensis*) měl kvality, které byly populární, ale i polemické a které ho rozhodně odlišují od augšpurského vyznání (*Confessio Augustana*), ospravedlnění vírou je v něm méně stěžejním tématem. Zaměřuje se na praktické otázky, jako je organizace duchovenstva a

¹⁶⁷ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 82.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 82.

¹⁶⁹ KARLSSON, Gunar. *The History of Iceland*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000. s. 130.

¹⁷⁰ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 82.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 82.

¹⁷² Tamtéž, s. 82.

¹⁷³ GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. s. 7.

změna liturgické praxe. Dánští reformátoři se odrazili od biblického humanismu a nezažili přímo Lutherovy disputace.¹⁷⁴ Když bylo tedy nové reformační hnutí exportováno na Island, mohlo být snadno prezentováno jako obecná „reforma“, spíše než zásadní posun v doktríně. Islandané nazývají svou reformaci „sidaskipti“, což znamená změnu módy, i když se v jedné konkrétní oblasti zdá být skandinávská reformace kupodivu důraznější než její německý vzor. V rámci svého přístupu k Bibli na ni byl kladen větší důraz jako na „Kristův zákon“. V tomto ohledu to byl dokonce více doslovný a bezvýhradný přístup, než který kdy obhajoval sám Luther. Rozhodně se zdá, že se zde z pohledu luteránství nerozlišuje mezi evangeliem a právem.¹⁷⁵

V roce 1542 byl biskup a superintendent předvoláni ke králi. Arason se moudře omluvil z důvodu špatného zdraví a posílá svého syna Sigurðura místo sebe s ujištěním, že bude respektovat vše, co bude mezi stranami dohodnuto, „*tak dalece, jak jen to půjde, jak jen budu schopen, a budu toho moci dostát*“.¹⁷⁶ Doprovodem Sigurðura byly Arasonův zeť a dale pak Ólafur Hjaltason.

O jednání vyslanců s dánským králem je nám známo jen velmi málo, ale je pravdou, že všichni se podepsali pod církevní zákon. Alespoň pro jednoho z nich to bylo zcela jistě více než jen gestem, faktem totiž zůstává, že Ólafur pokračoval v šíření reformačního učení v diecézi Hólar i po svém návratu. V souhrnu se zdá, že jednání mezi oběma stranami vedlo k politické dohodě, která spočívala v nezasahování do poměrů v diecézi Hólar, výměnou za platby daní.¹⁷⁷

Po řadu let zůstávaly vztahy mezi korunou a Islandem klidné, vzhledem k tomu, že ho Kristián III. považoval spíše za zdroj příjmů než za součást svého království. Od příchodu Huitfeldta byl Island nadále něco jako dánská dojná kráva. V roce 1545 král osobně obdržel 6,4 kg stříbra, které jeho prokonzul Otte Stigsen získal v rámci diecéze Hólar.¹⁷⁸ To byly v evropském měřítku jen skromné částky a král proto hledal další možnosti, jak by se zvýšily jeho příjmy. V roce 1533, na vrcholu občanské války v Dánsku, byla učiněna poněkud zoufalá nabídka anglickému králi Jindřichu VIII., že obdrží Island spolu s

¹⁷⁴ ELTON, R. Geoffrey. *The New Cambridge Modern History: Volume 2, the Reformation 1520–1559*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. s. 139.

¹⁷⁵ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 83.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 83.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 83.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 84.

Orknejemi na oplátku za jeho pomoc v konfliktu s Lübeckými. Jindřich měl zjevně dost vlastních problémů a k dohodě nedošlo. V roce 1551 kapitáni Christoffer Thronson a Axel Juul zabavili poslední zbývající cennosti z hólarské katedrály a tří severních klášterů. Celkem přispěl Island na daních ekvivalentem 190 kg stříbra¹⁷⁹, možná se to dánské koruně zdálo zoufale málo, ale nejen pro stávající, ale i pro následující generace Island'anů to bylo obrovské množství. Po získání trůnu věnoval Kristián III., společně se svým kancléřem Johanem Friisem, značné úsilí na stabilizaci financí svého království. Úsilí, které bylo při splácení dluhů velmi úspěšné a usnadnilo průběh státních reforem. Ovšem pro kláštery a kostely v Dánsku, Norsku a na Islandu to byl úspěch za příliš velkou cenu.

Harmonický *modus vivendi* mezi severní a jižní diecézí ukončila předčasná smrt biskupa Gissura v roce 1548 (zemřel ve věku třicet šesti let). Roznemohl se na cestě domů z aktu odstranění Kaldaðarnesova kříže. Existence volného stolce na Islandu vymanila obě strany se svazku vzájemné úcty, a naopak je nasměrovala na cestu, která mohla mít za následek pouze vítězství jedné nebo druhé strany. Během dynastických otřesů na dánském trůnu byla rozpuštěna nidarosská arcidiecéze (Trondheim), ponechajíc tak Island bez metropolity. To také znamenalo, že Arason neměl jiného církevního představeného než papeže. Za těchto okolností a vzhledem k tomu, že arcibiskup Engelbertsson na něj vložil i legislativní pravomoce, došel Arason přirozeně k závěru, že se vlastně stal arcibiskupem (*loco archiepiscopi*).¹⁸⁰ Z tohoto důvodu po smrti Gissura usoudil, že je jeho povinností zasáhnout. V červnu svolal synod do Skálholtu a předsedal volbě Sigvarðura Halldorssona, který byl opatem ve Þykkvabæru. Aby duchovní i laici, kteří podporovali Gissurovu, spíše vlašnou reformaci čelili této volbě, tak zvolili ze svého středu Marteinna Einarssona jako svého biskupa.¹⁸¹ Oba kandidáti vyrazili do Dánska a Marteinnovi se podařilo dorazit před svým soupeřem. Ať už tato výhoda pomohla jakkoliv, byly to především náboženské sympatie, které ho doporučily k audienci u trůnu. Marteinn byl nakonec řádně vysvěcen arcibiskupem Palladiusem a vrátil se na Island v roce 1549 jako nový státem schválený superintendant Skálholtu. Zklamáný opat, kterému byl odepřen přístup k trůnu, se nakonec

¹⁷⁹ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 84.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 84.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 84.

rozhodl spojit svůj osud s reformací a zemřel v Dánsku o dva roky později jako přesvědčený luterán.¹⁸²

Ještě během svého návratu do rodné země, dal Marteinn Einarsson příkaz k Arasonovu zatčení. Zároveň uveřejňuje dopis islandskému lidu, ve kterém vysvětluje své rozhodnutí na základě toho, že „*On (Arason) se k nám choval s neúctou a nemoudře se stavěl k našim dopisům*“.¹⁸³ Po přistání biskup Marteinn pokračoval v cestě na althing a svolal synod, který poslušně deklaroval aktivity biskupa Jóna Arasona ve Skálholtu za neplatné.

Arason právem považoval předvolání, z pohledu Staré smlouvy, za nezákonné. Rozhodl se, že útok je nejlepší obrana a zamířil na jih s malou armádou 100 mužů, aby převzal kontrolu na diecezi. Bohužel pro něj byl Skálholt opevněn Peturem Einarssonem, který byl vyškoleným vojákem a Arasona zahnal zpět.¹⁸⁴

V únoru 1549 král adresuje islandskému lidu další dopis, ve kterém ho informuje, že biskup Hólaru nedokázal uposlechnout jeho předvolání a obžalovává ho za utlačování králových poddaných. S ohledem na tuto skutečnost je Arason postaven mimo zákon a nesmí se mu naslouchat, následovat ho nebo ho podporovat jakýmkoliv prostředky.¹⁸⁵ Druhý královský dopis z toho roku byl adresován Dadimu Gudmundssonovi, který byl mocným statkářem, nejhrolivějším laickým bojovníkem za reformaci a zeťem Marteinnovým.¹⁸⁶ V dopisu dává Dadimu pokyn zatknout Arasona, aby se tím předešlo nákladné dánské invazi. Rovněž Arason obdržel v létě téhož roku významný dopis, který mu poskytl obrovské povzbuzení do dalšího konání v jeho věci. Přišel přímo od papeže Pavla III. v reakci na naléhavou žádost od Arasona. Biskup Hólaru této příležitosti maximálně využil a odpověď papeže přijal vprostřed hlavního obřadu v katedrálním chrámu. Arason si oblékl své nejlepší biskupské roucho, a se čtyřmi kněžími po boku, držel ruce vztyčené ve vzduchu a před oltářem četl dopis. Ten zněl:

„Ctihodný bratře,

pozdravení a apoštolské požehnání Tobě. Obdrželi jsme Tvůj dopis z 23. srpna, který ukazuje Tvou úplnou věrnost Bohu, a Tvou oddanost a poslušnost nám i Svatému stolci, za

¹⁸² CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 85.

¹⁸³ Tamtéž, s. 85.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 85.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 85.

¹⁸⁶ KADEČKOVÁ, Helena. *Dějiny Islandu*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 162.

*což Tě chválíme a přejeme Ti mimořádnou Boží péčí. Velebíme Tě za udržování jednoty církve v době nadcházejících problémů a vyzdvihujeme Tě ke chvále celého lidstva a věčnému životu v nebi. Co se týká Petrova haléře, jsme opravdu šťastní a Tobě zavázáni. Ustanovujeme Tě, aby sis jej ponechal. Pevně si jej podrž. Podle zvyku je dej ku prospěchu chudých, podle jejich potřeb, tak jak Ty sám uvidíš a usoudíš. Dej Bůh, ať nepocítíš nedostatku. Necht' Tobě i Tvému stádu požehná všemohoucí Bůh.*¹⁸⁷

Arason slíbil Bohu a shromáždění, že by raději zemřel, než aby zradil papeže a církev. Tímto odvážným gestem vyhlásil biskup otevřeně svůj záměr zapojit se ze všech sil do konfesijního boje. Na první pohled se zdá Arasonův vzdor koruně buď namyšleností, nebo prostě nerozumem, vzhledem ke známé síle dánské armády a také vzhledem k faktu, že již polovina církevní jurisdikce v jeho zemi podléhala reformaci. Nicméně řada skutečností jeho rozhodnutí povzbuzovala, a to včetně nedávného vítězství císaře v Mühlbergu nad Šmalklandskou ligou (jejímž členem byl i Kristián III.). Dánsko již bylo oslabeno vyčerpávající občanskou válkou, což mohlo také naznačovat jeho nechuť k dalším konfrontacím. Víme, že Arason poslal několik dopisů Karlovi V. ve stejné době, kdy si dopisoval i s papežem.¹⁸⁸ Dopis císaři, ve kterém ho žádal, aby vzal Island pod svou ochranu a přispěl tak k udržení katolického náboženství, byl poslán prostřednictvím nizozemského posla, který byl zadržen v Německu.

V pozdním létě 1549, vyzbrojen papežskou podporou a bez pochybností o tom, že je potřeba oživit dění na kontinentě, vyrazil Arason spolu se svými dvěma syny, Arim a Björnem, a družinou 100 mužů na jih. Spíše legendou je příběh, který nám říká, že se Ari pokoušel odradit otce od vojenského postupu, ale byl zahanben svou matkou, která využila tradičního rčení o ženské sukni. Útočníci zaznamenali brzký úspěch, když se jim podařilo s pouze malými potížemi zadržet Marteinna Einarssona u fary pod Snaefellsjökulem, když se vracel z biskupské vizitace.¹⁸⁹

Tento úspěch zřejmě dodal Arasonovi víru, aby pokračoval ve své kampani. V tomto okamžiku byl jasně vidět posun diecézní politiky, když nakonec podnikl kroky proti Ólafuru Hjaltasonovi, který po svém návratu z Dánska šířil luteránskou nauku. Olafur byl zbaven kněžského stavu a byl poslán zpět, aby u královského soudu hájil svůj případ. Král

¹⁸⁷ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 86.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 86.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 86.

odpověděl dopisem do Hólaru, ve kterém odsoudil Arasona jako psance a oznámil, že Gisli Jónsson byl jeho legitimním nástupcem.¹⁹⁰ V roce 1550 se Arason vypravil s 200 muži a svými dvěma syny, Arim a Björnem, z nichž každý měl ještě svých 100 mužů, na althing. Když dorazil, vystupujíc jako návštěvník Skálholtu, Arason vydal prohlášení, v němž hrozil Gisli Jónssonovi (prominentnímu členu diecéze) exkomunikací, pokud mu neposkytne plnou satisfakci. Gisli byl obviněn z několika výroků, kdy měl prohlašovat, že nebude poslušen žádnému biskupovi, který nosí mitru nebo je produktem klášterních řádů, dále z toho, že se podroboval kanonickému právu, které je založeno na kacířství a také že neprokazoval patřičnou úctu Panně Marii. Když se to Gisli dozvěděl, uprchl pod ochranu dánské koruny.¹⁹¹

V tomto okamžiku se zdá, že trůn zaujal k neposlušnému biskupovi dvojí přístup. Na jedné straně mu bylo nabídnuto vyjednávání a na druhé straně byly posíleny kroky v rámci zastrašovací kampaně. V březnu 1550 biskup Peter Palladius napsal Arasonovi, aby mu byl sdělen jeho nesouhlas a zároveň lákavá nabídka olivové ratolesti. Palladius varoval Arasona před důvěrou v papeže, který právě zemřel. Radil mu, aby se obrátil na pravou víru a po přezimování v Dánsku se mohl vrátit s jiným pohledem na věc a pomohl s uskutečňováním reformace.¹⁹² Na Island bylo odesláno více královských dopisů, král v nich tentokrát oslovil lid Hólaru a připomínal mu, že jejich biskup byl prohlášen za psance a vyzýval jej ke zvolení jeho nástupce. Formou návrhu pak dodává, že by mohli najít vhodného kandidáta v Gisli Jónssonovi. V jiném dopise pak ještě jednou vyzýval Dadiho Gudmundssona a Petura Einarssona k podpoře místodržícího, Laurentiuse Muleho, při zatčení Arasona.¹⁹³ Biskup Hólaru však stál neohroženě na svém a na dalším althingu se představil se svým vězněm Marteinnem Einarssonem. Tady, v přítomnosti Laurentiuse, byl Arason porotou složenou z duchovních vyhlášen právoplatným správcem Skálholtu. Navíc althing znovu potvrdil Ariho jako muže zákona. Na závěr althingu pak Arason, jako demonstraci vlastní moci, odjel na jih do Skálholtu, který se mu tentokrát bez odporu podvolil. Okamžitě se pustil do znovuvysvěcení katedrály, stejně jako ihned získal od správce a šesti doprovodných duchovních prohlášení o věrnosti církvi v Římě. Pak měl společně se svými muži najít hrob Gissura Einarssona, a když bylo tělo exhumováno,

¹⁹⁰ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 87.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 87.

¹⁹² Tamtéž, s. 87.

¹⁹³ Tamtéž, s. 87.

nařídil, aby ho hodily do příkopu za kostelní zdi.¹⁹⁴ Po tom co toto všechno udělal, Arason prý pronesl větu, která mu zajistila místo v islandské historii, když prohlásil: „*Nú hefi ég undir mér alt Ísland, utan hálfan annan kotungs son*“ - „*Ted' mám pod sebou celý Island, s výjimkou syna půldruhého chalupníka*“, jímž mínil Dadiho Gudmundssona.¹⁹⁵

Odtud se Arason vydal do kláštera ve Viðey. Vyhnal Dány a dosadil zpět do funkce starého opata. To samé zopakoval v klášteře Helgafellu a po dokončení některých dalších biskupských povinností se vrátil se svými muži do své diecéze, kde nechal řádně opevnit Hólar.¹⁹⁶

3.4 Smrt biskupa Arasona a konec katolického Islandu

Na podzim roku 1550 se Arason rozhodl upevnit svou moc preventivním úderem na Dadiho Gudmundssona, jeho posledního významného nepřítele na Islandu. Skutečnost, že měl s sebou kromě svých dvou synů, méně než 100 mužů naznačuje, že byl o úspěchu tohoto podniku přesvědčen.¹⁹⁷ Dadiho statek ležel na Sauðafellu a byl nárokován pro Ariho. Arasonův výpad však selhal a biskupovi věrní byli zadrženi, když hledali útočiště v kostele.

Arason a jeho synové byli převezeni do Snóksdaluru. Dne 23. října 1550 byli předáni Kristiánu Skriverovi, fojtovi z Bessastaðiru a zástupci místodržícího, který zajetí soudně stvrdil s cílem zajistit jejich zajištění až do příštího althingu.¹⁹⁸ Dadi, biskup Marteinn a Kristian Skriver vzali poté vězně do Skálholtu, kde se začali zabývat problémem věznění tak významných zajatců. Právní proces vyžadoval, aby udrželi Arasona a jeho syny až do příštího althingu, nicméně to znamenalo věznit je po celé zimní období. Během zimních měsíců by muži ze severu cestovali na jih k lovištím ryb, a to by představovalo skutečnou hrozbu, na kterou únosci neměli nepochybně prostředky jak jí čelit. Záležitost byla bez výsledku několika dnů projednávána, až duchovní jménem Jón Bjarnason údajně řekl, že i když je nejchytřejším člověkem tam přítomným, ví o způsobu jak si vězně udržet. Aby svá

¹⁹⁴ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 88.

¹⁹⁵ KADEČKOVÁ, Helena. *Dějiny Islandu*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 163.

¹⁹⁶ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 88.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 88.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 89.

slova objasnil, prohlásil prý, že „nejlépe je ukryje sekera a země“.¹⁹⁹ A tím bylo rozhodnuto, že navzdory příkazu poroty a bez soudu, byl vyhlášen trest smrti. Dne 6. listopadu Skriver oslovil shromáždění, v němž nastínil zločiny vězňů. Další den bylo Arasonovi u špalku nabídnut život pokud odvolá, k čemuž se vyjádřil pouze přáním, aby byl vyprovázen svými syny. Po sedmém úderu sekery byl mrtev, spolu s jakou koliv nadějí na udržení katolické víry na Islandu.²⁰⁰

V krátkém čase však vyšlo najevo, že katolický Island ještě zcela nedokončil svou bitvu a události po popravě ukázaly, že obavy únosců byly oprávněné. Pravděpodobně na popud Arasonovy dcery Þórunn (hospodyně na staroslavném Grundu v Eyjafjordu), odešla skupina asi třiceti až šedesáti mužů na jih od Hólaru, aby se pomstila. Ještě tu zimu zabili Kristiána Skrivera a všechny Dány v oblasti.²⁰¹ Bylo to spíše poslední gesto odporu, než skutečné povstání, které ovšem zároveň znamenalo konec starého řádu. Dánská správa byla nicméně na nějaký čas zcela ochromena.

V roce 1551, dříve než se k němu dostaly novinky o Arasonově smrti, vyslal Kristián III. na Island čtyři válečné lodě o síle 300 mužů, pod vedením proslulého kapitána Axela Juuly.²⁰² Dvě z lodí přistály na Oddeyri, kde byl urychleně ustanoven soud, který odsoudil Arasona a jeho syny jako zrádce, kteří byli oprávněně popraveni.²⁰³ Dne 15. června téhož roku byl všecken lid Hólaru nucen složit přísahu věrnosti králi. Druhý den prohlásila porota, složená z dvaceti čtyř mužů, že Arason a jeho synové byli zrádci a v důsledku toho propadá veškerý jejich majetek koruně. Dánské síly zůstaly v diecézi po celé léto, přičemž zbavili katedrálu a další kláštery jejich bohatství. V říjnu téhož roku se stal Ólafur Hjaltason novým biskupem v Hólaru. Byl uveden do funkce samotným králem a vysvěcen Peterem Palladiusem, který zikal zvláštní zájem na dění na Islandu.²⁰⁴

Tato invaze, společně s invazí, která o deset let dříve zajala biskupa Ögmundura, svědčí o rostoucí síle dánského království. Poté, co království vyřešilo své vnitřní problémy, začalo se vynořovat jako silný stát s finančními a technickými schopnostmi šířeji uchopit svou dominanci. Dánsko se přetvářelo v absolutistickou monarchii a Kristián III. si byl

¹⁹⁹ KADEČKOVÁ, Helena. *Dějiny Islandu*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 163.

²⁰⁰ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 89.

²⁰¹ Tamtéž, s. 89.

²⁰² Tamtéž, s. 90.

²⁰³ KARLSSON, Gunar. *The History of Iceland*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000. s. 133.

²⁰⁴ CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1. s. 90.

nepochybně vědom toho, že odstranění nezávislého církevního zřízení bude faktorem umožňujícím dokončení tohoto politického procesu. Islandané si užívali téměř 300 let relativní svobody na okraji království, ale tváří v tvář invazním silám byli příliš slabí, než aby mohli vykonat něco více, než jen složit slib věrnosti a doufat, že nebudou v rámci stávajících změn příliš trpět. V roce 1552 se diecéze Hólar podrobila dánskému trůnu a přijala církevní zákon, což znamenalo, že na institucionální úrovni byla změna vyznání plně dokončena.²⁰⁵

²⁰⁵ ELTON, R. Geoffrey. *The New Cambridge Modern History: Volume 2, the Reformation 1520–1559*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. s. 145.

Závěr

Skandinávské země spojuje mnoho společného. Je to dáno příslušností k jedné, a sice skandinávské větvi germánských jazyků. Švédové, Norové a Dánové si vzájemně poměrně dobře rozumějí. Islandština se od ostatních skandinávských jazyků značně odlišuje, má však velmi blízko staroseverštině, z níž se všechny skandinávské jazyky vyvinuly.

Ale skandinávské národy jsou především těsně spjaty svým historickým a politickým vývojem. Jižní část dnešního Švédska (Halland, Skåne) byla do 17. století nedílnou součástí Dánska. Některé západošvédské oblasti (Jämtland, Härjedalen) zase patřily Norsku. Island osídlili Norové v 9. – 10. století a až do 13. století jej ovládali norští králové. Norskou korunu zdědili ve 14. století dánští králové a tak tím vedle Norska získali zároveň panství nad Islandem. Finsko bylo zase integrální součástí švédského království.

Proto je potřeba i problematiku příchodu myšlenek reformace a následný přechod těchto zemí od katolicismu k luteránství obsáhnout komplexně za celou oblast. Evangelické myšlenky se dostaly do Skandinávie až kolem roku 1520. V té době měla tato územně rozsáhlá, ale řídko obydlená oblast v Evropě pouze marginální politický a náboženský význam. Reformace severských zemí, která následovala, byla do značné míry vedlejším produktem Lutherovy reformace.

Ve Skandinávii, stejně jako v Německu, těžily nové evangelické myšlenky ze sociálních a politických otřesů, které začaly v pozdním středověku. Proces defeudalizace byl provázen rostoucí řadou konfrontací mezi laiky a duchovní aristokracií, rolníky, měšťany a korunou. Stoupenci reformace kázali evangelium v mateřském jazyce, překládali Bibli do národních jazyků, usilovali o racionalizaci církevních dogmat a zjednodušení liturgie. A opět, stejně jako v Německu, se i ve skandinávských zemích politické centrum dostávalo pod stále větší tlak periferie. Ovšem zatímco se v Německu stal Luther v roce 1520, ať už dobrovolně nebo nedobrovolně, pěšákem v politickém boji mezi knížaty a císařem, reformace ve Skandinávii byla vnitřně spojována s oslabením politického centra a pomohla urychlit rozložení skandinávské unie, která byla vytvořena v roce 1397 z jednotlivých národních států.

Pokusy dánského krále, Kristiána II., zajistit a rozšířit svou kontrolu nad unií prostřednictvím absolutistické politiky, posloužily pouze k zneprátení světské a církevní vrchnosti v jeho království. Jeho tvrdá represe těch, kteří chtěli větší švédskou nezávislost,

vedla k masakru více než osmdesáti členů švédské laické a církevní šlechty ve Stockholmu v listopadu 1520. To zažehlo vzpuru pod vedením Gustava Vasy, jehož otec byl mezi těmi, kteří byli v Stockholmu popraveni, a který nakonec v roce 1521 dosáhl nezávislého švédského království. V dubnu 1523 byl Kristián II. donucen, díky královské politice, prostřednictvím které se snažil omezit politický vliv dánské šlechty, hledat útočiště v Nizozemí poté, co byl Dánskou radou (*Rigsradet*) sesazen. Rada okamžitě zvolila svého spojence a zároveň strýce Kristiana II, vévodu Frederika Šlesvicko - Holštýnského, jako krále. Tak zdělili v létě roku 1523 dva uchvatitelé, Gustav Vasa a Frederik I., trůny Švédska/Finska a Dánska/Norska a unie skandinávských království se zhroutila. Oba panovníci byli pozitivně nakloněni novým evangelickým myšlenkám a chtěli založit nějakou formu státní církve pod královskou kontrolou. Výrazně se však lišili ve svém přístupu k náboženským závazkům. Jestliže zájem Gustava Vasy o protestantismus byl převážně určen politickým a ekonomickým zřetelem, priority Frederika I. a později jeho syna, Kristiána III., byly právě spíše náboženské než politické.

Dalším aspektem reformace byla otázka financí. Řada povstání nespokojeného, převážně konzervativního a katolického obyvatelstva ve Švédsku a občanská válka v Dánsku (*Grevens Fejde*) v letech 1534-6, která propukla po smrti Frederika I. a skončila vítězným vstupem Kristiána III. do Kodaně, to vše zvýšilo královské náklady a prohloubilo ekonomické strasti těchto zemí. Ekonomická nutnost diktovala určitou formu intervence proti bohaté katolické církvi v obou zemích jednoduše proto, aby se zaplatily účty a naplnila prázdná státní kasa. Tak měly obě vlády pádné finanční důvody pro podporu evangelického hnutí. V důsledku toho, se představitelé katolické církve ve Skandinávii ocitli v defenzivě z ekonomických a politických důvodů ještě předtím, než jejich další pozice podkopalo evangelické hnutí.

Lidová podpora reformace byla nepochybně nejsilnější v Dánsku, kde ve 20. letech 16. století ztrácel katolicismus schopnost získávat všeobecnou podporu, a to na rozdíl od Švédska. Navíc se zdá, že pouze v Dánsku byl anti-klerikalismus opravdu významným fenoménem. To je do jisté míry možné vysvětlit tím, že Dánsko bylo ze severských zemí nejvíce urbanizováno. Více než 10 procent obyvatel žilo ve městech, z nichž některá, jako je Kodaň, Malmö, Helsingør, Odense, Aalborg, Aarhus a Ribe měla od 2000 do 8000 obyvatel. Ve Švédsku žilo ve městech méně než 5 procent populace a pouze Stockholmu, který měl mezi 4000 až 6000 obyvatel, by mohl náležet nárok na skutečný městský status,

zatímco většina ostatních švédských měst byla víceméně velkými vesnicemi. Ještě větší venkovský charakter měly Norsko a Finsko. V Německu to bylo totiž právě městské prostředí, kde se evangelické myšlenky zakořenily nejdříve a poté se šířily dál. Okázalost a přepych církevní šlechty, zahálka a lakota katolických kněží, to vše tam vyvolávalo velkou nespokojenost. Dánsko proto svým mnohem bližším vztahem k německým městům, než jak tomu bylo u ostatních skandinávských zemí, nabízelo zvláště příznivé sociální podmínky pro protestantismus.

Proto také bylo svědkem plné reformace dříve než ostatní severské země a stalo se první zemí ve Skandinávii, která přijala protestantský církevní zákon (1536), který byl napsán pod dohledem Lutherova kolegy a přítele, Johannese Bugenhagena. Nová luteránská církev v Dánsku následovala wittenberský model. Byla to církev plně řízena korunou, kde bylo duchovenstvo a superintendanté/biskupové věrnými služebníky vlády a přísahali věrnost králi. Faktem zůstává, že král často záměrně ignoroval radu svých duchovních a osobně zasáhal do církevních záležitostí.

Cesta reformace ve Švédsku bylo mnohem strastiplnější a mnohem pomalejší než v Dánsku. Země přijala církevní zákon až v roce 1571, a to pouze v konfesijně vágní podobě. Teprve až po shromáždění v Uppsale v roce 1593, bylo nakonec rozhodnuto o luteránství. V důsledku toho bylo Švédsko v náboženské otázce ze všech skandinávských zemí nejméně konvenční, a to svým nerozhodným postojem mezi luteránstvím, kalvinismem a katolicismem, který trval po většinu druhé poloviny 16. století. V mnoha ohledech to bylo dědictví z doby vlády Gustava Vasy. Během posledních dvaceti let své vlády měl Gustav Vasa pevně pod kontrolou všechny církevní záležitosti ve své říši, ale vyhnul se jakémukoliv konečnému rozhodnutí ohledně církevní organizace a církevních záležitostí.

Naproti tomu v Norsku a na Islandu se setkala reformace s velkým odporem. Zde se reformace stala prostředkem královské politiky směřující k dalšímu podřízení těchto zemí Dánsku. Z obdobných důvodů proběhlo šíření reformace Švédy ve Finsku. Je potřeba konstatovat, že ve Finsku tento přechod probíhal v celku poklidnou cestou, a to i díky osobám biskupů Mårtena Skytteho a hlavně jeho nástupce Mikaela Agricoly, kteří díky své klidné a rozvážené povaze a hlavně postupnými a nenásilnými kroky při zachování některých vnějších forem, na které se upnuly lidové masy, dosáhli pokojného přechodu Finska k reformaci.

V Norsku byli šlechtici a biskupové, kteří podporovali Kristiána II., po jeho porážce potrestáni a norská rada byla rozpuštěna. Země byla oficiálně prohlášena za součást dánské monarchie. Dánština se stala jediným jazykem královské správy a nové liturgie, i veškerá duchovenská literatura byla k dispozici pouze v danštině, což znamená, že v Norsku se nestala reformace prostředkem pro uplatnění národního jazyka, jako tomu bylo obvyklé jinde. Bojovník za věc katolicismu a nezávislost Norska, katolický arcibiskup Olaf Engelbertsson uprchl a byl od roku 1536 pod ochranou římsko - německého císaře. O pár let později byla pro správu Norska, které si udrželo statut království, zřízena instituce královského místodržícího.

Ještě nepříznivěji se utvářela historie reformace na Islandu. Podřízení Islandu dánské svrchovanosti znamenalo pouze, že převahu hanzovního obchodu vystřídala převaha dánská. Za těchto podmínek bylo šíření reformace na Islandu pocíťováno jako další akt poroby. Důkazem je i skutečnost, že představitel odporu proti reformaci, katolický biskup Jón Arason, popravený roku 1550, zůstal v paměti Island'anů jako hrdina.

Přes všechny výše uvedené skutečnosti měly severské země ještě v roce 1555, kdy „Augšburský mír“ zaručil evropskému protestantismu přežití v rámci nejbližší budoucnosti, pro reformaci všeobecně jen malý význam. Nicméně, již na počátku sedmnáctého století a hlavně pak během třicetileté války, to byla právě politická a vojenská intervence luteránské Skandinávie, společně s militantním kalvinismem v jižním a jihozápadním Německu, které nakonec zajistily přežití protestantismu i do budoucna a vyústily v následná mírová jednání v Münsteru a Osnabrücku. Ta naopak zajistila protestanské víře místo na výsluní.

Použité zdroje

ANJOU, Lars Anton. *The history of the Reformation in Sweden*. Ze švédského originálu přeložil Henry M. Mason. New York: Sheldon & Company, 1859. 668 s.

BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10. - 12. století*. Přeložil Milan Rydvan. Praha: Argo, 2013. 452 s. ISBN 978-80-257-0835-4.

CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1, s. 65 – 92. ISSN 1357 – 4175.

Dějiny Dánska. Steen Busck, Henning Poulsen (eds.). Přeložila Helena Březinová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 427 s. ISBN 978-80-7106-908-9.

DUNKLEY, Ernest Hale. *The Reformation in Denmark*, London: SPCK Publishing (Church Historical Society), 1948. 188 s. ISBN 978-0-281-00248-1.

ELTON, R. Geoffrey. *The New Cambridge Modern History: Volume 2, the Reformation 1520–1559*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 751 s. ISBN 978-0-521-34536-1.

GRELL, Ole Peter. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 218 s. ISBN 05-214-4162-5.

HOOD, John Charles Fulton. *Icelandic Church Saga*, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1946. 229 s.

HROCH, Miroslav, KADEČKOVÁ, Helena, BAKKE, Elisabeth. *Dějiny Norska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 340 s. ISBN 80-7106-407-6.

JUTIKKALA, Eino, PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*. Překlad Lenka Fárová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 408 s. ISBN 80-7106-406-8.

KADEČKOVÁ, Helena. *Dějiny Islandu*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 308 s. ISBN 80-7106-408-4.

KAN, Alexandr Sergejevič. *Dějiny skandinávských zemí*. Překlad Otto Zwettler. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1983. 450 s. 25-068-83.

KARLSSON, Gunar. *The History of Iceland*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000. 384 s. ISBN 978-0-8166-3589-4.

LARSON, James L. *Reforming the North: The Kingdoms and Churches of Scandinavia 1520-1545*, New York: Cambridge University Press, 2010. 534 s. ISBN 978-0-521-76514-5.

OAKLEY, Stewart. *A Short History of Sweden*, New York: Praeger (Praeger Short Histories), 1969. 293 s.

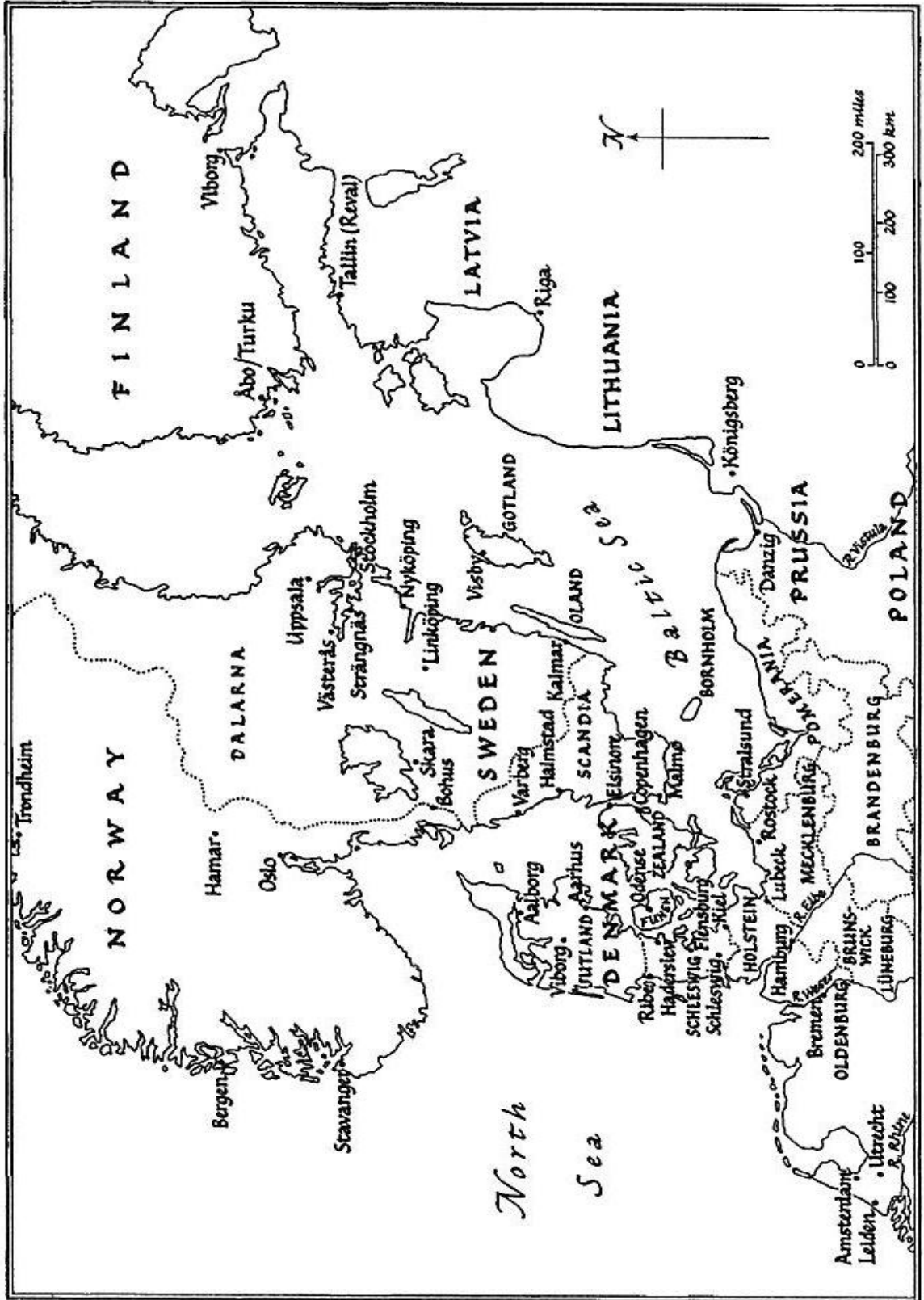
Seznam příloh

Příloha č. 1 – Skandinávie během reformace (mapa)

Zdroj: *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. Ole Peter Grell (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Příloha č. 2 – Island z pol. 16. století (mapa)

Zdroj: CUNNINGHAM, Jack P. The Coming of the Reformation to Iceland, *Reformation*, 2011, vol. 16, no. 1, s. 66.

Příloha č. 2

Summary

Diploma thesis is dedicated to the Reformation in Northern Europe roughly from 1520 to 1560. It is divided into chapters according to the geographical areas that were common and indivisible specifics, although the Scandinavian countries have much in common. They are linked mainly to its historical and political developments.

From this point of view, my thesis includes a chapter on the reformation process in Denmark and Norway, the chapter devoted to Sweden and Finland, and finally a chapter which deals separately with Iceland.

The aim was to specify the reasons for the adoption of Lutheranism as the state religion in Northern Europe, including gradual steps towards its implementation and the difficulties involved in these actions in the individual Nordic countries and finally describe its stabilization.

Given the breadth of the topic of reformation process in Scandinavia and precipitous turn of events throughout this period, I concentrated within individual countries only on the time from the moment when the first steps for the Reformation (whether it was the missionaries of the new faith in the case of Denmark – 1520, first intervention of the Danish king in ecclesiastical organization in the case of Norway - 1526 or the ascension of the sovereign enforce the transition to the new faith in the case of Sweden - 1521, etc.), until the basic consolidation Lutheran faith in the country (new Church Ordinance in Denmark - 1536, appointing the first royal superintendent in Norway - 1537, or death of the first reformist monarch in Sweden - 1560, etc.).

Thesis highlights a specific aspect of the Reformation in Scandinavia, means the Reformation from above. Apart from some folk element and the support of the burghers in Denmark (as in Germany, the hotbed of the Reformation was urban population), was the main reason of reforming process firstly to deal with the political power of the Catholic Church as well as deal with the difficult financial situation of the kingdom. Of course it were not the only motives, such as Frederik I. and his son Christian III., had doubtless motives purely religious and also general criticism of religious conditions affecting the whole north of Europe, but it seems that were decisive motives. In proof of this can be a

royal decision not to reform the Catholic Church, but to suppress it, and provide space for constitution of national Reformed Churches under the control of a crown.

In Norway and Iceland, Reformation met with great resistance. Here, the Reformation was a means royal policy towards further subordination of these countries to Denmark. For similar reasons, the Reformation was spreading by Swedes in Finland.

In Finland, however, the transition to the Reformation took place peacefully, mainly thanks to bishops Mårten Skytte and especially his successor Mikael Agricola, who made only gradual steps and maintain the old external form of faith to which the masses accepted.

In Norway, the nobles and bishops who supported the Christian II., after his defeat, were punished and the Norwegian Council was dismissed. The country was officially declared as a part of the Danish monarchy. A few years later, for administration of Norway, which retained the statute Kingdom, was established institutions of royal governor.

In Iceland, the Danish sovereignty was considered as a mere exchange superiority of hanseatic trade and thus perceived as another act of subjugation. Consequently, that the Lutheran faith despite great opposition was enforced by sword, and representative of the resistance against the Reformation, the Catholic Bishop Jón Arason, who was executed in 1550, remained in the memory of Icelanders as a hero.

Despite initial marginal importance of Nordic countries for the cause of the Reformation on the map of contemporary Europe at the end is underscore the fact that there has been a gradual change, and a few decades later, the Scandinavian countries, especially Sweden, have become the driving force in European history.